

www.e-rara.ch

Ad Bilibaldum Pykraimerum, de Eucharistia, Ioannis Husschin

Ökolampadius, Johannes

[Basileae], [Anno 1527]

Universitätsbibliothek Basel

Persistent Link: <https://doi.org/10.3931/e-rara-2064>

Ad Bilibaldum Pyrkaimerum Ioannis Oecolampadii, responsio posterior

---

www.e-rara.ch

Die Plattform e-rara.ch macht die in Schweizer Bibliotheken vorhandenen Drucke online verfügbar. Das Spektrum reicht von Büchern über Karten bis zu illustrierten Materialien – von den Anfängen des Buchdrucks bis ins 20. Jahrhundert.

e-rara.ch provides online access to rare books available in Swiss libraries. The holdings extend from books and maps to illustrated material – from the beginnings of printing to the 20th century.

e-rara.ch met en ligne des reproductions numériques d'imprimés conservés dans les bibliothèques de Suisse. L'éventail va des livres aux documents iconographiques en passant par les cartes – des débuts de l'imprimerie jusqu'au 20e siècle.

e-rara.ch mette a disposizione in rete le edizioni antiche conservate nelle biblioteche svizzere. La collezione comprende libri, carte geografiche e materiale illustrato che risalgono agli inizi della tipografia fino ad arrivare al XX secolo.

Nutzungsbedingungen Dieses Digitalisat kann kostenfrei heruntergeladen werden. Die Lizenzierungsart und die Nutzungsbedingungen sind individuell zu jedem Dokument in den Titelinformationen angegeben. Für weitere Informationen siehe auch [\[Link\]](#)

Terms of Use This digital copy can be downloaded free of charge. The type of licensing and the terms of use are indicated in the title information for each document individually. For further information please refer to the terms of use on [\[Link\]](#)

Conditions d'utilisation Ce document numérique peut être téléchargé gratuitement. Son statut juridique et ses conditions d'utilisation sont précisés dans sa notice détaillée. Pour de plus amples informations, voir [\[Link\]](#)

Condizioni di utilizzo Questo documento può essere scaricato gratuitamente. Il tipo di licenza e le condizioni di utilizzo sono indicate nella notizia bibliografica del singolo documento. Per ulteriori informazioni vedi anche [\[Link\]](#)

AD BILI

BALDVM PYRKAIMERV M IO^o
annis Oecolampadij, responsio posterior.

BVNDE satis indultum esset zelo, mi Bilibalde, age mutetur stilus: Tuus meræ amaritudinis felle rorabat, meus aliquantæ charitatis melle tingatur: tuus sermo inuictius licentiosior feriebat, meus autem defensorius, iratū humilior uitct. In priori responsione mihi temperaui, ut te lenirem: en nunc quoq; lenior prodeo, si forte mitescas & tu. Eras tunc in me ferocior, ac inhumanior: nunc autem multo pluribus citra demeritum conuicijs me adobruis. Iterum danda est opera, ut te lesisse amicū & Christianū cognoscas, qui licet citra famæ suæ dispendium omnino tacere, neq; possit, neq; debeat, non tamen quantum laceffitus est, retaliare uelit.

Hæc dum ago, tu ne credas me tam stupidum, quin sentiam quid feceris. Et quis tam occalluit ad plagas, quem flagella ista tua non excitarent? Si me mendacē tantū prophetā dixisses, satius existimarē mori quā talis esse. Mendacium enim uoluntarium, & perniciosum, maxime in rebus diuinis, summam abominatiōnem existimaui semper. Nunc autem hoc potissimum

scorpione discerpor. Saxeus essem, si in conuiuio sic perstrictus non sentirem: at res non agitur in angulo, innotescit orbi, plaudunt aduersarij, dolent amici, commendatur seculis, scripta non scripta esse nequeunt, idque factum a te, cui nunquam male uolui, sed nec hodie male uolo. Interim tu belle modestum te gloriaris, et charitatis, diuinæque gloriæ obseruantem fuisse: ego autem sentio factum, et intelligunt mecum alij. Neque sic honestati me renunciaſſe ſcias, ut contemnendum putem, quod ſentiam, quasi nihil mihi sit cum bonæ famæ odoribus. Est adhuc mihi non nihil frontis nondum perfrictæ, qui nolle fratres, et eos qui meæ curæ concreditum sunt, per me confundi. Et profecto tantulas adhuc uires suppeditaret mihi ueteris Adæ ingenium, quo conuictum conuicio rependerem: nondum detriti essent dentes. Facillima omnium ars est, maledicendi disciplina. Nulla tam abiecta lotricula est, cui, si exasperetur, ingenium desit.

At Christianius fuerit artem hanc dediscere, quam discere, fugere quam imitari. Quin et Ecclesiæ status perturbator est, quam ut liceat, quantum in procliui, priuatis affectibus indulgere. Videmus, quam parum adhuc discussæ tenebræ, quæ in omnibus ordinibus deordinationes, quanta hypocritarum tyrannis, quanta etiã tyrannorum hypocrisis: neque nouus ille morbus est, ut heri uel nudius tertius, ad feruentiorem euangelij prædicationem, coepisse putandus sit, tametsi illa purgetur, et
partus

parturiat, idq; non sine dolore. Similis esse apparet
 difficillime enitēti puerperæ: beata erit, si feliciter eni-
 xa fuerit. Væ autē terræ uniuersæ, si ut parturiendi ui-
 res deerūt, abortiuerit. Dādū igitur erit aliquid huic
 procelloso seculo, ne maledicentiam magis exercere,
 quàm iustam excusationem afferre existimer. Si enim
 inuicem lacerādo, infamādo, traducendoq; in ecclesia
 dei ambulare uoluerimus, quid tandē futurū est? quū
 fieri poterit ut ueritatem nō amittamus? quomodo et
 mutuū & alios ædificabimus? Zelus absq; charitate,
 nō curat, sed uulnerat: nō humanus, sed pecuinus est.

Cessurus itaq; sum, quantum per honestatem licet,
 nec quantum possem iure, uel quantum mereris, ex-
 postulabo, imò nullus essem in cōuicijs, si tu à calumni-
 osæ maledicentiæ uitio excusari posses, quacunq; tan-
 dem permissione dei, illi malo factus es obnoxius. For-
 tassis nō defuturi sunt, qui intempestiuū, seruilisq; pe-
 etoris, consilium mansuetudinis huius dicant, & pro
 meritis tractandū te cēscant. Videor mihi uidere, ubi
 contulerint utriusq; responsiones, quod me redarguti-
 ri sint, dicētes: Stulte, existimabas hac arte Bilibaldū
 demulceri posse? an non fecisti periculū, quàm iniquus
 fuerit priori responsioni? num uel unum uerbum pa-
 cifice, amice, & absq; felle proloquutus est? an non o-
 mnia in pessimam partem uertit? Excusationes insa-
 niam, humiliationē hypocrisin, simplicitatē dolos, con-

stantiam pertinaciam, ueritatem mēdaciū interpretatus est: inuisior factus es, quā ut te audiat.

At non deterrebunt me, quæ præcesserunt. Adhuc mihi de te meliora: & magis felicia polliceor: & nisi aures uerbis meis obturaueris, & rem ipsam expendere nolueris, cōfido te tandem, poenitudine tantæ auferitatis ductum iri, & posthac me non solum nō condemnaturum, sed etiam quod coram deo hominibusq; debes, innocentiam meā excusaturum. Ostēdam enim uolente deo, ad unum usq; omnia quæ siue ad literas, siue ad uitam attinent, & mihi impropertantur, immeritō obijci. Non potest hoc fieri citra omnem tuam notam, quod doleo. Neesse enim est, ut te & maledicum & calumniatorem dicā, quo me à tam grauibus criminibus liberem. Nolo tamen hoc malitiæ tuæ impunitari. Arbitror autem te ab alijs incitatum, tanto impetu, ut nec causam ipsam recte trutinaueris, nec mei rationē habueris: quibus magis succēseo, quod te tanquā organo sint abusi, ut in me effunderes, quicquid in te est iratū: & tu cū illis longe iustiorē expositulādi causam habiturus es, ut & mihi, quæ debes, candorē restituas, & illis quod meruerunt, reponas.

Equidē mitesco, pone etiam tu animū illum exasperatū. In tali conflictu ferire coguntur saucij, qui omnino ferire noluerāt, ne toti pereāt. Innocētibus pro se potissimum loqui fas est. Ego te in hac digladiatione

ἀντιπάλου non expectassem, & siquidem obuiaturū sperassem, tibi pepercissem. At tu non armator ceteris, sed seuior occurristi, repulsus igitur placabilis esto, etiamsi tui nominis reuerentia minor habita est. Tu sanè multo grauius percussisti, quàm re percussus es, id quod liquidū, ac perspicuū erit omnibus, qui mea aduersariorumq; scripta contulerint. Atq; hoc unum impetrare uelim, id quod & tibi in responsione hac tua posteriori, impendiō placet, quodq; manibus obuijs incipio, ut apud æquum lectorē sit iudicium, uter mansuetus egerit. Vnde & optarem à nemine meum tuum'ue librum solum, sed ab omnibus, uel ambos, uel neutrum legi, id quod hic liberum erit, uereor autem in ciuitate tua minus. Atqui hoc, si mea & istic non legentur, tuæ, si uictor es, gloriæ multum præiudicabit: sum ego innocens, ut sum in hac re innocentissimus, mirum fuerit in urbe tam libera, innocentium partē minus fauoris assequi: si deniq; incerta uictoria, quā fit quæ pars una magis grauatur, quàm altera? Sed fortassis gloriam tuam non tam magnifacient, ut ignominiam meam apud se dilatari sinant tui, quam tamen magis ex tuis libris diuulgant, quàm ex meis.

At de lectoribus nō sumus anxij, coalescāt primum animi nostri, & frustra zelabūt propter nos alij: quod si & alijs qui docēdi prouinciam susceperere, probaretur, iam plebi quoq; consultum esset,

Quæ igitur nobis inter se tam lōge dissidētibus, ut
 apparet, ad pacē uia? Facilis p̄fecto, siquidē benigne
 nos inuicē audierimus, & nihil minus q̄ sinistras ad-
 miserimus suspiciones. Equidē nuper ad id enitebar,
 ut quod te angebat, ex animo tuo adimerem, sed in-
 cassum & infeliciter. Nūc iterum id ipsum attentabo,
 faxit deus, ut gratiora sint, quàm quæ hactenus inter
 nos sunt scripta: gratiora autem erunt, si paulisper de
 me sentire melius cœperis. Quod si fieri nequit, post
 hac coram deo & angelis eius, innocens à tuis, tuo-
 rumq; periculis ero, coramq; mundo ipso me excusa-
 rim, quod afflictā in re ecclesiæ animulam audire de-
 spexeris. Sed accomodabis spero aures, non auditu-
 rus ueteratorem quempiam impium, uel hypocrita-
 rum & sycophantarum principem, quibus tu me uer-
 bis traduxisti, sed Christianum Christianè de rebus
 Christianis loquentem, & suam innocentiam defen-
 dere coactum.

Igitur mox rem ipsam aggrediar, &
 principio causam firmabo, ne subinde
 sicut antea, id quod tu facis, principiu
 tibi petere uidear, audiēs meritò sua-
 ue & tinnulum τὸ αὐτὸς ὡς ἐφατο-
 ties occini. Deinde ea quæ hincinde ad irritandas re-
 sponsiones meas tumultuario congeffisti, ut breuius
 potero

PYRK. RESPONSIO POSTERIOR.

potero reuellam. Postremo tanquam Parerga, conuicia illa plurima quibus liber tuus refertissimus, ad unum usque abstergam, & ab eis me alienissimum esse declarabo: sicq; placide per gratiã dei, ostendam tibi quàm alijs, non solum quid sentiam, sed & quàm indigna patiar.

In hoc cardo rei uersatur. Tu & quotquot tecum sentiunt, uerba illa magnæ autoritatis, quæ Christus filius dei ac redemptor noster, in cœna protulit, uobis suffragari, & planè uos certos reddere asseritis: ego autem inquam, ea meæ sententiæ prorsum nihil aduersari, uel obesse. Intellectum enim uerborum à parte mea stare docere possum, quod quum possum adiuuante Christo, utiq; contra uos stabunt, quæ opitulatura censebatis.

Ne uagemur in sacris literis incerti, interpretationum regulæ contemnendæ nõ sunt. Assentiris ipse, uerba interdum propriam, interdum figuratã expositionẽ requirere. Hoc certũ est, & disputatiõẽ nullã eget. Inquirendũ nũc, quãdo naturalẽ, et quando figuratã postulãt. Tradũt igitur loquutiones distingui in loquutiones rerũ, et signorũ, & eorũ quæ res sunt et signa. Res uocant, quæ nõ adhibentur ad signandum aliquid. Signa uero, quorum omnis usus in significando est. Res & signa, quæ sic res sunt ut interim etiam aliarum rerum signa sint. In rebus hoc attendendum

quod sunt, non quod aliud præter seipsas significare possunt. Contrà, in signis, licet etiam ipsa res sint, nõ est attendēdũ quod sunt, sed potius quod signa sunt et significant. Cauendũ autē ne in exponēdis illis confusionem introducamus, et puerilē Sophisticen exercētes, ridiculi fiamus. Vt indignũ est leonē uiuũ dicere esse picturam leonis: ita etiam, si leonis picturã dices res esse leonē uiuũ. Sic quando Christus accipit testimonium à patre dicēte, Hic est filius meus dilectus, in quo mihi complacitũ est: blasphemia esset, & diuino testimonio contrariũ, interpretari eum esse figuram filij dei, consequens enim foret, esse & aliũ, cuius is gereret figurã. At si personato alicui diceret etiam de cælo deus, Hic est filius dei, stultum foret contendere, illum esse uere filiũ dei, quũ ad representandũ uerũ filium dei introductus, cõprobetur. Nam quãuis uerbum dei omnipotēs sit, & nullo modo inefficax, quando tamen de figura mentionē facit, tunc nõ tribuit ei, ut sit quod figurat, sed ut illud sit quod uere significet. Debet hoc tã indubitatũ esse, quã certũ est triadem esse numerum imparem, ut ubi loquutio est de rebus, expositio figurata ne admittatur: ubi autē de signis, tanquam signis, expositio figurata agnoscat tanq̃ germana. Iam ex cõfesso est, sacramēta esse res & signa, proinde & figuratã requirent expositionē, & attendēdũ in eis quid significēt, sub eis enim res insensibiles

Sensibiles nobis cōmendātur, aliæ ab his quæ signant.
 Hedera res est, et in aperto rem absentē, uinū scilicet
 uenale, ex hominū institutiōe annūciat. In sacramētis
 autē ad maxime sacra manuducimur. Habēt itaq; suiē
 morem, ut figuratam expositionē recipiāt. Exempla
 huius scriptura nobis suppeditat, quoties de illis ut sa-
 cramētis loquitur. Et nōnūq; scriptura, ipsa exponit,
 nōnūq; exponēda relinquit. Circūcisio sacramentiē
 est, et pfecto nō respiciēdū ē ad externā circūcisionē,
 sed ad internā, qua fit pactū cum deo. Ad Col. 1. Per
 quē circūcisi estis circūcisione: & exponit, quæ fit
 sine manibus, dum exuistis corpus peccatorum carnis
 per circūcisionē. Et Gen. 17. manifeste uidemus, uoca-
 ri fœdus, uel pactum, quū tantū sit signū pacti, dicit
 enim: Hoc est pactum meum quod obseruabitis inter
 me & uos: sicut spiritus sanctus ipse mox exponit,
 hoc est signū fœderis inter me & uos. Erat et agnus
 paschalis sacramētū, accepitq; nomē rei quā signabat
 & cuius memoriā reficabat, & quā præfigurabat.
 Spirituales enī utrūq; cognoscebāt. Vnde dictus est,
 uictima phase, uel etiā phase domini, hoc est trāsitus,
 quū nō esset ea uictima, sed eā uel representabat, uel
 si Christum intelligebāt, prædicebat. Erat sabbatum
 sacramentum, & sanctificari præcipitur, quia sabbat-
 um domini dei est, eo quod figuret & cōmonesciat
 requiei dominicæ. Sex diebus opaberis, & facies oīa
 opera tua, septimo autē die sabbatū domini dei tui est.

Quid hic dicit, si simpliciter adhaereas literæ, magis
 ne tunc quiescebat deus die septimo, quàm alijs sex
 diebus? annon & die septimo operabatur? sed ita de
 sacramētis loquendi mos est, sicut mox subditur. Sere
 diebus fecit deus cælum & terrã, & mare, & omnia
 quæ in eis sunt, & requieuit die septimo: quo perspi-
 cue docet, sabbatum esse domini, quia memoriale est
 quod dominus die septimo quieuerit, licet nunc idem
 agat die septimo quod sex alijs. In noua etiam lege id
 ipsum occurreret. Externus sanè baptismus, non est de-
 positio peccatorum, neq; crucifixio uel sepelitio uete-
 ris Adæ, quam internus baptismus uere habet. Itaq;
 nomine baptismi externi statim internorum & inui-
 sibilium admonemur, sic enim ad Rhom. 6. legimus:
 An ignoratis fratres, qd' quicūq; baptizati sumus in
 Christo Iesu, in morte ipsius baptizati sumus? cõsepul-
 ti enī sumus cū illo p baptismū in mortē: ut quē admo-
 dum Christus resurrexit ex mortuis p gloriã patris,
 ita & nos in nouitate uitæ ambulemus. Vide quomo-
 do cõsepulti sumus, quia per baptismum significamur
 cõsepulti. Et ad Col. 3. Cõsepulti & in baptismo.
 1. Pet. 3. Cuius figuræ nunc respondēs baptismus, nos
 quoq; saluos reddit, quo nō carnis sordes abijciuntur,
 sed quo fit, ut bona cõscientia respōdeat apud deum.
 Sic et ea quæ in 10. prioris ad Corinthios exponi uo-
 lunt, Paulus enim reserās mysteria, interpretatur pe-
 trams

tram spiritualem: Petra autem erat Christus, hoc est erat figura Christi. Et ubicunq; de sacramētis sermo est. & explicantur, non conuenit eo modo loqui ut de rebus, quæ ad signandum institutæ nō sunt. In summa, de sacramētis, ut sacramētis loquendum est.

Quia autem & Eucharistiam sacramentum esse testatur catholica ecclesia, nec ullus unquam tam impudens fuit, qui negare sit ausus: quare quū de ea scriptura mentionem facit, nouam legem interpretandæ scripturæ querimus, perinde ac nō esset sacramētū, & ueremur panem uocare figuram, hoc est sacramentum & sacrū signum corporis domini? quæ nos tenet religio? quandiu ecclesia panem cōsecratū uocabit sacramētū corporis, tandiu scimus nos ecclesiæ expositionem sequi. Bene custodiuit doctrinæ synceritatem tam idoneo uocabulo. Nō est clām, quid sacramētū dicamus. Quis ignorat definitionem sacramenti? decantatum est & apud pueros, Sacramētū esse rei sacræ signum. Quis nescit quid constituat sacramētū? Frequentissimum in ore omnium est illud Augustini: Accedit uerbum ad elementum, & fit sacramentum. Hæc quis negare poterit? Vnde aut alij probare poterint, elemētū sacramēti esse id quod signat, idq; substātiue? Quos solidos autores pro se habent? quo testimonio scripturæ se tutari poterunt? Accedit, inquit, uerbum ad elementum; non dicit, Accedit res signata ad

signum, uel rem signantem, & fit sacramentum: sed
 uerbū accedit, siue dum instituitur, siue dum celebra-
 tur ritus, fitq; uisibile uerbum. Quoniā autem uerbū
 utpote signum, non est res quam significat: neq; sacra-
 mentum, quod per uerbum est signum, et uisibile uer-
 bum, non erit res quam significat. Et quā crassum
 esset opinari, nos quoties uerbū pronunciamus, pro-
 nunciare rem per illud significatam, nam sic fieremus
 creatores omnium bonorū, & ipsius dei. Imò nec in
 ore Christi, uerbum quod pronuntiabatur erat tale,
 sed etiam quum mentem suam ostendere uellet Chri-
 stus, et diceret leproso, mundus esto: & cæco, respice:
 & Lazaro, ueni foras: non erat in uerbo uis curatiua
 (ut taceam de re significata) sed tantum significatiua
 interni uerbi eius, & testis intus latentis diuinitatis.
 Testabatur enim uerbis exterius se eundem esse cum
 patre, qui cælum cōdidit, & terram fundauit, posseq;
 sua diuina uoluntate efficere quod uult. Nihil poten-
 tiæ maiestatiue Christi derogatur, sicut nec leprosus
 indigne loquebatur, dicens: Si uis, potes me mūdare:
 imò exactior erat sermo eius, quā eius qui dicebat,
 Dic uerbo, & sanabitur puer meus. Ita etiam absur-
 dum est, ut quoties rem aliquam ad significandū assu-
 mimus, quia uerbo constituimus sacramentum, quod
 propter uerbum etiam rem significatā in sacramēto
 esse faciamus. Hic necesse foret probare, quod deus
 uerbis

uerbis eam uim indidisset, uel pronunciantibus uerba
 tantam auctoritatem concredidisset: sed hoc nemo un-
 quam poterit probare, quod hanc suam gloriam, illi
 tam breui sono cōmendaret, uel hominibus impurissi-
 mæ uitæ, qui fortassis ne uerba quidem, quæ loquuntur
 intelligūt. Aut saltem hoc esset probandum, quod de-
 us promissione pactum quoddam statuisset, ut quoties
 uerba certa ministri pronunciant, se corpore suo fu-
 turum in pane, imò panem corpus suum futurum, sed
 neq; hoc probare poterūt. In uerbis enim cœnæ nus-
 quam ea auctoritas insinuatur: & licet dicat, Hoc facite,
 nihil tamen aliud uolebat, quàm, hunc ritū seruate
 in mei memoriam. In ritu autem illo fit ex pane per
 uerbum sacramentum, id quod & Christus ipse facie-
 bat ad commendationem suæ passionis. Obscurū erat
 & tanquam ænigma, quū Christus panem in manus
 acciperet, frangeret, distribueretq; edendum, et igno-
 rabatur, quid significaret, ignoratumq; fuisset in per-
 petuum, nisi exposuisset Christus, & uerbo fecisset sa-
 cramentum, dicens: Hoc est corpus meum. quasi di-
 cat: Ecce hoc est quod commendo uobis per panem
 hunc: signum enim sacrum uobis erit corporis mei,
 ut memores sitis, quanta uobis per illud exhibita
 sunt beneficia. Quibus dictis apostoli utique satis
 intelligere poterant, quid sibi per panis fractio-
 nem & traditionem commendarat.

Non ausim expositionem talem ex capite meo fingere: sed quia constat consensu omnium sacramenta ibi instituta esse, non est alius sensus recipiendus, quàm is qui sacramētis congruus est, hoc est, ne loquamur quasi simpliciter de rebus esset sermo. Quod si faceremus, deesset sacramentum, & panis non significandi officium accepisset, sed fieret substantiue corpus.

At si Christus docuisset his uerbis, quod ipse panis mirifica operatione fieret substantiue, & proprie corpus suum: induci poterant, & inducti fuissent discipuli pro ruditate sua in errorem multo absurdissimū: nam si ita docuisset, Hoc, id est panis, est substantiue hoc corpus meum quod pro uobis traditur: quid inde didicissent, quàm uel panem illum tradendum, & crucifigendum, uel certe inuisibile, & phantasticum corpus tormenta subiturum? Id quod solari potuisset eos, qui inuiuis à carne sensibili Christi separabātur. Certe corpus in pane, si constaret opinio tua, non fuisset sensibile, neq; palpabile. Reor etiam non potuisse discipulos tunc suspicari idem corpus simul esse inuisibile & uisibile. Neq; fuissent hæc discipulis aperta uerba, sed plus obscuritatis habuissent, quàm ulla alia. Quid enim obscurius propositione, in qua uel ambo, uel alterum extremum penitus incognitum? Manifestior sermo fuisset, Panis est deus: nā licet quid deus sit definire nequeamus: non ignoramus tamen omnino,
quid

quid per deum significetur. Quomodo autem hi qui a sensibus aliter edocti erant, cogitare poterant, idem corpus esse quod dimensionibus alibi circumscriberetur, alibi non circumscriberetur, quod inuisibile et uisibile, quod tantum & non tantum, quod tale & non tale, quod signum & signatum. Minime autem obscurum, & perquam facile erat, figuratum sermonem capere, praesertim in ipsorum idiomate, & posteaquam esus esset agnus paschalis, de quo dicebatur: Hic est phasc domini: consimili figura loquendi.

Frustra igitur toties inculcatur, totiesq; repetitur, plana esse uerba, & ad tuum scilicet intellectum nulla expositione indigere: sed ex dictis liquet, quam sint tibi, tuisq; obscura. Et gloriatur hic quidam, ea etiam cuius puero esse perspicua: Nam si quis det puero panem, & dicat ei: Accipe, hoc est panis: quid clarius posset dici? Sed iste non attendit, quantum inter hunc & nostrum sermonem, de quo nunc agimus, distet. Pueri sciunt quid sit panis, apostoli ignorant, quod illud corpus inuisibile tradendum. Etsi mihi quis dicat, panis est tragelaphus, ignoraremq; quid esset Latinis tragelaphus, utiq; obscurus mihi esset sermo: & quomodo de inuisibili corpore plus cognoscerent apostoli? Praeterea Christus hic non simpliciter loquutus est, ut ille puero, Hoc est panis, quod perspicuum fuisset: sed, hoc est corpus meum, quod obscuritate, in tuo sensu, non caruisset: mi

si euāgelista antea dixisset, Accepit corpus impanatū,
uel panem cū corpore, tunc enim cōgrueret exemplū:
sed simpliciter panis mentionē facit, ut & panis sit, et
ut significare corpus possit, uerbum accipiat.

Hinc liquet, duo hominū genera sacramētū hoc im
pugnare, alij auferūt ei qđ habet, alij tribuūt quod nō
habet. Sophistæ docētes transsubstantiationē, materiā
panis auferētes, panē nō sinūt esse panem: noui aut illi
doctores pani tribuūt, quod sit substātiue corpus Chri
sti. Illi à sacramento auferunt elemētum, hi autem ele
mēto præter uerbum plus aliquid, nempe id quod per
uerbum significatur, superaddunt.

Porrò ne naturalē expositionē admitteres, sed figu
ratam obuijs manibus exciperes, admoneri te oportet
ab ipsis fidei regulis, intra quarum septa cohiberi
nos decet, ne quippiā asseramus, qđ illis ullo modo de
roget: fieri enim nō potest, si eas neglexerimus, absur
da multa non sequi, quæ non modo cum sensu, sed &
cum scripturis ipsis pugnent.

Regula fidei habet, Verbū semel incarnatū esse, nul
lāq; aliā materiā, uel creaturā, etiā angelicā ab eo as
sumptā in unionē suppositi: quod si panē substantiali
ter sibi unit, ita ut panis sit substātiue corpus, quod eti
am papistis ipsis intolerabile uidetur, iam in uno sup
posito erit: erit enim panis ipsum corpus. Hic multa
alia absurda sequētur, nēpe qđ relinqt semel assumptū,
& qđ panis materia beatior sit carne uirginis Mariæ

et omnium sanctorū. Quomodo igitur audebimus Est
 substantiue exponere?

Regula fidei est, Christiū in carne, humilitatis sue
 ministerio perfunctū esse, quū diceret, Cōsummatū est:
 & in manus patris traderet spiritū, ac expiraret. Iam
 panē fieri corpus Christi substantiue, humilitatē indicat.
 Et quū nobis eodē modo sit in pane, sicut apostolis tra-
 ditū uolūt, mortale corpus ibi adesse asserimus: nō dīs
 enim corpus Christi glorificatum erat, quū apostolis
 traderetur: atq; adeò iā Christiū secundū carnē haud
 nosse oportet, iā enim per eā ad ueritatē ac uitā uia fa-
 cta est. Memoria beneficij per carnē ex animo ablegā-
 da non est, sed caro in ministerium nostrum non reuo-
 canda, ut nouo nobis usui sit, alioqui euacuaretur in-
 mensum meritum crucis.

Friuolū autē est quod tu objicis, dicēs: Euacuātū est
 ergo scandalū crucis? nam in capite Christo utiq; eua-
 cuātū est, dedit enim ei deus pater nomen, quod est su-
 per omne nomē, exaltauitq; eū super omnia. Nisi eua-
 cuātū esset scandalū crucis in Christo, nō resurrexiss-
 set, neq; sederet ad dexteram patris. Cæterum in cor-
 pore eius mystico, & in membris, neutiquam euacua-
 tum esse, p̄ij omnes experiuntur. Sunt qui generis no-
 stri obscuritate, tenuitate rei familiaris, eloquentiæ im-
 peritiā, proscriptionibus, carceribus, persecutioni-
 busq; offendūtur: Crucifixus enim est mūdus ille p̄ijs,
 & ipsi mūdo. Quomodo autē naturali corpori Chri-

sti tribuerim, ut sub panis materia nobis sic seruiat?

Regula fidei est, quod Christus corpus suū leuarit in cœlū, unde ad iudiciū uenturus est. Quomodo igitur ausim corpus illud sanctissimū, alio in loco querere, siue uisibile, siue inuisibile dicas? Nōne his rationibus obturari os nostrū debuerat, ut à tam crassa expositione discederet, & eam requireret, quæ & sponte obuia est, & regulis fidei se non opponit?

Palàm est, quantū laboretis, & quàm nulla prosint hic effugia, nam scripturis nullis suffulta sunt. Vnde enim sumitis glossam illam de corpore inuisibili? Quō ueritatē corporis sic asseretis? sed de his postea.

Querimus à uobis utilitatē præsentiae carnis, & nihil dignū Fide respōdetis, nec potestis: nequit enim fallere quod dominus inquit: Caro nihil prodest, nimirum in esu carnali. Et: Nisi ego abiero, paracletus nō ueniet. Carnis etiā ut deitati unita, inuisibilis, præsentia nō esset nobis tam infirmis profutura, quanto minus inuisibilis, ut solatiū requirere nō desinētibus profutura est? et si nō profutura, quomodo ergo pastura? Putamus autē deū charitatē suā præsentia carnis filij sui, citra ullam nostrā cōmoditatem uoluisse testari?

Equidē qualitercūq; rationes aduersariorū expendo, nō uideo aliter, quàm quod animas solatio suo fraudent, quicquid dixerint. Animabus enim nostris corpus Christi non est cibus, nisi quatenus uel nostrarum afflictionum est particeps, uel seruat gloriam, in qua

illi, configurari speramus. Adesse autem carnē Christi, suis fidelibus haud dubiū, modo prout par est, maxime cōducibili, ut faciat præsentiæ suæ capaces. Quo modo enim hoc de ipso non speraremus? Quibus autē modis animam pascere potest corpus Christi? Non inuenio aliter, quā ut uel passiones nostras tulit, uel ut gloriam, in quam peruenturos nos speramus, seruat. Hic autem neutrum congruet.

Corpus non est tunc cibus animæ, quando præsens est, siue uisibile, siue inuisibile, in uicino loco, sed quando animus, eius dignitatem, uel puritatē, uel utilitatē considerans, in eo oblectatur, gaudium, & solatiū habet. Puerile est aliā manducationē putare interni hominis, quā gaudiū ac delectationē in re quapiā. Iam ad tales uoluptates anima nō requirit, ut corpus quod amat, uicinū sit, inq; loco corpori suo propinquo, maxime si sit insensibile. Māducatur anima fidelis, quæ hic super terrā, corpus Christi, qd' est in cælo: quia delicia tur, cogitās, corpus istud à tā nobili rectū anima, & à nobilissima assumptū deitate, quæ uerbū est: & quod pium cor nō probaret illud ob puritatē, et cādorē? quæ ab omni labe et macula alienū est, & in tāta charitate dei nobis seruire iussum est, tot tātaq; passum est, mortuūq; ac sepultū, nostras infirmitates, nostros languores, nostra peccata tulit. Aut quī fieret, ut illud minus animā pasceret? etiā absentissimū, præsentissimum est

spiritui, maxime quū sciamus nostrū esse, nobis q̄; diuino munere datū. Et ita pascit, ut corpus, quod passio nibus propter nos erat obnoxiiū. Iā aut̄ gloriosum nō minus pascit, & gratū est. Nobis enim gloriosum est, nobis resurrerit, ut & resurrectionē nostrā sperare liceret: nobis ascēdit in cœlos, ut & nos illic corporibus nostris preparatas sciremus māiones. Talia nos credere, & experiri, neq; Aristoteles, neq; caro & sanguis, neq; ratio nostra docuerūt, sed is qui panē uiuū, et cœleste māna humano generi cœlitus emisit. Quid aut̄ oro cōmune nobis cū corpore sic in pane delitescēte? nū nobis illic aliqd̄ habet, quo nos soletur? nō est nostrarū afflictionū capax, nō est nobis illic gloriosum. Nullū tam uile, tā abiectum corpusculū, quod minoribus corporis dotibus sit conspicuū: Corpus enim sine dimensionibus, actionumq; & passionum expers, uere corpus dici non potest.

Respondent, Hec ineffabili modo fieri. Si huius responsi moneta contenti essent aduersarij mei, statim omnibus satis facerem.

Porrò tu pulchrā utilitatē cōmemoras fidei presentie corporis, fidē ipsam, dicēs: Si quis hic aliā utilitatē præter fidē querere uoluerit, prius aliā nobis utilitatē incarnationis & mortis Christi explicet necesse est, quā deus tamē sine innocētis filij nece humano generi manifestā reddere potuisset. Hæc tu dicis. Scimus quidē innumeras uias deo patuisse redimēdi humanū

genus, sed dic tu aliã, qua se magis nobis cõmedare potuisset, q̄ dando filiũ? Quomodo frater noster à nobis dici posset, si nõ & carnẽ & sanguinẽ nostrũ in ipso agnosceremus? Quæ maior charitas, q̄ pro nobis tantũ Christũ crucis mortẽ ferre? Habet hic animus innumera, in quibus sese oblectet. Vellẽ aut dilucidiora esse uerba tua: ideo ne credã adesse Christũ, ut credã adesse, ut sit illa fides præmiũ fidei: uel ideo ne credã adesse Christũ (de corpore Christi in pane loquimur) ut instructor sim postea ad alia credenda? Quæ mihi ratio nõ displiceret, siquidẽ id præsentia carnis credere cui piã cõferret: sed quũ ueræ fidei incredibile sit, quod proponitur, quomõ ad alia credẽda promouebit? Qui experti sunt semel promittentẽ sibi seruasse fidẽ, iã illi ad credendũ in multo maioribus faciliores sunt. Res aut hic omni experiẽtia caret. Absit ut in alijs fides nõ procedat melius. Si nõ magis meã cõfortaret fidẽ, deã cõdidisse cœlũ & terrã, quã carnẽ Christi impanatã, uererer de salute meã actũ esse. Verũ et de alijs hoc uideamus: Ideo ne credã Christũ crucifixũ, ut credã crucifixũ, uel ut inde adducar ad credendũ resurrexisse? Quis ita unquã persuasit? Credã ne resurrexisse, ut credã resurrexisse? uel ut per resurrectiõis fidẽ credã ascẽdisse? Quis ita fidei utilitatẽ explanauit unq̄? Credo crucifixum, ideo q̄a nos redemit, ut et nos crucifigamus hominem ueterem: credo resurrexisse Christum, quia hoc honore dignus est, & nos per eum

resurrecturi sumus. Credo omnipotentem deum, quia deum solum talis decet honor: & in summa, quæ eorum que uere credunt animæ fideles, arrident illis ut uirtus, & sapientia, ac bonitas dei.

Si dixeris: Crede adesse carnem Christi, ut animam tuam pascat. Respondeo conscientia bene securo: Christus magis me pascit, quod corpus suum leuauit in cœlum, quam quod recondit in panem. Si dixeris: Crede quod Christus hac sua presentia, & carnali manducatione dimissurus sit tibi peccata tua. Refragabitur constanter cor meum, & confitebitur, per sacrificium corporis Christi in cruce mortui peccata sibi dimissa. Si dixeris: Crede, quia in sacramento dispensabit tibi merita sua. Neque hoc simpliciter recipio. Vbi enim mihi data est promissio, quod si credidero panem esse substantiue corpus, dispensatum iri mihi merita mortis eius: Id autem persuasum est, tunc mihi dispensari fructus meriti Christi, si credidero uerbum fidei, quod mundat corda, & saluat animas nostras, nempe Christum in cruce propter immensam charitatem, pro peccatis meis patri fecisse satis: si hoc inquam credidero, siue per prædicationem concionantis, siue per uisibile sacramenti signum admonear. Si denique dixeris: Sed hic tibi annunciat te esse participem. Hoc libens recipiens, nam agnosco tam uerbum, quam sacramentum fidei meæ signa, & ueluti euangelio audito exhilaror.

Sic & aqua baptismi (quæ et hoc tibi explicari uis) inuisibiles nostras sordes significatè mysterio abluit: id quod disertè Augustinus tract. 80. super Ioan. tradit, dicens: Vnde ista tanta uirtus aquæ, ut corpus tangat, & cor abluat, nisi faciente uerbo? Et si quæras, quomodo hoc uerbum præstare possit. Respondet, nõ quia dicitur, sed quia creditur. Nam & in ipso uerbo aliud est sonus transiens, aliud uirtus manens. Ultra, in quo uerbo uirtus sit, & quo consecretur baptismus: utiq; non in illo, quod aqua sit substantiue aqua uiua, hoc est spiritus sanctus, quæ animã abluit, refrigerat, uiuificat, ac scẽcũdat. Vnde dicit: Hoc est uerbũ fidei, quod prædicamus, ait Apostolus: quia si confessus fueris in ore tuo, quia dominus est Iesus, & credideris in corde tuo, quia deus illum suscitauit à mortuis, saluus eris. Corde enim creditur ad iustitiam, ore autẽ confessio fit ad salutem. Sic sanctificauit & mundauit deus ecclesiam suam lauacro aquæ in uerbo. Vnde mundatio nequaquam fluxo & labili tribueretur elemento, nisi adderetur in uerbo: Mundi enim erimus per uerbum, quod loquutus est nobis.

Sic igitur & in hoc sacramento, si mihi amplum illud redemptionis beneficium annunciatur, satis lauto cõuiuio refocillor: sed nõ itẽ, si corpus in pane dicas.

Facile est dicere, firmiter adhæreo uerbis Christi, facile etiam est his non intellectis uana opinione duci,

Vtinam omnes qui de fide gloriantur, fidem suam bene discuterent. Non enim cōfestim quis uere credit, si scripturis non recte intellectis adheret, & humanas coniecturas fugit: nam talis potius stupet, & illuditur, uel, ut minus dicam, opinatur, quàm credit. Habet enim uera fides suauem quandam degustationem eorum quæ credimus, quam *ἡλεγχον* & *ὑπόστασις*. Apostolus uocat: quæ tantæ energie est, ut si liberum foret contrarium credere, totusq; mundus assentiatur contrario, facit, ut malis hoc etiam pugnante toto mōdo, etiam cum periculo uitæ credere, quàm diuersum. Adeoq; uerisimilia sunt credenti omnia, apparetq; quod impossibile, & indignum, ac inutile sit, aliter ea se habere. Multos audiuius his temporibus, acerrime nos oppugnantes, in re eucharistiæ, qui ingenue fatentur, si per ecclesiam liceret, nō dico quam, malle se nobiscum sentire, multoq; probabilius esse, quod nos dicimus. An non illos hypocritas quis iure dixerit? Fictam fidem Ecclesiæ nomine palliant, quæ fictam hanc fidem probat minime. Satis se produnt, quod uerbis domini haud satis fidunt, in sensum ipsorū dicta esse. Ne tu me per arrogantiam dixisse putes, quod loquor, neq; enim propterea iustificatus fuero. Experitur unusquisq; fidelium in se, uerū esse quod dico. Nō est articulus fidei ullus, quē nō malim amplecti, quàm contrarium eius, si uel maxime mihi liberum foret: nec uideo

uideo quo pacto in diuersam sententiã trahi possit cor meũ, nõ quod ullis rationibus perscrutari possim, quo pacto talia facta sunt, aut fiant, aut fieri possũt: sed inuat animũ, tantã dei bonitatẽ, tantãq; dignitatẽ eius in omnibus uidere. Ceterũ si uerba cœnæ iuxta sensũ uestrũ interpretari uoluerõ, ut uerũ fatear, gustũ illũ suauem nõ reperio: & propterea nõ ausim dicere qđ credã, cogorq; fateri fidẽ, quã olim iactabã, in qua & uos estis, nullã fuisse & fallacẽ. Et tibi sanẽ, si uere degustasti (id qđ haud crediderim) dulcedinẽ, quã tãto zelo uindicas, nõ inuideo: hoc aut scio, qđ ij qui ea que uere fideles reddũt, delibauere, erga eos quibus tanta felicitas nondũ contigit, ualde faciles sunt, modo illos charitatis rationem habere cognoscant.

Hoc autẽ uult nemo, cui charitas curæ est, ut prescribatur articulus fidei, cuius oppositus mentem uerborũ Christi inspicienti, & ad reliquos articulos receptissimos conferenti, longe probabilior. Erant & olim religiose mentes, erãt & superbae, quæ in ipsam petram fidei impingebãt, & illæ aduersus has articulum hunc à scriptura non colligebant, & hæ non audebant ultra mutire, quum tam perspicuũ fieret, mysterij rationem in uerbis Christi explicatam. Hodie autem qualis fides, talis & charitas: & qualis charitas, ita benigne proximos tractamus onera importabilia iniungentes.

Verum hinc ad alia transeamus, audituri quid nobis obijciatur aduersus genuinam uerborum Christi expositionem. Cessare autem deberent aduersarij ab his quos maxime iactant uocibus, nos esse qui coenam, coenaeque auferamus usum, tantum putamina paleasque relinquentes, ut sunt festiui uiri, et iucundi somnatiuis. Et tu quoque subinde conquereris, quasi thesaurum surripere conemur. Et quid, obsecro, auferimus quod Christus affuturum promisit? Corpus sane suum in caelos transtulit, memoriam aut in uerbis signisque reliquit, per quam pius animus praesentia corporis et sanguinis nequaquam fraudatur. Adest enim illi, quicquid eius contemplationem non effugit. Nullam iacturam facit, quandiu maleducatio spiritalis salua manet. Vilescere eis uidetur coena, si panis non sit substantiue corpus, et caro proponatur. Recte autem uilesceret, si panis et uinum non essent sacramenta corporis et sanguinis Christi, sanctorumque promissionum et beneficiorum non commonescerent. Vtrum aut maius est et efficacius, esse praesens corpus, uel adesse commemorationem corporis? Vtique commemoratio illa fidelis, multo preciosior est nobis ac utilior, quam caro hoc modo, ut ipsi aiunt, praesens. Nihil enim nunc efficit caro, quod non etiam ipsa memoria a spiritu sancto excitata confert. Quomodo igitur conqueruntur surripi thesaurum? Præsentem gratiam Christi fatemur,
que

quæ in fidelibus uere mira & suauia operatur. Quî autem Christum non auferimus à cordibus piorum, quare obiurgamur quasi sola putamina reliquamus? Dicant potius uel unam prætermiffam utilitatē, quā uere illic esse scripturæ tradunt.

At tu non raro obijcis, spiritualia illa omnia posse constare, utpote cōmemorationem, gratiarum actiōnem, pacem, charitatem, ac concordiam, etiam symbolis non adhibitis, & sic non multum referre, etiam si raphanum edamus, nisi panis fiat sanctū illud corpus. Verum, Christo, ecclesiæq; eius non est ita uisum. Augustinus sanè contra Faustum lib. 19. cap. 11. inquit: In nullū aut nomē religionis, seu uerū, seu falsum, coagulari homines possūt, nisi aliquo signaculorū, seu sacramentorum uisibiliū consortio colligātur, quorum sacramentorum uis inenarrabiliter ualet plurimum, & ideo contempta sacrilegos facit. Impie quippe cōtemnitur, sine qua nō potest perfici pietas. Vides hic? Symbolis & sacramentis uisibilibus opus esse, quorū tu in signando uim tam paruifacere uideris, nisi asit caro Christi, quū per hæc uere mira agat deus in cordibus. Debebas profecto hoc uel ex Cypriani uerbis animaduertisse, & ex usu ecclesiæ, qui hoc sacramentum pacis, concordie, cōmunicationis & *συνάγωγος* uocat. Videmus quantum amicitie nonnunquam cōfletur in rebus prophanis, ex munusculis, quæ licet in

se sint parui precij, indicia tamen sunt amantium animorum tam dantium, quàm recipientium. Quis mihi dicet, quenam fratrum sit fides, nisi quodam pignore cõtestentur? Non quero autem, qui credant quod panis substãtiue sit corpus, sed curæ est, qui gratias agãt & memores se redemptos à Christo, seq; mēbra Christi uera testentur, posthac innocenter, & in charitate proximi, ac pace uicturi. Hæc contestatio ecclesiæ necessaria est, non solum ut congregetur, & nõ sit sicut oues hinc inde dispersæ, quarũ nulla aliam cognoscit, tanquam sub unum pastorem pertinentem, sed etiam ut qui sordidi, ac contagiosi, ab alijs eiciantur. Qui autẽ sacramenta temere contemnũt, contemnũt utiq; & summa illa quæ per ea cõmẽdãtur, iuxta illud Pauli: Qui ederit de pane hoc, et biberit de calice indigne reus erit corporis & sanguinis domini. Igitur utilitatem maximã cœnæ, quæ est in publica gratiarũ actione, & annũciatiõne Christi, cũ syncera cõsõderatione in amore Christi seruata, quia cupimus, frustra nobis opprobratur, amitti thesaurũ. Ipsi uero iniurij sunt, qui tam sacra symbola sic prophanant.

Neq; in hoc nouũ aliquid afferimus, tametsi nõ ab omnibus sic expensum. Vrget autẽ tu in multis locis, quod ne unus quidem approbatus autor inueniatur, qui præsentiam Christi in eucharistia neget. Animaduerti & ego, magnum esse consensum autorum, ut pa-

nem dominicum, uocent Corpus dominicum: sed illi ipsi mox appellare idem corpus solent sacramentum uel mysterium corporis, ut bene intelligere qui uis possit, quid per corpus significarint. Sanè et ego nolim audire communi pane me paslum, & ut irrisores aiunt, raphani portiucula. Qui enim sic de sacramētis contemptim loquuntur, sacrilegi censendi sunt. Nam quum respiciendum in id quod signat, ij rem preciosissimam penitus sustollūt. Et quis bonus Christianus est, si per contemptum audiat se dici tinctum, & non malit dici baptizatus? quamuis idem denotent uerba tingi & baptizari, sed quia per tinctum fallacem intelligimus, & sacramentum spernentem: per baptizatum autē, cum qui legitime baptizatus sit, malumus appellari baptizati, quàm tincti. Id & in eucharistia cōtingit. Quotusquisq; enim tam patientis stomachi est, ut uelit Iudæ proditori similis haberi, qui pane ad pasendum uentrem cōtentus: eum aut qui per illum signabatur, panē cœlestem, non solū neglexit, sed etiā triginta argēteis uenūdedit? adeò illi nulla ueritas cœne. Ita si dicamus, nos panē tantū comedisse, qd aliud agimus, q̄ quod prodimus nostrā erga sacramēta dei irreuerentiā, nō multo meliores Iudæ? Proinde solemus loqui: Esuri sumus corpus dominicū, et cōmādamus corpus domini. Vnde non est mirū, si ita de sacramēto loquuti sunt, et nos etiā hodie loquamur. *Legis apud Eusebium, Parum eucharistiæ: & quomodo*

illud nomen congrueret dominico corpori?

Constat regula Augustini ad Bonifacium, Sacramenta rerum, uocabulis earum rerum, quarum similitudines gerunt, appellari. Quem locum, sicut ceteros qui pro nobis faciunt, nondum dissoluisti, neque dissolues. Similiter etiam quæ ex tertio de doctrina Christiana citata sunt, huic proposito conducunt, neque à me torta sunt, ut insimulas. Vult autem eo loco, non accipienda signa pro rebus, quæ ipsis significantur, quomodo cumque interim appellentur: id quod hi maxime faciunt, qui sacramentum esse rem sacramenti, signumque esse signatum substantialiter asserunt. Valde culpatur Paganus, utpote crassus, et in medijs ambulans tenebris, qui in statua Mercurij, Mercurium, tanquam anima eius insideat in illa, ueneratur. Nec excusatur, si cum philosophis exponat esse statuam Mercurio sacram, et nihilominus inutile signum colat. Iudæus tanquam seruus, et in umbra ambulans censetur, qui sua etiam utilia signa impensius obseruabat. At Christianum ab hac seruitute liberum esse conuenit, et quum percipit sacramentum, imbutus statim quò referendum sit, agnoscat, ut ea non carnali seruitute, sed spiritali libertate ueneretur. Iam si corpus et animam Christi in panari dixerimus (uerbo non peccatur) nonne ad crassissimas gentilitatis tenebras reuocabimus? Absit. Impertinens igitur glossema est, inane nugamentum, quod

quod dum nominatim recenset baptismum, & celebrationē corporis, ea illic excipi, quasi libertas sit, si asseramus panem esse substantiue corpus, quū potius illic sit argumentū à maiore. Crassus Iudæus uel Paganus, non debet in signo arbitrari signatū inclusum uel unitum, id quod seruitutem & mortem animæ indicaret: multo igitur minus Christianū sic seruilis, & tam inexercitatae mentis esse decet. Profecto si ego uspiam tam inepte ullum tractassem doctorū, haud mirarer, si etiam longe seuior in me insurrexisset.

Quando igitur & quoties petis, qui nam ex doctoribus uel ecclesia, nobiscum sentiant: Responsum esto, Augustinū, & omnes quotquot seipso loquentes intellexerūt, quid uocabulo sacramēti dicatur, adde & eos qui uel signū, uel figurā, uel antitypon uocant, nō solū non abhorrere à nostra sententia, sed & cōprobare. Et tu quoque fateris signū & signatū esse diuersa, & interim aures nobis negas beneuolas, si Eucharistiam figurā appellemus: quod si indigne agimus, taxa semel omnem Ecclesiam, quæ Eucharistiā sacramentum appellat. Dicis autem his uerbis: Quod uero eucharistia solum sit signum, exemplar, uel antitypon, & non uerum etiam corpus, ac uerus Christi sanguis, non solum ut semper nego, sed & pernego, etiamsi ipse millies eandem occinat cantilenā. Etenim si signum erit solum, uel figura, nondū eluxit ueritas:

sed adhuc oberramus in tenebris: necesse igitur erit,
 ut tandem aliquādo figura uerificetur, ac reuertatur
 Christus, iterumq; crucifigatur. Quid ad me, quid
 ipse uocet signū & figuram? quū planè constet signū
 & rem signatam esse diuersa: figuras uero appellari
 quæ Christi figurarunt aduentum, passionem, & reli
 quam eius gloriā. Hæc tua uerba sunt, quæ planè con
 tentiosum & indocile in rebus pijs ingenium declarat,
 si sic pertinaciam custodire studueris. Negare nō po
 tes, Eucharistiam esse sacramentum, ergo negare non
 potes esse signum: Locus est à definitione. Deinde cō
 fessus es, signum & signatum esse diuersa: nō poteris
 igitur elabi, panē, qui est eucharistia, & ob hoc sacra
 mentū & signū, esse diuersū ab eo quod signat, & ita
 non esse substantiue uerū corpus & uerum sanguinē.
 Quid nunc ad me, si perpetuò uictū te neges? quæ cō
 cessisti, & cōcedere cogaris, ea te redarguunt nō pro
 pterea uictorē, licet in æternū reclaims. Et quod me
 tuis, si eucharistia esset solū signum, nondū eluxisse ue
 ritatē, et adhuc nos oberrare in tenebris, Christumq;
 adhuc crucifigendum: figuras enim appellari ea quæ
 aduentū Christi præcesserunt. Voluntariū metum ha
 bes, & fingis nō metuenda pericula: scis enim quid di
 cam signum, uel figurā, & fateris nō curare sermonē
 meum, quasi ego solus ita loquar: uis igitur sponte er
 rare, & in tenebris uersari. Quid igitur frustra fati
 gor?

gor? An nō satius erat, tam cōtentiosum sibi ipsi relinquere, q̄ ueritatē opera dedita ignorare studet? Veriū intēpestiua hora, ut aiūt in prouerbio, illa scripseris. Ego ostendā exēplo, uel pueris noto. Rex si dederit monumētū liberalitatis suæ, ut puta nummū quendā ministris, quis sic argumentabitur: Rex dedit signū liberalitatis suæ, memoriale enim signum est, ergo nō dū natus, uel coronatus est? Nemo utiq; sic ineptiet. At tu quur audes ita inferre, quod nondū illuxerit ueritas, quum hoc sit signum quod ueritas illuxerit? Ita Bilibalde repelle manibus et pedibus distinctiōes, ut autoritatē tuā etiā prostituas omnibus cōtemnendā.

Neq; succensere tibi debeo meo nomine, potuisses item ab August. erudiri, dicente: Huius sacrificij caro & sanguis ante aduentū Christi per uictimas similitudinū promittebatur, in passione Christi per ipsā ueritatem reddebatur, post ascensum Christi per sacramentum memoriæ celebratur. Ibi subdis: Quis tam stupidus est, quin uideat Aureliū hic differentiā facere inter figuras quæ præcesserūt Christi aduētū, & eas quæ sequutæ sunt, nisi uitulorū cruorē preciosissimo Christi sanguini æquiparare uoluerit? Nā quātū hæc inter se distāt, tantū etiā figuræ à re figurata; quū ibi similitudo tantū sit ostēsa, hic autem ueritas ipsa representata & expressa. Omitto hic conuicia tua, sed respondeo. Si Bilibaldus mentem illorum

uerborū Augustini cognouisset, duplicē respectum figurarum ueteris testamēti, nō dixisset Sophisticam distinctionē ē capitis mei uertigine confictā. Vidisset inquam figuras ueteris legis referri ad Christum in passione, uelut umbras ad ueritatem, & ad nostras ceremonias, quas uocat sacramentum memoriæ, hoc est, ad cōmemorationem figurarū impletarū institutas, uelut respondentes figuras, & sacramenta ad sacramenta. Vidisset in passione Christi ueritatem impleri, in sacramentis autem cōmemorari, & cum gratiarū actione impletum annunciari. At si tibi consultum uolueris Bilibalde, discas de sacramentis, quemadmodū par est, loqui, & cognosces, quod uerba Christi proprie & ad genuinum sensum interpretatus sim, neque illa torserim.

Mmoratus hucusq; sum in uerbis dominicis, & sufficienter ostendi figuratam expositionem in illis obseruandam, modis q; omnibus explodendum rigorē. Esetq; satis responsum, etiā si ne uerbulū quidem ultra, ad reliquas nugas & conuicia diluēda adijcerē: quæ ut omni ueritatis robore carerent, ita ijs qui iudicij æquitate uel mediocri sunt præditi, non imponent. Si enim cognoscere uolunt, ut debent, synceriter me in uerbis Christi uersatum, & ea interpretando nō adulterasse, intelligent utiq; me & doctorum

doctōrū sententias, coniecturasq; & inconuenientia,
absq; omnibus dolis ac technis adhibuisse. Esto aut̄ in
illis potuerim errare, hallucinatus esse, & decipi, id
qd̄ & à te, & ab aduersarijs omnibus nōdū edoctū est:
minime tamen dolosus, uel mēdax deprauator depre
hendor, sed aperte, & candidē, ut ad ueritatē manife
standam maxime conueniebat, incedens, pij lectoris
utilitati consulere studui. Veruntamen malo hoc secu
lo, quo linguis impudentibus nihil nō permittitur, ad
innocētiā meā ostendendā, haud supernacaneū fuerit,
etiam de his uel perfunctorie loqui, frustra te ad deni
grandū nomen meū, & carpēda omnia penē uerba
mea laborasse. Anteq̄ aut̄ ad conuicia ueniam, ea quę
speciem candoris in scriptis tuis, ad improbandam re
sponzionem priorem præ se ferunt, uana & friuola, fa
cataq; esse ostendam.

Patrocinaris primum Lombardo, uel eius libri cō
sarcinatori, quod Augustini dictum dextre tractarit,
dicentis: Corpus Christi in quo resurrexit, in uno lo
co esse oportet, ueritas autem eius ubique diffusa est.
Et taxas me, quod ego ipse mutilum adduxerim te
stimonium. Esse enim hæc uerba Augustini: Corpus
in ea forma, qua apparuit sanctis qui in cælo sunt, in
uno loco esse oportet: & sic ea te in Decretis legisse
asseris. Præterea obijcis locū istum nō esse in epistola
ad Dardanū, debuisseq; me ostendere, unde nam mis

tuatus sit. Hæc leuicula uideri debuissent, sed quo magis in talibus me premere frustra conaris, tãto amplius autoritati tuæ in maioribus derogas. Quãti enim momẽti est, quod liber Decretorum tuus sic habet, ut dicis, nunquid propterea recte Augustinũ citasti? Libri autẽ mei secus habent, ijsq; uerbis quibus citauit. Libri Sententiarũ scriptis Scoti adiuncti, & Venetijs impressi, anno domini 1506. & liber Decretorũ impressus Basileæ excusus anno domini 1512. eundẽ quẽ ego legi tenorem habent: nescio quid tu legeris, tuus enim liber mendosus conuincitur. Debas tu, qui erratum meũ ostendere uolebas, certiora proferre, & ipsius autoris uerba subscribere: sed prudẽter, si illum legisti, id quod non credo, omittis: nihil enim sententiæ tuæ astipulãtur. Et quia omnino urges, ecce ostendã: lege homiliã trigesimã sup Ioan. & reperies. Sic autẽ legimus: Quod enim preciosum sonabat de ore domini, & propter nos scriptũ est, et nobis seruatũ est, & nobis recitatur, & propter posteros recitabitur, & donec seculũ finiatur. Sursũ est dominus, sed etiã hic est, ueritas dominus. Corpus enĩ domini, in quo resurrexit, uno loco esse potest (alius legit, oportet) ueritas eius ubiq; diffusa est, dominũ ergo audiamus. Habes locũ, quẽ uoluisti cõtra te pro me produci: & est liquidũ, assutitia uerba esse, quæ in libro tuo sunt, de forma qua apparuit sanctis in cœlo, simpliciter enim loquitur

loquitur Augustinus de corpore Christi. Per spicuum etiã est Canonistarũ glossema è uerbis Augustini colligi nõ posse, quod de uero corpore domini in pane loquatur, præcedẽtia enim uerba ostendunt eũ loqui de ueritate prædicatiõis Christi, quæ adhuc annũciatur, & subdit: Dominũ ergo audiamus. Vide igitur quam infeliciter patrocineris tuo reo, q̄ causã malã habet.

Iam quod epistolã ad Dardanum citauì, quæ ferè eadem uerba cõtinet, cõfirmat magis, quàm infirmat sententiã meã, pugnatq; manifeste contra te: unde iterum recitabo. Noli dubitare, inquit, ibi nũc esse hominem Christũ Iesum, unde uenturus est: memoriterq; recole, & fideliter tene Christianã cõfessionẽ, quoniã resurrexit à mortuis, ascendit in coelũ, sedet ad dexteram patris, nec aliunde q̄ inde uenturus est ad uiuos mortuosq; iudicãdos. Et sic uenturus est illa angelica uoce testante, quẽadmodũ ire uisus est in coelũ, id est, in eadẽ carnis forma, atq; substãtia, cui pfecto immortalitatẽ dedit, naturam nõ abstulit. Secundũ hanc formam nõ est putãdus ubiq; diffusus. Cauendũ est enim ne ita diuinitatem astruamus hominis, ut ueritatem corporis auferamus. Non est autem consequens, ut quod in deo est, ita sit ubique ut deus. Nam & de nobis ueracissima scriptura dicit, quod in illo uiuimus, mouemur, & sumus: nec tamen sicut ille ubique sumus, sed aliter homo ille in deo, quoniã aliter & deus ille in homine proprio quodã & singulari modo.

Vna enim persona deus & homo est, & utrunq; est unus Christus Iesus, ubiq; per id quod deus est, in cœlo aut per id quod homo. Quid clarius uerbis illis dici posset? En quàm anxie Christianã confessionem cõmendat. Vides Christũ per id quod homo in cœlo? Animaduertis, quod natura corporis, licet immortalis sit facta, ablata nõ est? Obseruas, de corpore Christi dicere esse ubiq; ubi deus est, est esse auferre ueritatẽ corporis? Quare de illa præsentia corporis, quã tu asseris, nullã mentionẽ facit, quũ maxime opportunẽ tractandi locũ haberet? & obticere utiq; nõ debuisset. Taceo quomodo doceat te exponere illud Ioannis 3. Nemo ascendit in cœlum, nisi qui descendit filius hominis, qui est in cœlis: quod dictum, si sane intelligis, tuo proposito non seruiet: ad quod postea adducis, ut probes unum corpus esse in multis locis.

Neque est quod omnipotentiam ibi prætexas, nõ enim nunc de omnipotentia dei agitur, nec uult deus haberi, quasi aliquid faciens contra uerbum suum, non est enim mendax: ita enim omnipotẽs est, sicut & ueritas: Quomodo aut uerax esset contra filij eius uerbum, dicentis se in hac qua discessit ab apostolis formæ uenturũ? In hoc aut nõ opitulatur tibi uerba, Hoc est corpus meũ, quæ apertioribus alijs cedere coguntur.

Infirma aut & inutilis cõiectura est, quod Apostolus adhuc uiuebat in terra, & tamen quod eodem tempore

poro

pore per reuelationē, in corpore etiam, in tertium ascenderit cœlum, nequaquam indicat obscure, et si id humilitatis gratianescire se dicat, sed solum deum scire asserat, quod quum homini Paulo accidit, quum deus cœli et terræ non posset esse ubique corporaliter, etiā maxime iam clarificatus? Hæctū. Quare hic incertum, tanquam certum proponis? Nam licet ipse nouerit an in corpore, uel extra corpus raptus sit, quod tamē nondū admiserim, eū humilitatis gratia dixisse se nescire: sic tamen loquendo nobis incertum reliquit, quomodo raptus fuerit. Sanē si extra corpus fuit euocatus, quod probabilius est, utique nihil probas: sin in corpore, uerisimilius est corpus illud in cœlum perductum, quam quod corpus eius in duobus locis fuerit. Verbum ἀεραγέυτα non indicat relictum corpus super terram, siquidem in corpore raptus fuit. De hoc habes apud Augustinum cap. 43. de cognitione uitæ beatæ.

Insuper quod de beato Stephano inducis, qui quum lapidaretur, Christum stantem à dextris dei uiderit, quem tamen populus non uidit, sicut Ambr. dicit, nihil concludit. Nunquid quia et nos à pluribus uideri possumus ex diuersis locis, igitur corpora nostra in pluribus locis erunt? Quin et hoc indicare oportebat, quibus oculis diuus Stephanus Christum uiderit, externisne uel internis oculis? Certum est quod internis, quid igitur tu probabis? Audi de hoc Augustinum

ex prædicto libro. Nubes, inquit, suscepit cum ab oculis eorum. Stephanus quoq; non corporeis oculis in cælo ultra firmamentum uidit, quum nullius hominis uisus ullo modo usq; ad cælum pertingere possit: sed et concio illa, in qua Stephanus stans Christum conspexit, in domo aliqua fuit, cuius tecti culmen ipsius corporis oculus minime penetrare poterat. Constat igitur quod non oculo corporis, sed etiam interioris hominis intuitu, Christum non in corpore, sed intellectuali cælo uiderit. Demum quamuis multa ex Augustino ad Paulinam de uidendo deo, qui Ambrosij uerba declarat, ex opere in quo illum non reiecerim, narras, ne tantillum tamen sententiæ tuæ adstipulatur. Nam licet ubiq; uisibilis esset Christus, quibus se uidendum exhibere uelit, non tamen consecrarium est, salua natura & ueritate corporis, corpus eius ubiq; esse posse. Porro Ambrosius, Augustinusq; eodem loco non de illa uisione loquuntur, qua idem corpus in uno loco, præsens in alio uideatur. Quis autem non uidet, quomodo mox Ambrosij et Augustini sententias nothas ueteratorio more subijcias, quas nemo recipiet admonitus, nisi sponte seduci uelit. De loco Aug. ex 3. de doctrin. Christ. supra ostendi: tu uero ita expendisti, ut inter seruitutem libertatemq; mentium dijudicare nescias, taceo interim bellam istam tuam exceptionem, qua tibi places, & rem acu tetigisse uideris.

Perdis

Perdis iterum causam Lombardi, & tuam, dum dictū Aug. ad Bonifaciū miserabiliter torques. Transis enim cū tua rancida solutione ad trāssubstātiatores papistas, à qbus eā mutuatus es. Augustinus aut̄ nō solū dicit res illas gerere similitudinē earū, quas significāt, sed etiā eas nō habere in se, quod signāt, hoc est nō idē esse substātiue. Et siquidē essent idem substantiue, proprie similitudinem non gererent. Pueros dicit habere fidem secundum sacramentum, & admittit nō habere fidem eos reuera, sicut cōpatres illorū nomine respōdent. Si aut̄ apta esset comparatio, panis et poculi non solum secundum quendam modum gererēt similitudinem, sed & essent ipsæ res quas signant substantiue, adaptatio conuinceret, quod ubicunq; esset sacramentum fidei, ibi & ipsa fides uere haberetur. Vnde Lombardi errorem tueri non poteris.

Negas te à multitudine & elementis huius mundi pendere, sed quid uolunt ista tua uerba in præfatione? Pro te pauculi quidā stāt, unā cū scriptura obtorta & uiolētius interpretata, pro me uero orbis Christianus cū scriptura manifesta. Et iterū: Nisi illa (de opinione Lōbardi loqueris) uera esset, iā pridē Christi cessasset pollicitatio. Quo pacto enī nobiscū ad seculi usque cōsummationē permāsisset, si nos ab apostolorū tēpore, ut qdā hallucinātur, tāti erroris iuolucro reliq̄set. Sed bene habet, si te nihil mouet multitudo, uel elo

menta mundi: nam hoc multis imponere dixi. Scio etiam quantum apud me olim ualuerit. Responsum ergo sit alijs, quia occasionem tu suppeditasti. Responso aut illa tua, quando dicis: Absit ut misericors dominus uniuersum populū tāta percussit cæcitate, ut in media die solē splendentē uidere nō poterit. Responso inquam illa tua, conueniat cum ea qua dominus Eliae (cui propterea me minime confero, ne iterum calumniandi sumas occasionem) respondit, adhuc septem millia esse eorum, qui non curuarint genua ante Baal. Verum ego nō dixi cunctos percussos cæcitate. Quid quod illos nequeam omnes mōstrare? Quum propheta non potuerit ostendere pios, qui suo tēpore erant, quo pacto tu exigis, ut ipse indicem eos qui ante aliquot secula mortui, ad dominum migrarunt? Nam & quosdam indicaui, & fortassis si quorundam nomina commemorarem, incitare te possem ad blasphemandum nomina sanctorum dei, quibus hic mundus non erat dignus.

Ex oratione Bessarionis notum est, usq; in hunc diem, Græcos magna ex parte refragari, tametsi Romano pōtificali ille satis adulatus fuit, & blanda oratione Romanorum errorem persuadere Græcis uoluerit. Ex his quæ in concilijs fuisse decreta, didicimus, quantum sit repugnatum: tandem nouissimis illis seculis, gladio & igni defendi illa, insignis uestra fides cœ

pta est. Quanta autem religione insignis fuerit Gregorius ille septimus, & quid Nicolaus cum Berengario captiuo egerit, notius est quàm refricare deceat.

Conueniat igitur inter nos, ut magis quid sentiendū, quàm quid alij senserint, sentiamus.

Conscientijs autem eos esse onerosissimos, adhuc assero, qui nouos articulos fidei, hoc est idola statuūt. Quod autem quidā nesciunt, quid credere debeant, partim sibi imputent, quod ad discendum tam male idoneos se exhibent: partim his, qui impediūt, ne quid aliud doceatur, quàm quod ipsi prius docuerint. Nō est tam laciniosa fidei nostræ continentia, ut edisci nunquam possit: sed sunt pleriq; semper discentes, forte & docentes, & ad agnitionem ueritatis nunquam perueniētes. Si nihil aliud, hoc certe suspectissimū faceret dogma uestrū, quod olim inter ecclesiastica placita non fuit recensitū, id quod ex eo libro, quē Aug. ad Petriū diaconum scripsit, manifestarium est. At tu mirabilis & grauis disputator es, ex uerbis meis sic colligens: Augustinus ad Petrum diaconum, nullam de hoc articulo mentionem facit, ergo Christi uerba sunt reijcienda. Ita iocaris tu magis, quàm ratiocinaris, quum de beas subdere, ergo tūc non erat articulus fidei, uel Augustinus nō recessit inter articulos fidei, eo quod promiserat se docturū fidei summā, ut dogmatis acceptis securus ualeret inter catholicos ambulare. Cur non

permittis & nobis, eadem profitentes, Christianos appellari? quare tanquam hæreticos reijcis? An putas olim uerba cœnæ non fuisse expensa, aut defuisse tunc superba, rebelliaq; ingenia, contra quæ muniri decuisset infirmiores? Gratulemur scilicet posterioribus nostris seculis ob suas reuelatiões. Hic tu mihi iterum personatū Ambrosium, & alios è lacuna Decretorū obtrudis, quos scis nec à me, nec à quouis uolente non decipi, recipiendos.

Incautius etiā obijcis, carpēs me in recēsendis placitis domini in cœnæ, prætermisisse ea, in quibus tota uirtus huius sacramēti consistit, nempe qd' omittā uerba illa, Hoc est corpus meū: & , Hic est sanguis meus. Ibi serpēs uocor, et caput totius mysterij detrūcare dicor. Quò mihi iterum ruis Bilibalde? Nihil' ne ad me uerba ista cœnæ? de quibus tota disputatio, quæ toties tanquā anxie per librū cōmēdo, eā ne aufero, quia nō per singulos, ut ita dicā, uersus repeto? Sed ira te nō finit cōsiderare, quantū pōderis sit in uerbis meis sitū. Etenim quū dicerē, Dominū uoluisse ut mysteria tātorū symbolorū cognosceremus, ad nihil tūc aliud hortari uolebā, quā ut sacratissimorū uerborū, quæ nobis arcana signorū pandunt, curā minime prætermitteremus, sed per ea mortē domini iuxta dictū Apostoli annunciaremus. Iterū igitur habes, quo me excusare & saluare potes, siquidē charitatē in me exercere uoles.

Ultra quando opinionē tuā superstitionē appello.
 & auocantē à uere spiritualibus, nō tā ad argumenta
 mea respōdes, q̄ quod causam tuā inualidā redintegra
 re frustra studes, inniti te uerbis Christi dicēs, quū ta
 mē eorū expositionē iuxta usum scripturæ nō recipi
 as: & iterū ex Gratiano testimonia multa sine ordine
 & delectu exaggeras, quæ si admitterē, fortasse meas
 quā tuas partes magis adiutura essent. Putas autē te
 spiritualiter frui præsentia corporis Christi, siquidē
 carnē eius dentibus nō teras, id quod uobis nō impin
 gitur: sed nō euadis, quā diu corpori tuo corpus Chri
 sti præsens esse uis, siue uisibiliter, siue inuisibiliter.
 Sic enim carnē quæris, sic carnem tibi seruire uis, ne
 quid aliud dicam, sic etiam carnalis futurus es. Qui
 uere spirituales sunt, in carne nō hærent, sed à memo
 ria beneficiorum, quæ in carne exhibita sunt, ad deum
 ipsum transeūt. Qua ratione caro à spiritualibus neu
 tiquam subtrahitur, commemoratione enim & fi
 de animo absentia, præsentia fieri incipiunt. Et ut re
 deam ad testimonia, quæ tu ex Canonibus depromis
 ipsa hæc mea dicta cōfirmant. Quid enim sententiam
 meam magis probare possent, quā quod Ambrosius
 ille inquit: Non iste panis qui uadit in corpus, à no
 bis tam anxie quæritur: sed panis uitæ æternæ, qui
 animæ nostræ substantiam fulcit: qui autem discor
 dat à Christo, non manducat carnem eius, nec bi

bit sanguinem eius, etsi ante rei sacramentum iudicium
sue perditionis quotidie accipit. Hec tuus ille, quem
tamen propterea ut germanum non agnosco, qui tam
uarius est, sibiq; non constans.

Porrò quia de distinctione sacramentorū, de qua cō
tendere uidebaris, nō cōtendis, neq; ego cōtendā. Cete
rū quod desideras poteris si tibi contendendi animus
deest, classes illas signorū, sacramentorūq; mutare, &
ex prima secundā, & ex secunda primam facere, idq;
mea pace, tametsi mos meus nō est, inter distinguendū
attendere quæ digniora, sed aliena nonnunq̄ à proposi
to, libenter à principio absoluo, ut ea quæ ad institutū
faciunt, postea commodius tractem: fecerunt hoc &
& alij, neq; tam improbos censors sortiti sunt.

Nō uis item intelligere prouerbiū, Verbis ut num
mo uti: ut taxes meam tenuitatem, cuius non pudet.
Quid si uidua paupercula duobus minutis liberalita
tem regum uinceret: sed hæc ad perierga cum cæteris
reicienda erant, id posthac faciam, & quo succinctior
sim, non repetam pluribus, quæ à te ad fastidium usq;
inculcantur.

Multum item laboras, ne carniuorus uel κατὰ φῶς
γῶς appellari possis: ego autem, licet uelim, in hoc er
rore perseuerantē à tali crimine liberare nō possum.
Neque in sacratissimum Christi corpus iocor, error
erassus à nobis uerba illa extorquet. Quod si non ero

ror, sed sancta & fidelis scientia tua est, etiam opus quod commendat sanctum erit, erit autem & nomen non prophanum, neq; erubescendum, atque adeo κενω φαια non erit minus gloriosa quam σωροφωγία.

Hic ne etiam Iudæis ridiculo sitis, subtiliter doces quomodo cum pane Christus in stomacho non digeratur, nec descendat in aluū, licet species in corpus transeant: quod quum fit, iam corpus Christi esse desinit. Sed quomodo probabis hæc scripturis? & si probabis, adhuc erit creophagia, uel trāsitus corporis Christi in stomachum, ut ibi aliquando desinat, qui trāsitus nimirum erit manducatio: & quum Christus dixerit, manducate, & panis est corpus substantiue iuxta te, iussit per aperta illa uerba manducare corpus: nescio tamen an simplicem illationem, & transmissionem rei in stomachum ausim uocare manducationem: manducatio enim non ideo fit, ut stomachum occupet, sed ut corpus inde pascatur. Proinde cesset scomma, posses dicere, Panem quidem manducari corporaliter, corpus uero edi spiritualiter.

At hic ego subinfero, quid igitur nobis in pane opus corpore, quum etiam citra panem edi posset corpus uere spiritualiter, & etiam sic edatur? Ibi respondes more tuo, quur deus non uoluerit nos redimere aliter quàm per mortem filij. Interrogabo autem & ex te unum, Fingam tibi, exempli gratia, nõ pro-

bari magistratus & principatus, hoc dicto euangelij,
 Reges gentium dominantur, uos autem non sic: ue-
 lis q̄; male intellectum dictum, quam uis multa absur-
 da uideas sequi, per uerbum crucis tueri, obstrepens
 quamuis nō possim causam aliquā afferre, dic tu cau-
 sam, quare nam Christum pati uoluit, qui aliter nos re-
 dimere potuisset? Nunquid strenue causam rogatione
 hac defendisses? Arbitror te tibi ipsi displiciturum.
 Quū igitur hic in uerbis te nondum explicaris, quasi
 admissa sit expositio tua adulterina, uadis, & incertū
 minimēq; admissum cū admissō conferre audes, absur-
 daq; cōtra ordinationem dei per sanctum dei consiliū
 palliare non erubescis? Equidem erubescō, quod Chri-
 stiani uerbo crucis abutimur. Firmetur primū, panē
 esse substātiue corpus, sicut per scripturā cognouimus
 Christū crucifixū: et deinde, si quis neget panē substā-
 tiue esse corpus, eo qd' sibi uidetur absurdū, afferatur
 et scādālū crucis. Possē et aliter respondere: sed tu hic
 multa ex meis trāsiliis, q̄bus nō respōdes, sed inter im-
 me infāmas, et cōuicia p̄ doctrina mihi largus exhibes.
 Vbi ad doctores peruentū est, dolet tibi, quod non
 omnes admitto, & fateris ipse haud parem illorū esse
 auctoritatem. Laudanda esset austeritas, si nusquam in-
 dicassem in Gratiano fallere, si nusquā ostēdissem affer-
 ri impertinētia, si nusquā mōstrassem misere doctores
 tractatos. Quod Decretistis imputo, in te dictū rapis,
 quum

quum satis aperte loquar . Vbique corradere cupis , quod improperes : sed gaudeo , & , deo meo gratias habeo : frustra te ubique hoc agere , nullamq; mihi necessitatem gerris tuis omnibus respondendi iniunctam : cresceret enim liber in immensum . Breuiter ad dicta doctorum respondeo .

Principio non est mihi ita ignotus Augustinus , ut ignorem , quid ipse uocet corpus & sanguinem domini , nempe sacramentum corporis & sanguinis , de quo supra mentionem fecimus , sic etiam sacrificiũ corporis appellat . At quod autumas hisce uocabulis habitam rationem Ethnicorum , id nõ apparet , imò Christiani apud crassiores Paganos , quum dicerent se manducare corpus Christi , illorum in se odium magis excitabant . Vnde & de infanticidio facti sunt suspecti , ut historie perhibent . Est alia ratio nõ proijciendi margaritas ante porcos , quàm uno uel altero uocabulo nõ audere uti in tempore , etiam iratis Paganis . Audiebant Pagani uerba quæ irridebant , sed uerborum arcana , quæ iguorabant , non audiebant indigni .

Non coges item me , ut de sorbis sententiarum Proferi edam , donec sciam an in taxo , uel palma nata sint : tibi si ita placet , absque delectu etiam glandibus uesci liberum esto . Certe ideo , quia Augustinus sibi contrarius non est , sententiæ illæ non sunt Augustini , quàm non sunt meæ : & quia

pictatem Augustini solidam, minimeq; superstitiosam referunt, ideo & à phrasi, adulterinæ iudicantur. In ecclesiasticis enim doctoribus non tam ab ornatu, & structura uerborū, sed magis à sincera religione certissime phrasis dignoscitur.

De Iuuenico nō pudet dicere, quod ego illius carmina explodam, tanquam nil sit de mysterijs loquutus? Verba mea sic habent: Iuuenicus uero Hispanus, quia carmine historiā euāgelicam cōprehendit, & uerbū uerbo fermè reddidit, prout metri ratio patiebatur, de mysterijs loquutus est, quēadmodū & euangelistæ, unde & eandē, quā illi, recipit expositionē. Hæc uerba mea sunt. Vnde aut̄ interim subnatum est tuū Nil? Antea mihi Nili originem ostendes, quā in libro meo, hoc Nil. Putasti ne me mortuū, quum hæc scriberem, id quod fama mendax de me sparserat? aut putas neminem collaturum quæ utrinq; scripta? Sed eleganter ille de mysterijs scripsit, dum dicit: Edocuiq; suum se diuisisse cruorem. Alios uersus non suppressi per maliciam, quum in libro tuo legantur, & eandē quantum ad expositionis modum sententiam habeant. Nō uitiat apud poëtas carminis nitorem, si fractam, diuisamq; Cererem, ac effusum Lyceum dicant. Gentiles igitur poëtas intelligemus, Christianos uero pueriliter interpretabimur? At qui mediocriter exercitatos mentis oculos habet, uidet quid uoluerit Iuuenicus, &

quod

quomodo de sacramentis loquendum.

Ambrosium non omnino repudiaui, ut mihi imponis, tantum librum de sacramentis, & mysterijs initiandis agnoscere nolui, certissimis cōiecturis com-
monitus, etiā ab ipso Augustino. Vtinā liber ille, cuius Augustinus capi. 4. libri Retractationum meminit, extaret, ne utiquam comparere auderet ineptus ille. Ceterum quæ ille in epistolam scripsit ad Corinthios prius quàm tu scribere contra me cogitares, protuleram. Remitto ad primū librum de uerbis cœnæ. Manifeste enim Ambrosius ibi dicit: Memoria redemptionis nostræ est, ut redemptoris memores, maiora ab eo consequi mereamur. Et iterum: Quia morte domini liberati sumus, huius rei in edendo & potando, carnem & sanguinem, quæ pro nobis oblata sunt, significamus.

Prolixum foret iterū per singulos quid senserint, explicare. Paucis igitur: Vis urgere uerba Cypriani, & de sacramentis non loqui ut de sacramentis, dic propter aquam admixtam in calice, etiam aquam esse populum substantiue.

Cyrillus quo loco tibi suffragari putas, de cœna nō loquitur, sed de sola humanitate Christi.

Origenes carnalem intellectum tuum inquit non carere discrimine mortis.

Si ita crasse uersari libet in Chrysostomo, infige

dentes carni Christi, Quare nō potius expendis illud eiusdem de uerbis cœnæ apud Matthæum dicentis, Ipse quoque bibit ex eo: ne auditis uerbis illis dicerent: Quid igitur sanguinem bibimus, & carnem comedimus, ac ideò perturbarentur? Nam & quando prius de his uerba fecit. Ne igitur tunc id quoque accideret, primus ipse hoc fecit, ut ad communicationem mysteriorum induceret. Hæc & alia uerba intelligere uolenti, lucem afferre possent.

Conaris item ex his, que in sexto capite Ioannis habentur, errorem tuum fulcire: sed constat totum illud de sola spiritali māducatione loqui, nec posse per ea que ibi dicuntur, sacramentarium ritum sic explicari, quod panis ille pastus substantiue sit corpus. hoc erat potius discendum, spiritalē manducationem solum esse necessariam: quod autem sacramentum institutum est, hoc factum est ad illius commendationem, et ad gratiarum actionem pro susceptis beneficijs, & ad populum in unam religionem per charitatis indicia adunandum. Nec uadunt in sententiam tuam Chrysostomus & Augustinus, classici illi doctores, quorum tu dicta uere torques. Nam quod iste dicit, carnem solum non prodesse, accedente uero spiritu ad carnem, quomodo accedit charitas ad scientiam, plurimum prodesse, & cetera. His uerbis & sequentibus non
astipulatur

ad stipulatur tibi, quod adsit in cœna corpus Christi naturale, sed de humanitate Christi loquitur, cuius caro ualde nobis profuit, quia diuinitate adiuncta nobis humiliter ministravit, Christus sanè nisi carnem induisset, quomodo nobis satisfacisset? nisi autem & deus esset, omniumq; innocentissimus quo modo patrè placasset? Frustra etiam de Chrysostomo gloriaris: nam licet in enarrandis uerbis illis more suo digrediat, & symbolico sermone luxuriet, non tamen hoc uult, quod uerba Ioannis de sacramentario ritu dicta sint, id quod à te probandum erat, si calculo eius iuuandus fuisses. Et sicut illi tua uerba non confirmant, ita nec tu ea quæ tibi ex Luthero obiecta sunt, diluisti, nepe quod uita carituri sint infirmi, infantes, stolidi. At hæc tibi uanissime, & repentinæ cogitationes uidentur, ut scribis, aduersus quas tamen tu nihil uales.

Neque confectaneum erit propter manducationem spiritualem, auferri manducationem corporealem, quam tu ponis: nos autem ut nunquam institutam, quia inutilis esset, non dicimus sublatam, neque enim aufertur, quod institutum non est. Vide igitur quam inepte postea ratiocineris. Nequaquam sequitur: Sacramentum illud spirituale est, ergo reale nequaquam existit: sicut haud sequitur: Homo ex anima constat, ergo corpore caret. Confers hic res dissimillimas, Homo enim ex corpore,

Et anima constat, sacramentum uero ex elemento, & uerbo, non ex signo, & re signata. Et res quidem est uisibilis, geritq; imaginem rei inuisibilis, sed res uisibilis non ad substantiam rei inuisibilis pertinet, quasi ex illa constet, uel quasi intra se, illam realiter, ut ita dicam, contineat, sed tantum similitudinem eius, ad admonendū mirabiliter efficacem, continet.

Iam quod apud lectorem æquum uis esse iudiciū, non refragor: sed quomodo iudicabunt istic, si tu aut tantum legere audebunt, uel si me cōdemnarint, antequā audierint? Viderent sanè an prior illa cantilena improbata sit, & an euasiunculis tuis ueritatis studioso, non inquam pertinaci, uel corrupto homini satis fiat: quando quidem tu leuioribus, quam Camilla pedibus, ubi sistere oportebat, transuolas. Indicaueram locum Augustini, ex Psalm. 33. à me enarratum, nempe quod dicit: Ferebatur Christus in manibus suis: hunc semel atque iterum eliquare niteris: sed ad pauca uerba, quibus explanatus est, dum dicit, Ipsa est humilitas domini nostri Iesu Christi, respondes: si humilitas cessauit, euacuatum est etiam scandalum crucis. Quo dicto nihil efficis: scimus enim cessasse scandalum crucis in capite, non in membris, scimus memoriam quoque crucis non desuisse. Supplet Apostolus quod deerat, afflictionibus Christi in carne pro corpore ipsius. At tuum erat hic ostendere, de præsentia carnis eius, que nunc gloriæ

glorificata, quomodo sit eius humilitas. Nā quod ego scribo, nō est inuertere, dilacerare, & detruncare scripta. Tu cum tuis ab hoc uitio nondum excusatus es, qui dicis Augustinū excipere quod maxime colligit, & imponis ei quæ nunquam somniauit. Et dum dicis quod dicta hæc Augustini huic negotio nostro nō conueniant: dic quær Gratianus tuus uerba citarat, quibus lector simplex offendebar, & tu ea pro te trahere suprā uolebas, tametsi frustra? Non erat igitur alienum ab instituto illa explanare, & impedimenta è medio tollere.

Aequus lector etiam hoc dijudicabit, quomodo ad alia multa, quæ oportebat diluere, uel expendere, rideas & maledicas: ut dum locus de generibus significationum explicatur, & petitur, ubi deus inierit cum hominibus tale pactum, ut quoties uerba illa, Hoc est corpus meum, super panem dicant, & cōsecrent, sicut tu dicis, & impetrent ut panis fiat reale corpus Christi, tu nihil ad rem dicis, sed contemnis, & inquis: Vana sunt igitur, quæ homo ille hic de pactis à deo cum sacrificis initis nugatur, stulta quæ de magia garrit, impia quæ cōtra uerba blasphemat diuina. At hoc nō est respondere: quare magiam nō excusas? quare non dicis quando illa uis data sit uerbis? quare ambitionē sacerdotum non defendis? Equidem adhuc dico, quod eadem ratione sacerdotes probabunt sibi datam auto

ritatem mundandi leprosos, curandiq; morbos alios: & adhuc oro ut prodeant cum suis miraculis. si potestate acceperunt. Num fortassis hoc fit inopia fidei, quod minus nequeant facere, ut est sanare infirmos? sed alia causa est, quare nunc per suos deus miracula non operetur. Equidem si hoc preceptum accepiſsem à domino, quamuis peccatorem me fatear, & absolutam illam sanctimoniam, quam mihi opprobras, nunquam arrogarim, confiderem me per dominum non solum posse semimortuam muscam suscitare, sed & podagram & omnigenos morbos corrigere: nunc uero quia preceptum illud non accepi. Ostendant autem sacerdotes, ubi illa potestas eis data sit tam mira agendi circa panem: nam si etiam uerba domini naturalem expositionem admitterent, nondum tamen hæc potestas sacerdotibus concredita esset: ueruntamen hanc expositionem rigidam non admittunt.

Ceterum dum subdis: Sanè & illud ueritate caret, quod in pane mira fieri neget (de Augustino loqueris) quum diserte dicat, miracula peracto ministerio transitura. Certe nisi in pane miraculum esset, nequaquam pietatis celebratione consumeretur. Hec tu dicis Bilibalde, uir in tanta ciuitate tantus. En quæ apud Augustinum haberi dixisti, non habentur: et quæ haberiægæ, clarissime inueniuntur. Legat oro lector. 3. de trinitate

trinitate caput decimū. Nōne iure tuam fidē deside-
 ro? sed id nihil ad te, ut scribis. Desidero igitur diligē-
 tiam tuā, quod ad me et ad lectorem attinet, ne nobis
 alia quā apud autores habentur, obtrudas. Non di-
 xit Augustinus miracula transitura, sed de signis si-
 gnificantibus loquitur, ea post pietatis celebrationē,
 signa & sacramenta esse cessant. Vnde meræ idolola-
 triæ sunt adoratiōes panis, maxime extra celebratio-
 nem. Vbi enim cessauit tempus significādi, nihil aliud
 est, q̄ panis. Augustini uerba hæc sunt. Vel peracto mi-
 nisterio transitura, sicut panis ad hoc factus, in accipi-
 endo sacramento cōsumitur: sed quia hæc hominibus
 nota sunt, quia per homines fiunt, honorem tanquam
 religiosa habere possunt, stuporem tanquam mira nō
 possūt. Vbi hoc loco legis MIRA CVLA? Infra autē
 sic loquitur: Sicut infāntes non norunt quod in altari
 ponitur, & peracta pietatis celebratione cōsumitur,
 unde uel quomodo cōficiatur, unde in usum religionis
 assumatur. Vnde etiam ex hoc loco proferes MIRA
 CVLA? Quin contrarium manifeste ostendit: sic
 enim dicit: Inter factum angeli, & factum hominis
 plurimum distat. Illud & mirandum & intelligen-
 dum est, hoc tantum intelligendum. Vide Bilbalde
 quoties deprehenderit parum candidus, dum me fa-
 cere mendacem studes, et efficere nequis, quod cupis.

Hinc ad coniecturas meas pergis, sed & illas fru-

strare ijcis, & nullius momenti in rebus diuinis esse temere negas. En uerbū dei hic suo, hoc est primo loco stat, doctores subscribūt: quid prohibet igitur nūc & coniecturas adhibere?

Adducis & tu coniecturas, plusquā inualidas, nempe arguens cum Ambrosio tuo ab omnipotentia dei, citra uerbum dei bene intellectum, quo argumento nihil magis est stuppeum: & dum literā mordicus tenes, gloriaris te spiritū sequi uiuificantem, ignorās quid sit spiritus uiuificans. Ex tua parte credis doctores stare, quos tamen perperam adducis, & non nisi suspectissimos pro te habes: subindeq; postulas ut auctor tibi proferatur, qui mecum sentiat, quasi illi apud te multū ualeant, et quare Augustini uerba nō capis?

Demum εἰς ἰσχυρισμὸς inquis: Doceat uerba non eo intellectu accipienda, ac sunt prolata. Auertat dominus eam impietatem à me: docui enim & docebo intelligenda sensu quo sunt prolata: sed quod à te & ab alijs tuis interim derideor, & impetrare nō possum, ut germanum sensum suscipiatis, deo commendarim corrigendum. Etenim nisi aliter ista uerba intellexeris, nihil differes ab his qui negant Christianos posse uel magistratum gerere, uel calceos in uia portare.

De alia tua coniectura, quæ à pœnitētia ueterum desumpta, quia ita subdis, Sed nec hominem dispudet magis cōtra me uelitare: quasi ita uoluerim colligere.

Res

PYRK. RESPONSIO POSTERIOR.

61

Res hæc fuit apud præfatos religiosa, ergo continet corpus Christi. Age si noluiſti ſic colligere, quod tamen uerba tua inſinuant, alioqui uidebaris hunc morem non tam magnifice tractaturus, ſi, inquam, noluiſti ſic colligere, non inſto ultra hic, neq; opus eſt.

Diffidis igitur coniecturis tuis, quod utiq; indiciũ eſt, eas tibi non prodeſſe. Mihi autem, ut iterum referam, etiam ſi me arrogantem dicas dicentem, id quod res habet meæ rationes inuictiores uidetur opinato, & quod amplius, conferenti mihi nunc meam reſponſionem ad hanc tuam, totus liber inuictior apparet. Miraris pertinaciam, ſed tribue hoc potius inualidis tuis argumentis, quàm meæ pertinaciæ. Et quomodo illi meæ pertinaciæ moribus tuis conſules? Dum tu alia arguis, & ego alia inuenio non ſolum in conſcientia mea, ſed etiam in libro meo, ubi cõiecturam tuam ab omnipotentia refuto, ſcribis. Fateor me ſcripſiſſe, ſi Chriſtus dixiſſet corpus ſuum ſub lapidis ſpecie contineri, quod illi crederem, nec dubitarem, poſſibile id eſſet, nec ne, potiusq; uerba eius animaduertarem, quàm naturæ conſiderarem ordinem. Addit uir ſimplex de ſuo conſuſionem, ergo lapis eſt corpus. In libro meo ſic inuenio: Tua coniectura, imò tota tua argumentatio, quam ſuſq; deq; uerſas, hæc eſt: Deum eſſe omnipotentem, dixiſſe q; , Hoc eſt corpus meum, credendũ & lapidem eſſe corpus. Laudo uel religioſ

nem tuam, et spiritus obedientiam, sed desidero scientiam, qua nō tam uerba, quā mens uerborū spectantur. Etiam ipsi non contradicemus, si deo ita uisum foret, ut cōtempo rerum ordine, corpus filij lapis fiat. Absit enim, ut uel in minimo diuinæ omnipotētiae derogemus. Quid hic tibi addidi à tuis uerbis dissonans? Quæ hic calliditas? quomodo submissius agi tecum posset, si ullo modo tractabilis esses?

At tu iustas, & iubes, ut proferam ex locis meis communibus, per quem ostendere possim, uirginem peperisse filium, aut diuinam maiestatem filij unigeniti decorasse calamitatem. Si hic locus postularet & admitteret, possem utiq; non quod coniecturis nitar: sed quia res antea scripturis persuasa est, coniecturas quoq; probabiles haud esset contēptura: nam & hoc antea multi magni uiri egerunt.

Verū pergo ad cōiecturas, quas tu esse scis causas probabiles, nō autē necessarias. Proinde quandiu probabiles sunt, adhuc uerisimiles coniectura manebunt, & nisi antea causa tota intereat, nō disparebunt.

Ecce ipse admittis non celebrandum miraculum, quod scriptura non celebrat pro miraculo. Iam dic ubi pro miraculo celebratum sit hoc miraculum. Augustinus, ut dictum est, manifeste negat per homines ibi fieri mira. Ludificationes demonum nihil ad sacramentum pertinent. Mira quæ in cordibus nostris
spiritus

spiritus sanctus operatur, ne utiquā sunt in pane.

Iam tibi uere simplex uideor, lectoresq; omnes stupidos, siquidem te ipsum intelligis, quandoquidem petere audes, ut hanc negatiuam probem, quum affirmantibus magis quā negātibus incumbat probare. Ego inquam, miraculū non celebrari, & sufficit mihi nullum locum qui celebret occurrere. Tuum est ostendere ubi celebretur, ubi apostoli admirati sint, ubi adorarint. Satis mihi uerisimile fuerit, quod admiraturi fuissent, utpote rem nouā, et adoraturi tanquam diuinam. Nōne & Petrus in nauī adorauit? Nōne & alij adorarunt Christum?

Iam quod dixi, uideri tibi contemnendū argumentum, non esse miraculum celebrandum à scriptura nō commendatum: & tam alienum te fingis, quasi nescio quid mali de te dixissem. Age si cōiecturā hanc nō cōtempisisti, quid ita contendis esse miraculum? quare nullum miraculorū finē admittis in hoc sacramento, quæ patres utiq; nescierunt? Memineris tuū esse probare affirmatiuā, & ita habere ut dicis.

Ineptum est & hoc, quod cuncta fidei nostræ mysteria ruitura suspicaris, si inter coniecturas sit, quod præter naturam miraculorum, hæc tua miracula sensus fallant, & gloriam dei non testentur. Sed fide ac animo bono sis, nihil hic periculi: omnet miraculose actus quos nobis scire contigit, ubi eos deus perfecit,

effecto dei gloriam testati sunt. Christus è uirgine natus est, habitauit in nobis, sensusq; nõ sefellit, maxime ipsam purissimam suam matrem. Et quis fidelis aliunde natum dixerit? Deus mundum è nihilo condidit, mundũ omnes cernimus, gloriam dei prædicantem.

Cæci se illuminatos experti sunt. Verum uideo quid te hic impediçit, nõ intellexisti uerbũ meum, præter naturam miraculorum, quod ego non dixi de miraculo, quatenus illud deus operatur: sed ideo dixi, quod deus ubi miracula fuerit operatus in utilitatem humani generis, facit ea nobis innotescere, idq; cum gloria sua. Hoc autem miraculum quod tu prædicas, etiamsi renunciemus sensibus, quam gloriam dei prædicat? An iterum confers cruci, & denuo Christum humiliaturus es?

Ptæterea nulla tibi coniectura uidetur, quod hoc tuum miraculum nullo alio confirmauit, certe uerbũ crucis pluribus miraculis ornauit. At tu more tuo principium petens, dicis: Quid miraculis opus, ubi Christi innitimur uerbis? Mihi sanè nullo opus est: neque cum miraculo, neq; sine miraculo recipiendum errorem scio: & ubi uerba Christi aliquid uelle cognosco, iam persuasus sum. Non ignoro autem benignitatem dei, in alijs non tam necessarijs ad credendum, ut tu illud tuum dogma facis, sese nobis attemperantem, & uarijs modis ad credendũ introducentem. Tú ne omnes

omnes tam fortes esse coges, ut nudis innitantur dei uerbis? O utinam omnibus ea nobis esset felicitas, scilicet sic non opus erat Christo presentiam suam in carne, quum predicaret, miraculis contestari. Atqui nostram infirmitatem nouit deus.

Demum si & collationem sacramentorum non reprobas, bene habet causa nostra: Nam & carnem Christi in caelo non amitemus, & quod in caena promissum, non desiderabimus. Aqua baptismi non erit substantiue aqua uiua, ergo & panis caenae non erit substantiue panis ille caelestis: et nihilominus uere baptizati, aquae uiuae sunt participes, et digne manducantes, pane caelestis non fraudantur. Interim nihil minus fecerim, quam principium petiuerim, eo quod nihil adhuc ex his, quibus mea probaui, infregeris. Prius iacta sunt fundamenta, coniecturarum fulcra ne te turbent, fortasse seruient infirmis.

Iam quid dissimulas de tropi nomine, quod negas me potuisse illum nominare? nonne testatus sum, fieri metaphoram per expositionem ab animato ad inanimatum, & ab inanimato ad animatum? Et tu quum rem intelligis, quid de nomine quiritaris? Queram ex te, num in expositione parabolaee seminis, dicetis, Semen est uerbum dei, tropum agnosces? agnosceres utique, si extra orationem, semen uocarem uerbum, uel contra, & quare non etiam in ipsa oratione?

Quomodo igitur, dicis, ænigma erit? Respō deo, dīxi sacramentum antequā cognoscatur, esse ænigma: quomodo enim sciuiſſent apoſtoli, quid ſibi uellet panis, niſi dominus eos docuiſſet? Verba quoq; niſi adhibito ſymbolo, fuiſſent ænigmatica. Annotata ſuere quædam de ænigmate, & allegoria, iuxta mentē Auguſtini, de his nō contendo. Si dicerē panem eſſe Cererem, agnoſceres tropum: nunc illum fugis, & potius ſateris mirabilis ceremoniæ explicationem fuiſſe, quando de Chriſto dicit pater: Hic eſt filius meus dilectus. Vere mirabilis ceremonia, neſcio an ulli unquam pro ceremonia eſt habita: an putes uulgo ignorari, quid ceremoniæ, et quid ſacramentum? Verum de hoc alij dijudicent.

Sophiſtice item manifeſta erat, aſſumptionem allegoriarum ad probandum inutilem, contra troporū expoſitionē induci. Non hic agebatur an tropis probandum aliquid, ſed num exponēda ſit oratio per tropum. Videris mihi tunc alia cogitans, tam impertinentia ſcripſiſſe, nunc pudet inconfideratiæ: ſed indignius fuerit illam ſic defendere, quā admittere.

Porrò de prædicamentis tibi reſpōdeo ſicut de coniecturis: & proſecto non ita abhorrere debebas à Dialectica, quandoquidem & Paulus cum Stoicis ſecum conferentibus eam non reſpuit. Quin prædicabiliū et prædicamentorū ratio ſimplior, quā ut ita temere

eã reijci oporteat. Tu nihil hic præter ordinẽ naturæ fieri probare potes, ut deductum est, & nõ permittis loqui iuxta ordinem naturæ, quæ in scripturis magna tyrannis fuerit. Caue hic ne iterũ me obserues incautior, quasi negẽ unquã aliquid præter naturæ ordinẽ contigisse, ut confessionem uirginei partus proferas, sicut in responsione tua facis, quorsum enim talia? quum iuxta materiam, quæ tractatur, sermones debere intelligi scias. Transeo hic quædam quæ antea dilui, & quædam quæ ad perierga spectant.

Quomodo Christus sedeat ad dextram patris, nunquam ita crasse intellexi, etiam quum puer essem, sicut tu me autumare dicis: unde autem colligas, tu uideris. Nam licet in uno loco sit, & non simul in multis, non propterea uni loco affixus erit. Hoc fateor, Christi corpori, quod humiliatum est præ alijs, excellentiorem quoq; in cœlis locum datum, tum propter suam dignitatem, tum propter spem nostram erigendam. Sit corpus glorificatum in quocunque uelit loco, nõ erit tamen in pluribus. Hoc autem quod tu docere uis, August. non habet, neq; Scoti acumen probabit satis. Chrysostomus uero super epistolam ad Hebr. eos omnibus modis tecum pugnat. Neque tuo scuto defendi poteris, quod ad obiectionem impij cuiusdam dicat, alioqui multi essent Christi? nam siue ipse se ipsum roget, uel ab alio rogetur, sequuturum esset.

iuxta tuam opinionem, inconueniens illud, quod an-
 congruum sit dicere rogatur. Tu dicis cum simpli-
 citer negare multos esse Christos. Et quis Christia-
 nus non negaret? At si ad causam, qua mouetur expo-
 nens, respexeris, & illi tuam opinionem cōposueris,
 inuenies te id ipsum asserere quod obijcientem moue-
 re poterat: obijcientis enim causam demolitus est, qui
 aliud quiddā hoc sacrificiū imaginabatur esse, q̄ exem-
 plar sacrificij hoc est merā recordationē unici sacrifi-
 cij. Chrysostomus aut non uult aliud esse sacrificium,
 quā illam recordationē: & alia quæ cōmimisci quis
 posset, refutat. Et quia non est aliud sacrificium, nec
 aliud corpus est, quā per cōmemorationem. Quod
 si aliter aderit corpus, aliter etiā sacrificabitur, quā
 per cōmemorationem, id quod cum tota epistola ad
 Hebræos pugnat: instauraretq; etiam sacrilegas istas
 papisticas missas, quæ super hoc uno fundatæ, colla-
 psæq; nunc sunt in animis fidelium. Suntq; illæ in hoc
 uno potissimū impiæ, quia aliter sacrificij iactāt se Chri-
 sti corpus, q̄ per solā cōmemorationē offerre et immo-
 lare. At illud esset mactare filiū dei, aut ab impio ho-
 mine illū patri denuo reconciliari, & homo sacerdos
 fieret ad Christū innocentissimū offerendū cōstitutus.
 Apage cum ueteri abominatione. In hoc Bilibalde
 cū Chrysostomo nō erro, qui se hoc loco diuina uerba
 loquutū fatetur. Errabam autem tunc, quum in tua sen-
 tentiæ

tentia uersarer, utinã & deus te in uiã rectã inducat.

Tertullianũ quoq; incassum tibi uindicare studes, quẽ ita uenustatẽ dicendi exacte custodisse, ut tibi uideatur, paucos q̄ illũ legerũt cũ iudicio, suffragatores habebis: eloquẽs est citra cõtrouersã, sed Apher interim & asper: tametsi dũ dicit, panẽ fecit corpus suũ, id est figurã corporis, nõ indiserte loquutus est. Tu nouã differentia affers inter Facere & Fingere: & dicis planẽ cõstare, uerbũ Facere, nõ aliter quã operatione quadam in materia, uel re aliqua, & actione ipsa posse accipi: Fingere uero rei etiã nequãq; materiali, sed imaginariẽ cõpetere. Si igitur panẽ corpus suũ fecit, necesse fuit, ut id realiter faceret. Sed pace tua dixerim Bilibalde, ridicula est hæc argutia, quũ constet facere generale uerbũ esse, sicut & Græcis ποιῆσθαι, unde poetæ nomẽ habet, quin & in compositione, significare, et extra cõpositionẽ, facere memoriã, facere memoriale, loqui solemus, & sic hic loqui dicimus Tertullianũ. Iam dũ addis: Quo pacto enim aliquid facere potuisset, quod nõ subsisteret, sed intellectu tantũ, & imaginariẽ perciperetur? Si autẽ figuraliter, & imaginariẽ corpus fecit, iã factura cessat, ac fictio succedit immaterialis. Nescio Bilibalde, dũ hæc scriberes, an intellexeris quid scriberes. Certe si panis nõ præxisteret, nequaquã illũ fecisset esse figurã, uel signũ, quæ res præexistẽtes requirũt. Atqui tuũ illud corpus, quod in pa

ne statuis, nec intellectu, nec imaginatione percipitur, et tã incorporeũ corpus est, ut quale ibi sit, imaginari nequeat. Et iterũ impingis, dũ iterũ enarras locũ illũ, et uis, qd' corpus nõ sit figura corporis. Attẽde aut qd' non dicit, corpus fecit figurã corporis, sed panẽ fecit figurã corporis: corpus enĩ nõ fit hic figura, sed panis. Illud planũ et apertũ est, coactũ aut qd' interpretaris, fecit panẽ corpus suũ, & fecit corpus suũ latere sub panis figura ac specie. Neq; hoc cõgruit, quod figuram appellet speciem ac formã: quid enim absurdius & puerilius dictu, quã panẽ referre, & exprimere speciẽ corporis Christi? Igitur speciosus præ filiis hominũ, non humane effigiei habuit liniamenta, sed formã panis. Panis enim, si hoc modo de figura loqui uoles, speciem habet panis, et non corporis. Inter tot uanissima cõuicia tua male mihi cõsultũ esset, nisi deus te tam in-
 erudite loqui sineret. Eadẽ dexteritate pertinaciter defendis tuũ cõsecrare: qd' si nõ est magiæ patrocinari, nescio qd' sit magia: tribuitur enim uis uerbis, quã nec habet, nec habuerũt unquã. Scimus utiq; qd' sit cõsecrare, toties legẽtes τὸ ἁγιάζω & p etiã in scripturis sacris.

Conquereris, quod tibi roganti, quo pacto uerum Christi corpus per figurã corpore carentẽ cõprobari ualeat, non responderim. Respondi autem ut oportebat, panem (qui utiq; est corpus, hoc est nõ res inanis) figurare corpus, & per ueritatem panis, etiam ueritatem corporis comprobari. An ideo panis non est figu

ra corporis, quia non est corpus animale? sic sanè nec laguncula contrita non erat figura destruendæ Hierusalem: quia non erat ciuitas Hierusalem: nec tu similitudinem eludere poteris. Bene fido, lectorè in meam incidentem responfionem, probe dijudicaturum, qualis tu sis artifex.

Pari acumine uteris, ut probes me deprauasse Irenei uerba: sed si per corpus domini, sacramentum corporis exponere posses, & obseruares quàm religiose prisci loquuti sint, à cõuicijs cessares. Nemo non uidet, quod uiolētius uerbū Cōstat, accipis. Tandē deerūt nobis uerba ad loquendū, sub tā rigidis cēsoribus. Peccat ne qui dicet, uerbum scriptū constat ex characteribus, & significantia eorū? Glossema etiā illud parū plausibile est, Eucharistiā cōstare duabus rebus, terrena & cœlesti, hoc est deitate & humanitate. Sed iterū nō urgeo, quia postea emendas, quod cōstet ex duabus rebus, terrena, id est pane, & cœlesti, id est corpore Christi: quod et ipsum iuxta tuum sensum nullo scripturæ fultū est robore. Apud illum etiā licet tibi ex gratiarū actione facere consecrationē mirificētissimā: ignoro quos grāmaticos imitatus sis: tolerabilius erat si Eucharistiā acciperes pro pane sacramētario, ut ad huc quidam uocant, et olim etiā Eusebius, ac alij nominarūt, eritq; idē quod sacramentum Eucharistiæ. Et quid mirū? Punci, ut Augustin. testatur, baptismū salutē, & sacramentū corporis Christi uitā appellabāt.

utinam neminem lateret, quid uocabulis ueteres designassent, haud dubito, quin è medio sublatae essent controversiae omnes. Plana tibi pro sensu tuo uetusti istius autoris dicta uidentur: sed quia de sacramentis, ut de sacramentis loqui nescis, necesse est, ut etiam plana tibi obscura fiant.

Iterum Augustinus dum panem mysticum dicit, à uobis recedit, notum enim est quid sit mysticum: quod si mysticus est, & corpus signat, utique non est mysterium corporis. Qui enim secus loquuntur de mysterijs, uel ex his sunt quos Apostolus dicit non intelligere uerba sua, quae loquuntur, uel uerbis abutuntur, praeter mentem ueterum.

Et quod ferè praeterieram, de cibo nostro, & patri, quia me perstrinxisti temere, & ego Augustini uerba recitavi, quod mirum si dicam, iniuriam in illum recidere? Eius & haec uerba sunt, siquidem ingratus non est, contra Faustum lib. 19. Aduersus calumniosam imperitiam Fausti demonstrare suffecerit, quanto errore delireret, qui putant signis sacramentis quae mutatis, etiam ipsas res esse diuersas, quas ritus propheticus praenunciabat promissas, & quas ritus euangelicus annunciauit impletas: aut qui censerent, quum res eadem sint, non eas alijs sacramentis debuisse annunciari completas, quam his quibus adhuc completae praenunciabantur. Vides res signatas sacramentis, ueteris et nouae legis esse easdem & non diuersas.

Saepe item tibi responsum est, quare uinum & panem
adhuc

adhiberi neceſſe erat, etiamſi Cypriani ratio non fue-
 rit propoſita, quã tamen etiam olim citaram: & dum
 dico: Nõnne ſacramenta ſunt? nõnne charitatis ſym-
 bola? idipſum reſpondeo quod Cyprianus. In multis
 alijs ignorantiam meam libenter fatear, hic ſi à te di-
 diciſſe me dixero, mentior. Putas autẽ literis, & uer-
 bo externo nihil eſſe commune cum ſacramẽtis, quod
 argumentationem refutas, dum dico: Reijce literas.
 Hoc iterum immeritò facis: certum eſt enim quod lite-
 ræ & uerba materiale quiddam habent, et ſpirituale,
 & poſſet quidem omnipotens deus abſq; externis li-
 teris & uerbis opus ſuum perficere: ſed ſicut literis
 & uerbis conſulit ſingulis, ita eccleſiam ſacramentis
 erudit & congregat, quam & ipſam nutu ſolo guber-
 nare poſſet. Et tu neſciens quò reſpiciat ſermo meus,
 lepide mecum ludens, ſubdis: Vbi Chriſtus docuit ut
 ſacris literis immiſceantur edulia, aut quo pacto præ-
 dicatio uerbi panis ac meri capax eſſet? Quid huic
 cræſſæ illationi cum uerbis meis negocij eſt, è quibus
 nihil tale uir ſyncerus collegerit?

Postquã diu & multum, atq; cum ſaſtidio patri-
 doctrine, cõiecturæ, et inconueniẽtia, uentilata ſunt,
 tandem redis ad uerba ſcripturæ: & uerba quidem
 cœnæ obiter tranſis, nec explicas, quare nam aliter
 exponi debeãt, quã, hoc eſt corpus meum, id eſt, eſt
 corpus uerum, & non fictum. Et quis exponit, panis

est corpus fictum? Nō enim sequitur, panis est figura corporis, ergo panis est corpus fictū sed potius, est figura corporis ueri, & nō ficti, quod frangitur, quē admodū in exponendis sacramentis se gerere decet.

Ad uerba Pauli in priore ad Corinthios 10. Panis quem frangimus, nōne communicatio corporis Christi est? quæ dicis, nō probas: fide dignior erit expositio Pauli quam ipse adijcit: Unus panis & unum corpus multi sumus. Vbi iterū nostro tropo utitur, etiam te nō negante, imò asserente tropum hic admittendū, quod manifeste prospectet. At multo manifestius ostēditur, quando Christus inquit, Hoc est corpus meum. Nam si ab omnipotentia arguendū, æque deo possibile, unum panem, unumq; corpus esse nos substātiue. Si ab indignitate arguendū, æque illud indignū Christo, ut id nobis. Obijcis autem: Hæc Paulus, illa Christus omnipotens deus dixit. Imò & Christus omnipotens per Paulum loquutus est, sed regulam sacramentorum seruat Paulus, sicut & Christus. Quin & tropum in mensis dæmoniorū male diluis, admittis enim in mensis dæmonia, id quod nec ipsi Ethnici dicerent, qui ea in cælis domicilium habere dicunt.

Subnecto aliū tropū, quē nostro confero, nempe si Iudæus de agno suo dicat: Ecce agnus Aegyptius: hic agnoscis tropum, quem in uerbis domini agnoscere non uis. Et indignum censes, Iudæum Christumq; cōferri. Hoc aut loco nihil periculi erat, maxime quū

et Christus Iudæus natus sit, Iudæiq; nō fuerint omnes impij. Quid aut̄ si Christus ipse in cœna dixisset: Ecce hic agnus, qui in Aegypto immolatus? nunquid agnū confestim resuscitasset? sicut probabile esset, per coniecturam illā ita loquutū esse: & quur nō idem tropus agnosceretur, quū mox subdat de pane, Hoc est corpus meum? In tropis cognoscendis nihil certius est, quā si tropo conferatur tropus.

An feliciter tu explanes hæc uerba Pauli, Qui ederit panē hunc, & biberit calicē domini indigne, reus erit corporis & sanguinis domini? Inde licet cōiecta re, qd' Paulus nō dicit, qui comederit corpus. Tu uero inquis, quicūq; solūmodo panem comedit, & nō etiā uerū corpus Christi, ille nequaquā reus erit corporis & sanguinis domini. Vis ergo reū esse eum solū, qui ederit corpus? At mens Pauli in epistola ad Gala. & Hebr. etiam eos esse reos mortis Christi, qui uel proximum offendūt, qui per Christum redemptus est, uel qui in Iudaismum recidunt. Verum tu de cœna nunc loqueris, quam nolis præsentī carne destitui.

Ridiculū item est, quod sic arguam: Si quis irrideret aquilam isthic in portis, reus fieret etiam iniuriarum reipub. ergo irridere aquilam, idem est quod manducare. Nihilominus comparari possūt, irrideri signum aquilæ, & indigne edere sacramentum corporis: quia utrobique signum, utrobique indignitas, utrobique iniuria cadit in id quod significatur.

In alio loco iterum tropum agnoscis, et illi nostro nō permittis cōponi, nempe dum dicis: Omnis uir prophetans probro caput suum afficit: dementiamq; existimas hominem tam stupidum, qui caput in capite se putet gerere. Quid autem si & alius dementiam dixerit, quod non solum credas caput Christi in ore te habere, sed etiam totum corpus eius in pane, id quod longe minus uerisimile? Hic sermo Pauli iterum cum sermone Christi non existimatur tibi comparandus, tametsi tropos cum tropis conferre nihil prohibere debebat.

Infringere autem niteris & ea quæ pro seruādis testimonijs meis adduxi, sed nihil efficis. Contextus sermonis testatur carnem nihil prodesse ad esum carnalem, etiam non lanionium. Et fateor me expositionem impiā dixisse, uerū hoc feci, Augustini autoritate fretus, qui lib. de doctrina Christiana 3. aliam quā spirituales manducationem carnis Christi, flagitium uocat. Quamuis autem si tu carnem pro carnali intelligentia accipias, neq; sic euades: nam intellectus ille tuus non solum carnalis est, sed omnino uanus, & somnio similis. Veteres haud suspicati sunt talem post se posteritatem surrecturam, quæ talia somniaret.

Citando autem illud ex 24. cap. Matthæi, spe habebam ad articulum fidei, quod aduenturus sit Christus sicut à discipulis abiit, cum corpore suo ad iudicium: quod

quod tu dissimulas, & colligis: Erunt falsi prophetae, ergo corpus Christi sub panis specie haud cōtinetur. Quid ad me illa tua argumentatio? quam ex dictis meis, nisi irrisor esses, non excerpere. Similiter quā de abitione Christi ad patrem loquerer, attendi ad articulum fidei, Ascendit ad caelos. Quamuis autē corpus Christi in caelo, non tamen illud perpetuò sedentarium dixerim. Beate habet scio, sed propterea non erit simul & semel in diuersis locis.

Quod philosophos mihi opprobras, immeritò facis, neq; enim audio illos in articulis fidei. De resurrectione & ascensione satisfaciunt scripturae, de tua impanatione non item. Insuper quod corpus glorificatū comedat, quod intret clausis ianuis, quod omnia ei cedant, non est apud me miraculum, quando corporis glorificati dotes cogito, nam id uarijs modis absq; magno miraculo fieri colligo. Esse autē idem corpus eodem momento in diuersis locis, quum non sic expectandū iusserit Christus, nullo modo est persuasibile. Ab articulis fidei, ne feras aegre, trahi me nō patiar.

Iterū cognoui, quā nihil uel roboris, uel ingenij uel dexteritatis, tibi sit ad subuertenda ea quae statueras. Laus deo. Verbum eius adhuc saluum est, ac erit. Veritas impugnari potest, uinci nō potest. Qui fodit foueam, incidit in eam: qui dissipat sepem, mordebit eum coluber. Nam quā bene & strenue te gesseris, satis notum erit, si & mea legi contingat.

Eruenio tandē ad delicias tuas Ari
 stophanicas, ad scommata, conuicia,
 & crimina illa, quæ mihi falsò à te
 obiecta sunt: & si maxime uera es-
 sent, ut sunt multo uanissima, nihil
 tamen ad hanc causam faciebāt. Potuissem utique &
 ego more tuo ludere: Non sequitur, Bilibaldus nō bi
 bit uinum, & non eget nummis, ergo corpus Christi
 est in pane. Non sequitur, Oecolampadius egressus est
 à monasterio, igitur panis est substātiue corpus Chri
 sti. Sed abstinui. Verum ea quibus respondere necessa
 rium, tanquam perierga, ne causæ obessent, in hūc po
 stre mum locum reieci. Quàm mallem & hæc obticeo
 re: uel si omnino tibi cordi erat, mallem te hoc priuato
 libro egisse, et me coram senatu, uel Basiliensi, uel
 imperatorio accusatum legitime, quàm quod maxia
 mam partem chartarum solis imples contumelijs.
 Nunc autem quid faciā? Excusabo me? sed tu excu
 sationem nullam recipis: & antea me furibundum,
 & arrogantem, & hypocritam fortasse uocabis,
 quàm audies. Tacebo? sed silendum esse nulla hone
 stas suadet.

Scio quidem transeundum nobis per bonam ac ma
 lam famam. Scio quod ueraces quoq; seductores di
 cuntur. Scio beatos nos, si propter gloriā & euange
 lium

lium Christi, omnia probra in nos cōiecerint, & maledixerint omnes homines. Scio nihil nos ita deo patri cōmendare ac ἀμνηστικῶς. Atqui propterea non debeo infamator esse mei nominis. Sicut enim αὐτὸ τὸ χαρῆς ceteris homicidis magis ignominiosi sunt: ita & hi qui famam suam, qua prodesse possent proximo, in denigratam seruare non student, infamiores iure censentur. Bono mihi testimonio magis opus est, quā ungento precioso. Nam quū mihi incumbat annunciare uerbū domini, infidelis et mihi et alijs ero, nisi me expurgauero, id quod & olim ad scribendū impulit. Non ignoro uersutias satanæ, defamare cupit me, ut conficta habeantur, quæcunque ex ipsissimis scripturarum archiuis deprompsero, ut ita per me male audiatur uerbum domini. Hoc agit per papistas, hoc & per catabaptistas, qui ex utroq; latere impugnant. Hoc nunc & per exteros attentat. Quare mihi deesse sem? Abstersit & Christus crimina in se cōiecta, nempe testimonia sua esse uera, nō habere se demonium, ipsum de crimine nō posse argui. Excusauit Magdalenen, excusauit & discipulos.

Veritatem, inquis, citra apologiam hanc docere posses: at ego nescio, quādiu, quāmuē utiliter posses: nisi enim famæ meæ laboranti succurrerem, uereor me ferè perditum. Patiaris tu uel id unum, ut me excusem, te autem non accusem, Adhuc per gra

tiam dei bene te habere animo, corpore, opibus,
 & fama precari possum, & precor: sed tu nimium
 emungendo sanguinem eliciuisti. Tibi imputaueris, si
 aspergaris.

Nolim propterea haberi sanctus uel sanctulus,
 neq; unquam de sanctimonia operum meorum gloria
 tus sum, ut me traducis: scio me peccatorē, & fateor,
 cōtentusq; sum iustitia & sanctitate Christi dei mei,
 qui nunc illum mihi de sua benignitate spiritum tribu
 it, ut in nouitate uitæ ambulare, sanctificariq; & illi
 placere cupiam: id enim omnes debemus, qui Christo
 nomen dedimus. De hypocrisi non est quare tibi,
 aut ulli hominum rationem reddam: quicquid enim
 dicitur, homo mēdax hypocrisin uocare poterit, non
 enim scrutari cor hominis potest. At dies domini re
 uelabit, qui nam hypocritæ fuerint, nunc iuxta exter
 na & uerbum domini iudicetur.

An tu forte ideo putas me mihi placere, & sancti
 moniam mihi arrogare, quod me innocentissimum di
 xerim? Verum quum latine calleas, scis quid per inno
 centiam significem, nempe quod desit mihi animus
 nocēdi proximos: et gratias ago deo meo, quod nemi
 nē nocui, nisi eos qui se primos nocuerūt, imò optabā
 prodesse, et adhuc opto, etiamsi sexcēties inuidiosior
 futurus sim. Peccatorem, ut debeo, me iterum fateor,
 sed cum damno cuiuspiam nolim esse peccator. Esto
 autem

autem alijs damnosus fuerim, in te tamen non admodum ualde peccaui. Igitur hæc perierga boni consulti, & candorem, quem tu mihi restituere debes, sine per satis factionem uerissimam mihi uindicem.

Primum igitur iniuriarum ἀντιθέσας collocabo, ut æquus lector & meam immodestiam, & tuam æquitatem uideat. In primo libello, cui titulus de uerbis cœnæ, aduersarios meos, non tanquam homines malos, sed tanquam errantes aggressus sum, magis studens abstergere à me, quàm inurere illis notas: idq; ea modestia, ut Erasmus ipse, alioqui causæ nostræ parum fauēs, in Hyperaspiste contra Lutherum, nullis me conuicijs egisse testatus sit. Sunt autē hæc fr̄e omnia, quanta nunc occurrunt, intemperici meæ uerba, quibus incesitos se dicere possunt. Appellati sunt Crassuli & acuti, Scythæ carniuori, contemptores nostri, & quod opinio eorū accedat ad Marcionitarū hæresin. Hæc illa intolerabilia uerba, quibus scilicet cœlū ac terram miscui: quæ tamē etiā optimo uiro citra famæ iacturā obijci possent. Quid enim uerba illa uolunt, quàm quod error ille crassior, & periculosior, multaq; inconuenientia, & absona contineat? Monentis est prædicere periculum, amici est errantem admonere erroris. Liberi est, etiam quantum aberretur, libere dicere. Nonne monentis uerba sunt, quum dico: Nisi probe cauerimus, ac circumspecti fuerimus, fieri potest, ut impingam

mus, uel in idololatriæ crimen, uel in crassæ cæcitat^{is} uersetur caligine? Ita loq̄ nō fuerit cōdēnare. Quid est quod Crassulos uoco, quum error sit crassissimus? Quid item quod Scythas, carniuorasq; animas uoco? nōne et hoc de errore dictū? nā si carnis carnalē quæ rūt māducationē, quomodo nō carniuora? nūqd plus impietatis est in nomine q̄ in re? et siquidē hūc errorem defendere placet, nōne Scythis et Capernaitis uos cōparare licet? etiā si illis in externis rebus alijs sitis humaniores. Equidē κερῶ φαργος πνθι ματικὸς nō solū appellari, sed et esse opto. Porro lōge alia est ratio, de erroribus loqui, q̄ de criminibus: nō est propterea hereticus uel Marcionita, uel Capernaita, si q̄s in aliquo particeps sit erroris illorū. At qui firū & latronū est socius uel princeps, eadē utiq; infamia taxabitur: errorem autē ego cōmonstrabā, crimē nulli personæ obijciebam. Sinas igitur ut excussem uos, imō me, qui accusare, uel condemnare nolebam.

Cōfer nūc quibus cōuicijs laceſiti ſimus, anteq̄ ego scribere cogitarē. Fuere qui ſequuti Lombardū, nos ſibi nō cōſentientes, appellarēt inſanos, blaſphemos, cōtradiciētes ueritati, deſertores uerbi, hereticos, derogātes omnipotētiae patris, irridētes filij ſapientiā: et alijs nominibus, ē ſublimi nos deſpiciētes, ampullosis et ſeſo quipedalibus uerbis coram populo, inſamabant, & ad ignem, ac tormēta rapiēdos poſtulabant. Et multē
 illorum

Illorū furoribus condēnati, ne ueritatē amitterēt, uita
 presenti carcere malucrūt. Igitur tūc scribere haud in
 tēpestiuū erat, quū exercere ecclesiā cōepit id genus ar
 gumēti. Et nondū uideo, quomodo potuissem tractas
 serem modestius post tantas contumelias.

Statim aut̄ insurrexerunt, qui in me scriberēt, sa
 tis q̄; ardēter: tu quoq; me tā atrociter inuasisti, quasi
 te corā iudice accusarim. Quæ crimina à nobis depel
 lo, & excuso, tu cumulati in me immeritū regeris.
 Vbi leui digito erroris uestri ulcus tango, tu effundis
 plaustra conuiciorū, & grandinas filimina calumnia
 rū. Redi ad priorē tuā respōsionē, & uide quantum
 me longanimitate præcas: neq; enim tu in errorē, sed
 in me sermonē amarulentū uertis, statimq; ab initio
 traducis ut maledicū, autorē disidij & rixarū, sophi
 siā, rabulā, inconstantē, arrogantē, censentē angelicū
 quicquid mihi placet, diabolicū uero quod displicet,
 redigentem omnipotentiam dei in ordinem, inuerten
 tem uerba Christi, deprauantem omnium autorum
 sententias, contumelia afficientem spiritum sanctum,
 conculcantem testamētum dei, perdentem conscien
 tias: & quod maxime omnium grauauit, & ad scri
 bēdum prouocauit, ausus es me absque omni pudore
 insimulare, quod asserā Christum non uerum homi
 nem, sed phantasticum fuisse, & in hoc Marcionitis
 peiorem, quod nec fictitium Christum relinquam,

Hæc est illa modestia tua, quam in priori responsione ostēdisti. Dixeram quosdam è sublimi nos despicere, tu uero dicis, quod contemnam omnes. Per miseram lectoris iudicio, post rationes positas dijudicare, quis nam insana loqueretur. Dixeram Rapsodū & scolas abhorruisse ab incōuenientibus, maluisseq; ponere trassubstantiationem, quàm ea admittere, & euadēdo Scyllam in Charybdi naufragium fecisse: tu autē quasi patronus illorum in me profilis uerbis istis: Atqui tu potius malo, impio, & uertiginis impelleris spiritu, non secus ac Enthæi, & Mimallonides in Bromij festo: licet ille tibi sub boni angeli specie imponat. Et esset profecto tibi condolendum, si in opinione tua cū complicibus solum insanires, nunc uero nō solum cum Capernaitis retro abis, & uerborum Christi existis incapax, sed deliria tua non sequentes, & continuo fidē denegantes, acerbissimis laceras conuicijs, & identidem hæresis infamia aspergis: quum interim nec tibi constes, & nunc uacillando, nunc subterfugiendo, nunc te Prothei instar in omnes formas uertendo, palam metum tuum, & dubiam mentem tuam ostendas. Et quum penitus te nihil effecisse cognoscas, uictoriā tibi polliceris, tanquam planè aduersarios superauearis, & cuncta ex animi tui sententia peregeris. Adeo tibi impietas sub ueritatis specie arridet, & te naso suspendit adunco: & uere tu dum Scyllam euadere conaris

naris, non in Charybdin, sed in barathrum incidis te nebrarum. Hæctū. En Eilibalde modestiā tuam, quantum hic cessisti mihi? quantum condonasti? hocci ne est pacifice loqui? hoc cine est amicum monere? hoc cine est sequi Christum?

Postea dum dico: iam quæ auris Christiana Marcionitarum hæresin ferret patienter, qui hac uestra expositione suam tutari nitebantur hæresin? & postea subiungo: didicisse nos, Sententiarios etiam inuitos, et ignorantes ad Marcionitarū hæresin accedere. Hæc illa mea aspera uerba sunt. Marcionitas ne ideo uos dixi, quia illi uestris armis utuntur? Sic & Christus blasphemus erit, quia milites blasphemi, eius uestibus induti sunt. Possunt & boni malorum, & mali bonorum armis uti. Quomodo item magis ab hæresi potuissem excusare, quàm quod ignorantes, & inuitos ad hæresin dixi accedere? qui ignorātes & inuiti accedūt ad hæresin, hæresin nō probāt: q hæresin nō probāt, hæretici nō sunt. At tu multo secus agis, respōdēs in hæc uerba: Porrò nō satis erat omni cōuiciorū genere nos pscidisse, nisi etiā labe Marcionitarū aspersisses: pfecto nō faceres, nisi illorū instar phantasticū corpus Christo attribueres, quod tactu & oculis illuderet. Et subnectis: Demum uir bone, nequaquam ad Marcionis accedimus hæresin, ut tu nos insimulas: sed tu cum complicibus tuis, & Pighardis non solū Christi

carnem in pane latentem negatis, sed ne fictitium quidē Christum admittitis, tanto Marcionitis inferiores, quanto illi minus insaniebant. Admittebant enim in pane carnē, at Christo illam non adimebant, nō ob diuine potentie impossibilitatem, sed quia indignum illis uidebatur altissimi dei filium carnis subire miserias. Hęc tu scripsisti. Quid dissimilius modestie, grauitati, ueritatiq; quàm hęc tua uerba? Quis te credet affectibus non obnoxiiū hęc scripsisse? aut certe tu simulator es egregius, iracundissima uerba scribens, & irę affectionem non sentiens.

Obmutesceretne putas ad tantam calumniam Christianus? Nec tu, nec omnes Pyrkaimeri, nec totus mūdus conuincetis me Christo carnē adimere: non enim propterea Christo carnē adimimus, si impanatā eius carnē non asserimus. Hanc certe unicā calumniā, nec debui, nec potui dissimulare, unde & respōsio mea à te extorta fuit, in qua res ipsa testatur, me nō conuicia conuicij retaliasse, sed quę ad innocentiam meā ostendendā faciebant & omitti nō debebant, protulisse. Leniter enim te tracto, & cōtinuo mitigare solco, si quid durius & acerbius effundit stilus. Quedā dicere coactus sum, & si tacuissem, sola excusatio clamaret, quia hęc sunt, tibi esse traducendi amici officiū, calumnias, morsus, maledicētiam, cauillos, superstitionem, auferitatem Manlianam, quę tamen suo loco non tā amara sunt

ra sunt, ut quum nūc in unum cōgeruntur. Quoties te excuso? & in alios culpam reijcio? Dolebam enim & adhuc doleo uices tuas. Porro his uerbis admonebare officij, ut quid egisses agnosceres, & posthac te modestius gereres. Nisi enim mordax, et maledicus, et calumniator, et superciliosus, & austerior, ac hebetior fuisses, nulla excusatione opus erat. Annon erat intelētus carnalis, et expositio impia de carnali esu carnis 6. cap. 10. exponere? August. certe flagitium uocat. Nōne supercilium erat asserere me barathro tenebrarū incidisse? Annon & impudens calumnia, quod dicis me nec ficticiū Christiū admittere, qui in annuncio Christo sum occupatus? Non cogitas quid potuisssem dicere, si nō lenitate magis q̄ cōtumelijs uindicare me uoluisssem: uel si ea acerbitate animi, qua suspiraris, laborasssem? At nōdū insanio, nōdū ad desperatorū arma cōfugio, meliore, certioreq; causa fretus sum, quā sic muliebriter tecū corrixer, imō cause bonitas fuit, ut serio me, et infracto animo respōdisse cognoscas.

At si tā indigna meo officio sunt hæc, cōpone mea cū tuis, et statū meū cū tuo, et uidebis uter modestior. Tu securus, ego periclitator: tu plebem nō docuisti, ego populum quotidie exhortor: tua uerba stomachationem, mea autem necessitatem declarant. Mea certe respōsio tuæ autoritati non præiudicasset, salua esse poterat fama tua, tametsi nimium emulatus fuisses.

Porrò præter expectationē hac lenitate nō extinxi, sed furere feci animū tuū, asequutus secundā respon- sionem illam, imò inuectiuam, imò conuiciorum lacu- nā, & promptuariū: in qua id unū me beat, quod plus- quā immodice agis, tui oblitus opinor. Nā quū sapi- ens parce laudet, parcius uituperet. n. e. tu supra modū uituperādo id efficis, ut minus tibi habeatur fidei, neq; uerisimile est terrā gestare hominē, qualē tu me facis.

Cæterum ut ad omnia quæ in hac respōsione in me euomis, respōdere, esset de temeritate cōtendere, imò prolixum, ac tedij plenum foret commemorare, ita omnia tacite dissimulare esset famā propriā crudeliter negligere. Quid multis tractare, quod me uocas or- ganū satanæ rabiosum, uirulentū, serpentem, insanam belluam, pertinacis & insanabilis ingenij, nouum pa- pam, nouum legislatorem, præstigiatorum, auræ uul- garis mancipium, frontem perfrictā, Christo non cre- dētem, lupum personatum, fidei nullius, Thraſonibus gloriosorem, sycophantarum uerticem, & uirum in quem beati Iudæ epistola quadret. Paucos quosdam flosculos illos decerpsi, quibus tu mihi insultans moro- sitatē meā, tuis uerbis utor, exhilarare studuisti. Ex- tā mansueti cordis thesauro, tam suauia & amica uer- ba manāt. Hæc tā portētosa respōso nō egēt, sicut nec tenuia alia, e quibus tamen cādor animi tui nō minus fit perspicuus, quando mihi mendicimonium, qui nec
parua

parua, nec magna ab ullo mortaliū mendicauī, quando ocium, plurimis occupato, quando affectationem stili & elumbe dicendi genus obiectas, ad solam ueritatem spectanti. At non licet silentio præterire calumnias quasdam, & suspiciones, tua quidem rhetorica fucatas, re autē ipsa uanissimas, quibus me orbi suspectum reddere, & ut cœpisti, omnē apud omnes fidem mihi surripere, & quantum in te est, in periculum capitis uocare conaris. Eas enim diluere, & mea, & ecclesie, cui seruiō, interest, cuius tu multos bonos uiros à quibus foucor, debonestas. Ego enim si talis sum, à bonis uiris nō tolerari, sed statim è medio tolli debeo.

Dicis autem inter alia: Cæterum nec hoc quidem ad rem, quicquid illi cum Müntzero & Carlstadio cōmune fuit: ex quibus ille tot homines in necem protulit: alter autem post multas seditiones excitatas, impias suas reuocauit opiniones. Malo profecto ex alijs, quàm me audiat, quid nam ipse Basileæ ausus fuit, quid complices eius ex urbe illa pepulit, quid illum ibi retinuerit, & quur tandem libri eius ibi uendi, ac imprimi sint prohibiti. Ego certe perq̄ humaniter dolui, ac illum admonui, postquàm intellexi famam eius in tormentis denigratam. Utinam ipse solum æmulos suos male accepisset, & non indifferenter in omnes fuisset debacchatus. Verum quum omnes ab eo dissentientes, idololatriæ et hæresis crimine famose perstrin-

xit, nequaquam indignari potest aut debet, si ex omnibus uel unum excitauerit, qui illi respondere audeat. Hæc tu scribis, quæ in hoc solo uera sunt, quia nihil ad rem, sed uere uana sunt: nihil enim negocij fuit mihi cum illis, ut propter eos peius habere debeam. Nihilominus autem talibus occupationibus, innocentiæ meæ graues struuntur insidiæ: & siquidem seditiosum me simpliciter uocares, neglectis circumstantijs, à socijs, à loco, ab inquisitionibus, apud auditorē, cui mores mei ignoti, & uita incomperta, minus moueret, qui et aliās te affectibus indulgere cognoscit: tot autem suspiciones simul congestæ, alienare & amicissimos possent. Eradicandi itaq; stirpitis calumniarum tuarum conatus, ne uerbo fidei, quod per me dominus annunciare dignatur, præiudicent.

Quid cum Carlstadio mihi negocij fuerit, sepe testatus sum, nempe quod à facie illum nunquam uiderim, intra septennium autem, ne literis quidem salutauim. Quid autē mali si aliquot eius libros legi, quos tamen nō usquequaq; probauim? Nunquid autem id eum cum eo multum mihi commune, quod nō dissenferim in re eucharistiæ? hinc ne tantum periculi? Non est ergo ut ponas triadem satanicam, fac & ecclesiam Christi, si ita uis, diabolicam. Reuocauit nunc ille, ego igitur si à Carlstadio penderem, etiam ipse reuocarem, sed alijs mitior præsidijs. Nō ignoramus tamē ut reuocari,

carit: neq; enim inde multum gloriæ ad uos redit.

Neq; multo plus cōmercij cum Muntzero, qui in necem aliquot hominū millia protraxit. Et quid miser discerpitur adhuc mortuus? Dicis quod fama meæ detraxerit in tormentis. At ego de hac fama audiui ne unum quidem uerbulum unquam, nisi quod tu per literas cōmonueras, & nunc famam nō famam literis excitare niteris, ut fama sit, ubi fama non erat. Aliās fama tam prauī fictiq; tenax, quā nuncia uerī, ut poëta dixit: hic uero præter figmentū nihil tenet, si quidē est fama: neq; enim propterea fama erit, quod famam esse scribit Bilibaldus. Antea me familiaribus literis satis factum tibi arbitrabar, quā non sim conscius mihi ullius id genus mali: nunc tu pro Christiana charitate tua, spargis in totum orbem, & mendacem famam sciens, pullulare facis. Quod si uera fama fuit, cur non à dominis eius sub quibus perijt, ad Basilienſes scripta sunt, quæ ille confessus est, ut de me illi pœnam sumerent? Dicere debebas, quænam illa, quæ malus homo contra me in tortura testificatus est. Quid si quis & alterius ante annum occisus, confessionem fingat, ut aliquid habeat criminis, quo innocentem perdat? Putas ne mox illi fidem fore? Hic uester in fratres amor, hæc fides. Ceterum quia urges, audi iterum, quod antea etiam tibi indicauī, & uide quā deceat te in uulgum tam maligne

inuidiosum uerbum seminare.

Ultra biennium est, quando huc uenit Munzerus, uetulo quodam rustico comitatus, cuius nomen adhuc ignoro, inuisit me, fateor, salutauit, et colloquij copiam petijt: uerum quia non uacabat, iussi incognitum redire ad coenam, miserebat enim me exilij hominis ignoti. Nunquid propterea Munzerane coniurationis conscius ero, quia ignotum exulem, quem ego bonum uirum putabam, ad mensam meam admisi? Nunquam tu in hospitibus, & pauperibus falsus es? In coena autem quantum memor sum, non sunt alia tractata quam haec.

Exhortabamur primum nos mutuam ad tolerantiam crucis Christi, quum nondum edixisset nomen suum. Et quid ad seditionem pertinet de cruce domini commentari? Utinam ex animo tunc loquutus esset, fortassis & se & multos alios seruasset. Tandem expiscatus nomen eius, indicaui quam dolerem de suo, Lutherique distidio. Mox ille se indigna multa à Luthero passum dicebat: querimonia tamen sua ad laudandum Lutherum magis extimulabat, cuius quum probarem ingenij acrimoniam, & infatigabilem zelum, inexorablem tamen iram, & fastum minime theologicum, cum superbis alijs moribus, quos ille narrabat, quamuis non crederem, probare tamen non poteram, ad quod fortasse in tormentis confessus est. Et in hoc

me exosum fecit, quia de Luthero ut homine sensi, cuius uita non probarē, sicut nec mea probare possum. Ita tamen ostendi mihi displicere dissidium, ut conuiuium hospiti fieret fastidiosius. Cōuertimus ergo nos ad alia, rogabamq; ego, quem morem in administrandis sacramentis seruaret in ecclesia sua. Et quantum teneo, prior sermo erat de baptismo. Reserebat autē, quod pueros baptizaret, sed uno uel duobus mensibus semel, idq; presente frequentiore ecclesia, quo baptismi mysterium populo magis commendaret. Neq; improbabam hoc, eo quod legem non ferebat, neq; libertati Christianæ præiudicabat. Quæsitum est autē & de eucharistia, de qua ille nihil certi proferebat, tametsi non crasse sentiret. Demum de magistratu loqui cœpimus, & de regno Christi: in quo colloquio certus sum me nihil dixisse cōtra magistratum, quem diuina ordinatione ad cōercendos malos datum & obseruandum cognoui. Submissitabat tunc, & à plebe officij sui magistratum admoneri, & in ordinem redigi posse. Cui respondi: Domini est transferre regna: in his quæ contra deum non sunt, subditorum est obedire, nisi ius eligendi, & retinēdi principem apud illos sit: quod autē ius illud apud illos sit, uiderint ipsi ut probent. Videbatur & huic respōso non prorsum subscribere. Sed quid ad seditionem innocens hoc colloquium? Fieri potest, quod & horum sermonum

in tormentis meminerit. At si uerba mea fideliter dixit, causæ ipsius non profuerunt. Anxie enim illi commendauit, nostrum esse, prædicare Euangelium Christi, & omnem iustitiam. Reges sine nobis sua regna gubernent.

Facta cœna, gratias habuit mihi, iussi autem ne in salutato me hinc abiret, sed ad me non redijt, tam gratus eram illi. Ex eo tempore nihil omnino mihi commercij cū illo. Quid igitur ad me, quid nam tortores rogarint, quid ille fortassis per infirmitatem carnis mentiri potuit? tametsi planè nullū uerbum malū de me loquutū crediderim, nisi fortassis quod de re eucharistiæ non senserit mecū. Habes Muntzeranū negotiū totū, quid inde colliges? Res ipsa declarauit me hic interim innocenter egisse, quamuis etiam de hoc orbi meras & perniciosas obtrudis nugas.

Nam quod hic dicis: Malo ex alijs quàm ex me audiat, quid Basileæ ausus sit. Id calumniæ pleno ore postea uno & altero loco profers. Ita enim scribis: Utinam multa per quàm utilia ac pia conseruare ualuissem, quæ à plerisq; parum considerate sunt abrogata, è quorum numero ipse præcipuus est, & antesignanus. Quàm sapienter uero in multis egerit, res ipsa demonstrat, tametsi nec ipse ignominia sit expers, quum libri eius exuruntur, ipse uero palàm impius habeatur & infamis. O si potuisset omnia
illi ac

Ali ac turpissima quidem licuissent, etiamsi absque
 humani sanguinis effusione debuissent fieri. Nouit
 hoc Basilea, quæ paulominus eius temeritate fuit
 subuersa. Et in alio loco de pseudoprophetais: Sed
 quis nam tantos concitauit tumultus, & discordia-
 rum iecit semina? Nemo profecto, nisi pseudopro-
 phetae, & hypocritarum turba detestanda: qui quum
 nec ad gubernandam haram porcorum sint apti,
 omnia tamen antiquare, & immutare audent, quum
 interim nil immutare, aut in meliorem statum re-
 ducere queant. Nec mirum, quum omni experien-
 tia, & ciuili careant prudentia, ac non nisi proprium
 querant commodum, si etiam rerum euentus teme-
 rarijs eorum respondeat coeptis, & consilijs, ta-
 met si post acceptas culpa eorum calamitates, omnes
 innocentes habere uelit. Equidem nisi senatus Ba-
 siliensis prudentia sua ἔκλειψεν huius suppressio-
 set conatus, frustra iam acceptum deploraret incom-
 modū. Non enim salus animarū à quibusdam quæri-
 tur, sed id potius agitur, ut illis ad honores et diuitias
 patere possit accessus, etiamsi id cum omnium hominum
 fiat iniuria: uerum hic affectus meos cōprimo.

Hucusq; te audiuimus, satis declarantē quantum
 me commendes ecclesie meae, ciuitatiq; Basiliensi, &
 toti orbi. Hypocritarum & pseudoprophetarum me
 principem ac antesignanū facis, autoremq; tantorum

tumultuum. Hoc scilicet est, quod ab alijs mihi dici uelis: sed nemo bonus uir unquam me conuincet, tale quiddam uel ausum, uel attentasse, uel cogitasse. Dic bone, uel unicum facinus, idq; minimū, quod ausus fuerim hic contra uerbum dei. Dic quid unquam attentauit, quod ciuitatem Basileam incommodare posset. Proba quod aliquid docuerim, quod saluti animarum sit perniciosum. De eucharistia nihil adhuc probasti, in alijs multo minus poteris. Dic, quæ sunt illa inconsiderate abrogata? qui tumultus per me excitati? Seditiones istæ per Germaniam antequam liber meus editus est, natæ & extinctæ erant: & non docet ille seditionem, sed charitatem, et obedientiam. Basiliensibus in hac re ut fidem faciam, haud opus fuerit. Basileam testem uis, age Basilea testis esto, quæ sola uera testis esse potest. Testabitur autem, non quod tu dicis, se paulominus temeritate mea euersam, sed docere me fidem in Iesum crucifixum, docere charitatem in proximos, docere ferendam crucē, docere nouitatem uitæ in Christo: quæ ad seruandas, non perdendas ciuitates pertinet. Testabitur item tantū abesse, quod docuerim doctrinam quæ iubeat tumultuari, ut affirmet me docuisse Euangeliū, quod ipsam à tumultibus seruauit, & exosa faciat omnia bella: tametsi non raro aduersarij nostri sua maledicētia, suisq; calumnijs Christiane uiuere cupientes prouocent. Ea inquam

Basilea

Basilea testabitur, quæ sermones meos audit, ingredi-
entemq; & egredientem me uidet, ac omnem uitam
meam scrutatur. Aut dices tu Basileam testari, quic-
quid scurræ, quicquid improbi, quicquid mendaces es-
futiuerint, qui fortassis me nunquam audierunt docen-
tem, & de rebus pijs audire nihil uolunt, qui absq; ob-
trectatione tria uerba loqui nesciunt, & in hoc se stre-
nuos, ac religiosos arbitrantur, si ecclesiasticis maledi-
cant. Edic nomina eorū, qui hoc de me hinc ad te scri-
pserūt: tandiu habe eos pro mendacissimis nebulonis
bus, & uere seditiosis, donec legitime apud magistra-
tum super hoc crimine me conuicerint. Non est tam so-
mniculosus senatus noster, neq; tam infirmis præsijs
munitus, ut me, si tam perniciosa bestia essem, è medio
tollere uel non posset, uel nollet: neq; ego hisce subsi-
dijs firmatus sum, ut fontem me punire non audeat.
Obortus quidem est in agro Basiliensi tumultus, con-
globatis rusticis, quos senatus statim blandis sermoni-
bus, magnaq; prudentia sedauit, & ne gutta quidem
sanguinis humani utrinq; effusa est. Verum quod in
agris actum, quid ad me? ego hinc ad docendum non
sum egressus. Quid, quod in ciuitate ipsa, quū aliquot
quasi seditiosi ad senatum delati essent, & examinati,
et nihil cōtra me dixisse, saluus ipse experior, & ipsi
adhuc uiuūt ciues Basileæ? quur aut non tanquam sedi-
tiosi occisi sunt? certe senatus noster iniustus non est.

nec seueritatis suæ in male obediētes obliuiscitur. Coniectus fuit & tunc in custodiam Marcus Berzius, ecclesie diui Leonardi, quæ hic populosissima est, ecclesiastes, syncerissime docens: eūq; nō solū ij qui rogare iussi sunt detentū, nulla labe asperserūt, sed & innocentissimum coram senatu pronunciarūt. Quomodo igitur ego tam pestilens, tam seditiosus, tam infamis, sicut me traducis, saluus mansi, & expurgare me corā senatu non sum iussus? quum aliās de rebus friuolis, se cum hoc crimine componas, non semel ad rationē reddendam uocatus sim, libenterq; comparuerim. Sæpe quidam aduersarij nostri talia confinxerunt, ut innocentibus negociū facerēt. Laudo in hoc senatus nostri prudentiā, sed multo magis diuinā misericordiā: nam quū papistis suum nugari pro suggestu libere permittitur, & nos quæ Christi sunt depromimus, miraculū uidetur multis, unde tam diuturna pax. Certe si tam seditionem atq; crucem probaremus, haberes quæ iuste de tumultibus obijceres. Spero autem in domino, quod pacem etiam in posterum non sit denegaturus, nisi omnino aduersarij fideles opprimere studuerint. Dic quare me trahis in suspicionem rusticanarū cladum: nihil ego illis consului, nunquam eos docui. Sed & hic quid eo tempore docuerim manifestum, audierunt enim me non pauci ex senatoribus, quā dehortatus sim ciues, ne rusticorū negocio sese immiscerent.

Conse

Consiliū enim hoc nō esse à domino scripturis ostēdēs, forte fortuna epistolam ad Colossenses enarrabam, maxime de officio dominorum & seruorum. Hæc nouit, hæc testatur Basilea. Male autem mecū ageretur, si in fauorem nominis mei coniurassent omnes, ita ut nullus obrectator supersit: quomodo enī essem seruus Christi, si hominibus placere uellem? Sint igitur obrectatores, fingantq; quantum libet, non igitur mox hoc quod fingunt, Basilea testabitur. Nulli ne & te à tergo pinsunt isthic, qui & in alias urbes uana de te scribunt? Absit autē, ut propter tales Nurenberganz in testem temere produxerim.

Commemoras autem, & complicum meorū quosdam urbe expulsos. At nulli mihi complices fuere, si nomine hoc societatem impietatis obijcis. Qui nam illi sunt, dic nomina, ut uel illi se defendant, uel ego eorum nomine, si innoxij sunt, satisfaciam. Fuere mihi sodales uiri duo, nec eruditione, nec integritate uitæ Bilibaldo inferiores. Fatcor, exire urbem iussi sunt, sed dic causam. Qui enim unum narrauit, alterum reticere non debuit. Nūquid seditiosi fuere? Hoc ullius fidei homo, uere nequaquam dixerit. Vterque autem probare potest, se ab omni seditionis specie alienum fuisse, uterque etiam honestatis suæ testes literas fide dignas habet. Quod illis satan excitauit, infortunij magis quam sceleratæ uitæ eorū fuerit. Vides quā

difficile sit innocentes, reos conuincere.

Quid autem me retinuerit, quur non explicas? quid silentio insinuas? nunquid senatus me timeret, qui & iustum exercitum facile armare potest? & ego aduena, ut tu dicis, ἑταῖρος, medicabulū, infamis, indignus æmulatiōe, illis me opponerē? DOMINVS est, qui me retinuit, & ab inimicis meis, quamuis peccatorem, per suam misericordiam eripuit, is & calumnijis tuis finem facere poterit. Addis: Et quur tantem libri eius ibi uendi ac imprimi sunt prohibiti?

Vide, oro, calcem libelli huius, & agnosce typographum, ac locum ubi æditus sit: tametsi non dubitem te etiam in alijs libris interim excusis, uidere potuisse. Allegas enim resposionem ad Lutherum, quæ certe hic ædita est. Non eo inficias calumniatores meos aliquid mendacijs suis fucatis apud senatum attentasse, sed ille mitius egit, quàm rati erant: & libellum de uerbis cœnæ tandiu apud se uendi prohibuit, donec examinaretur, & certius quippiam decerneretur.

Est hic sacerdotum, sophistarum, & monachorum aliquantula colluuius, qui causæ suæ non desunt. Et quid tanti facis prohibitionem, quum multo manifestius, & dilucidius publice docere non intermiserim, nec prohibitus sim? Cauendum autem magis erat senatui, siquidem tam noxius ego homo plebi suæ, ne in ecclesia docerem, quàm ut librū distrahi prohiberet.

Sermo

Sermo ad persuadendum efficacior, plebi notior, & apertior erat: Liber uero, quia Latine scriptus, quomodo inquietum redderet uulgus? Non clam igitur, quid alij attentent, & audeant, & quam indigna à senatu postulent. Verum tu certus esse debebas, me coram senatu de nullo crimine esse conuictum, neque doctrinam meam ab aduersarijs expugnatam, quandiu in ecclesia mea, quæ hic non est minima, concionari licet. Multa etiam alia satan attentat, sed potens est, qui me seruat dominus.

Non est silendum de his quæ hic abrogata sunt: facis enim me ex eorum numero, qui omnia antiquare & immutare audent, & nihil immutare, nihilq; in meliorem statum reducere queunt, qui indigni ut porcos regant, qui ciuilibus prudentiæ expertes, sola ipsorum commoda querunt. Vellem autem Bilibalde primum ex te cognoscere, quo iure ciuilem prudentiam, quæ est filiorum huius seculi, à nobis exigis, aut potius eam defini. An tu ciuilem prudentiã dixeris, respectum personarũ, ut potentibus quidẽ blande loquamur, hoc est adulemur, adq; corũ scelera, propter quæ mundus flagellatur, obmutescamus, pauperculã aut plebẽ cõtemnamus? ut propter pacẽ huius mũdi, loquamur et taceamus, ut iungamur his uitæ cõsuetudine, quos uerbi gladio persequimur, ut aliter doceã

mus, aliter uiuamus. Non te intelligo, parum semper conuenit uerbo crucis cum seculari prudentia. Nobis simpliciter iuxta uerbum dei ambulandum erit, & fidendum in domino. Veritatem adulterare non licet, offendantur & impingant quicumq; uoluerint: memnisse nos oportet, nos non hominum, sed dei seruos. Satis experientiae senilis ex scripturis offertur, quam non sit fidendum in principibus & in hominum filijs, nihilq; tutius quam in ueritate & timore domini diuino iussui parere.

An autem ego temerarius ille sim rerum nouator ostendā, te cogente, ut uitae rationem dare cogar, nulli minus quam mihi obijciēda quae improperas. Iterū insipienter gloriabor, uerū insipientiae huius tu mihi autor es. Si ad diuitias parandas animum appulisset unquam, nō defuissent uiae. Misericorditer mecum egit dominus, qui haecenus me neq; diuitijs onerauit, neq; extrema inopia tentauit, sat diues sum, modo ualeam animo. Reliqui & reieci plura, quam pleriq; dolis assequi ualent. Hic certe biennio integro & ultra, meis sumptibus, non sine cōtemptu & inuidia, in templo diui Martini, ad preces edilium, quia parochus praedolore pedum ecclesiam ingredi nequibat, praeter ordinariam lectionem, unde partem uictus habebam, docui: quū potuisset minore labore & contemptu, stipendioq; iusto, apud alios uiuere. Vide igitur,
quid

quid & cui ambitionem & auaritiã opprobres. Tandem quum multis honestis conditionibus hinc euocarer, cogitaremq; forsassis uoluntatem domini esse, ut & in alio loco docerem, nolui temere hinc migrare, quod plerosq; pios formidare uidebam: sed indicaui non esse mihi tantas uires, ut meo labore uictum perpetuò parem, scholisq; simul ac templo seruiam, uocari me hinc, nolle tamen abire, ipsis ignorãtibus, maxime quum bona pars plebis, abitionem meam ægrelatura sit. Orant igitur, ne hinc migrem, sed meam ipsis operam addicam, omnemq; ecclesiæ curã in humeros meos suscipiam. Equidẽ non admodũ difficile me præbui: sed exposui eis, quantã iniungant prouinciam, quam nullo modo suscipere possim, nisi libere uerbum dei docere liceat, quo præcipiam quod illud præcipit, prohibeã quod prohibet, miner quod minatur, promittam quod promittit: nisi etiam ab omnibus ceremonijs liber sim, quas populo inutiles, uel damnosas sciam: Pascendam enim asserebam plebem uerbo dei, non ceremonijs. Volebant etiam sacrificis templi eius me præfici, sed nolui, quum scirem quid ibi periculi: unum diaconũ, qui in administrandis sacramentis adiuuaret, petij. Cõstitutum est mihi stipendiũ longe minus, quàm antecessor meus habuerat ex oblationibus, & iuribus, ut uocant, parochiæ: neq; ego urgebam, & etiã hodie contentus sum meo

stipendio. Probauit senatus quod ædiles mecum transe-
 gerant, tantum hoc addens, ne se inconsulto noua
 retur quippiam insigne. Ego autem in abrogandis,
 quæ iure abrogantur, quamuis tu me antesignanum
 dicas, lentior & tardior fui cæteris, sæpeq; à plebeijs
 interpellatus sum eam ob causam, quos tamen non cu-
 raui, sed meum egi officium, nõ ociosum me fuisse exi-
 stimans, si ipse manus meas non contaminarem, uero-
 boq; dei quæ oportet emendanda docerem. Exorcis-
 mos igitur, & benedictiones aquæ, salis, palmarum,
 cereorum, cinerum, laganorum, & id genus plurima-
 rum superstitionum & impietatum fomēta neglexi,
 & nihil ad me pertinere dixi, populumq; ab eis auo-
 caui. Impium enim in illis elementis fiduciam pone-
 re, & absurdum, tot sacramentis inutilibus libertati
 spiritus præscribi. Negligi igitur statim cœperunt per
 sacrificos templi, etiam me nihil imperante, sed solo
 uerbo dei, quod iustum ac utile populo demonstrante.
 Mox & sectis, quas fraternitates uocant, derogari
 cœptum, quia charitati aduersas comprobabam, &
 ad hoc quoq; neminem priuatim instigauit. Diaconum
 iussi, ut pueros uernaculo sermone baptizaret cum
 exhortationibus ad ædificationem audientium. Ridicu-
 la enim murmura hætenus lecta, nemini prode-
 rant. Communio sub utraque specie, senatu consen-
 tente

tiente, cœpta est : deinde cœnam dominicam ægrotis
 & pijs uiris ac fœminis, sæpius & ferè singulis domi-
 nicis diebus, rogantibus negare non licebat, imò ad-
 hortari decebat. Adhibuimus autem preces & le-
 ctiones, & exhortationes, quibus plebi profuturos
 certi essemus. Nihil aut magis inculcamus, quàm me-
 moriã mortis Christi, et charitatis cõmendationem.
 Et tu prophane uir, audes sacrosanctam cœnam uo-
 care nobis cum canibus cõmunem? Tanta apud te me-
 moria mortis Christi? Tanta tibi charitatis reue-
 rentia? Canes & porci, cœlestem panem nesciunt,
 charitatemq; non curant. Vtcunque tibi cœnæ domi-
 nicæ, qui apud nos, usus displiceat, et ut porcos, conui-
 uas taxes, instructiores tamẽ plerosque scio plurimis
 sacerdotibus. Non ausim ab omnibus parẽ scientiam
 exigere. Non est hic inebriatio, & deordinatio, sed
 simplex & absque hypocrisi religio. Satis sobrios
 animos parat beneficiorum Christi commemoratio,
 & charitatis in ueritate sinceritatẽque protestatio.
 Adhuc loquar, inuitis omnibus Pyrkaimeris, &
 diabolis, si cœnæ ritus legitime seruetur ab omnibus,
 pacata fore omnia. Utinam illæ tumultuum, & in-
 cendiorum fâces charitatem tanto studio docuissent,
 quantum populus ad libertatem carnis propensus
 fuit, nunquam tanti mali uel scintilla fuisset exorta.

Quin & Psalmodias Germanicas plebs ipsa cœpit
 cantare, & approbavit senatus. Infirmos uisitamus,
 uerbo dei instructi, & consolamur, & si quidem peti
 uerint, mensæ dominicæ participes facimus. Nuptijs
 bene precamur, à quibus nec sacerdotes arcemus. Ima
 gines ex templis nondū sustulimus, sed in nostris non
 adorantur, imò abominabiles fieri cœperūt. Sacrifi
 ci adhuc suas preculas obmurmurāt, & ululant, pesti
 misq; conscientijs immolant, sed magna ex parte uo
 cuis templis. In meo, et Augustinianorū templis uix
 nuper pudore magis q̄ pietate à Missis omnino ces
 satum est: nōnullos tamen pio animo ab impietate de
 stitisse non dubito. In his omnibus neminem ui adigi
 mus, sed uerbo urgemus: urgent autem alij coopera
 rij in uerbo multo ardentius quàm ego, nempe Ber
 zius apud S. Leonardū, Vuolffgāgus Vuissenburgius
 in hospitali, Io. Luthardus apud Franciscanos, &
 Thomas Gyrosilcus apud Augustinianos: nā quoti
 die una uel plures habentur cōciones. Cōmuniter oēs
 nil agnoscimus, quod uerbum domini nobis non com
 mendat. Indigni interim uideamur tibi porcorū ma
 gisterio? Plebs tamen nostra, quæ fidem, diligentiaq;
 ac synceritatem nostrā melius nouit quàm tu, nondū
 nos ablegare decreuit, neq; ablegabit, quandiu domi
 no placuerit. Equidem nollem illi per tyrannidē præ
 esse, uel inuitæ seruire. Quacūq; hora de fidiore do
 ctore

Etore sibi prouiderit, lubens cedam. Alijs igitur hæc scribenda erant, non mihi: ego enim non solū conscientie meae, sed & ecclesie, & bonæ partis ciuitatis testimoniū habeo, me nihil attentasse uel egisse quod ciuitati Basiliensi perniciosum sit ac periculosum. Pascimus, non glubimus oues nostras. Sed hæc ad te fama per papistas, uel alios nostros aduersarios uenit, qui cœlum terramq; confundi putant, si quid ex ipsorum emolumento decedat. Cæterum de his sat dictum est.

Hoc etiam lector expendet, quàm cupias me cum Erasmo & Luthero committere: quia dicis asserere quosdã, quod utrūq; pari odio habeam, & quod iam pridem mihi dentes pruriant, ut eos in illis confringam: quod quidem magis ingenuū esset animi, quàm adeò occultis cauillis laceffere. Vere actuosus homo es, quē mendacia quæ suggeruntur, spargere non grauet. Equidem quid de his sentiam, nunquam occultauim. Nunquam eos odi, quos tantis dotibus deus locus pletauit: desidero tamen nonnihil in eis, ut illi in me multo plurima. Erasmo coràm loqui audeo. Lutherum nuper epistola admonui publica. Vbi bene docuerint, libenter eos audiam: ubi mihi nō satisfaciunt, & humanum quiddam patiuntur, addictus eis esse non lim. Vterque satis laceffissent, si tam cupidus essem contentionum. At si non desuerint laceffere, fueritq;

respondendi necessitas, spes est in domino, etiam tan-
tos heroës aduersus ueritatem mihi nõ præualituros.

Mittis me etiam ad monachos meos, à quibus
uicia mea discam, nempe morositatem, & defectio-
nem, à quibus & discam, cur non omnes nocentes pun-
niantur: neque ad rem illa pertinebant, si solam legen-
tium utilitatem spectasses. Ad hoc scilicet oportebat
proferre familiares literas olim scriptas. Sic amamus,
ut odio habere possimus, ò fidem hominum. Et quoni-
am ubiq; tibi hypocrita sum, & neq; exuto cucullo hy-
pocritam exuisse uideor, idq; unum ad eleuandum fi-
dem meam, sufficiens specimē esse existimas: equidem
tibi gratias habeo, quod occasionem mihi das, causam
meam paulò plusculis uerbis proponendi.

Igitur nullus fide dignus erit, qui monasteriū in-
gressus, & inde regressus est: aut mihi soli incondona-
bile erit, eò quod grandæuus, & uir, & doctor, & ma-
turo consilio id egerim? Ut tu multa uerba in hoc in-
sumis. Verum si excusationem adhuc audire, & arro-
gantia illam tribuere non uolueris, gloriabor etiam
per Christum in hoc, quod pauci nostra tēpestate con-
scientia meliore monasteriū intrarunt, pauci etiā me-
liore ab eo discesserūt. Ne tu ad quorumuis monacho-
rum probra respicias: putas tu, quod illi se dehone-
staturi sunt? Si eò peruenieris, ut monachis, qui cuculla
ti ut pascant uentres, in monasterio manere malunt, q̄
exire

exire fideliter, ut alijs profint, aures accōmodare uis, si alijs obtrectēt, nimirū inualida colliges testimonia.

Audio, quod fidē illis impignorauerim. Sed tu ē diuerso scias, quod fidem illis non simpliciter impignorarim, quæ nūc redempta est. Præcessit exceptio, & sub cōditiōe fides data est. Cessauit conditio, quæ me retinere debebat; fecitq; liberū exceptio, quæ iam ultra nō obligabat. Attēde ingressum, attēde et egressum, & ipse pronuncia. Si iniustū erat se obligare, consecutaneū erit, ut iustum sit iniuste pactū dirūpere.

Ingressus talis fuit: Quū me & ob exilitatē uocis, et ciuilibus prudentiæ inopiam, aliasq; causas, existimarē, ad cōcionādi munus minus idoneū, dignūq; ut meliori cederē, uidebatur cōsultius latere, quā in publico cum meo, tū aliorū damno agere. Erant taxanda pleraq; uitia, sed deerant & ingenū & spiritus. Erat ueritas annuncianda, sed terrebant pericula. Hic fateor, nō probādā fuisse illā pusillanimitatē: erat enim fidendū deo, qui ad annunciandū uerbū suū Augustā me uenire uoluerat, is etiā os daturus esset ac sapiētīā. Fateor in hoc peccatū, sed deū meū pridē ignouisse cōfido. Et quis hominum, etiam sapientissimorum, sapit horis omnibus? Veruntamen quo tunc eram animo præditus, quæ etiam exercitatione spiritus dotatus, expediebat in dolio priuatū agere, quā in tanto theatro conspicuum esse. Atq; ô utinam tepidis & sua quærentibus concionatoribus cunctis idem esset animus, ut tan

diu silerent, donec à domino mittantur, negociumq; domini diligenter agere inciperent. Certe tunc nihil terrenum quærebam, potuissem enim aliquis esse iuxta hoc seculum.

Antequàm autem fraternitati monachorum istorum me infererem, quasiui ab illis, nunquid liberum esset apud eos secundum uerbum dei uiuere. Annuerunt, & ipsi quidem sic arbitrabantur, non planè scientes, quod nam esset uerbum dei: opponente autem me quædam ex institutis illorum, quæ parum faciebant cum euangelio Christi, eatenus responderunt seruari ea quatenus cum uerbo dei non pugnant. Ambiebam autem & ego quietem ac ocium, ut possem & literis & precibus uacare. In illis enim felicitatem quandam posueram. Respõdebant, nusquam commodius, quandoquidem ab omni externarum rerum strepitu semoti, ea quæ à diuinis impedire possent, sororibus demandarent, & in hoc non fallabant. Facile igitur conuenit inter nos. Cui enim non arrideret quies? & profecto si charitati cõiuncta esset, homini, qualis tunc eram, non alia quærenda esset uita. Vbi igitur utrinq; commoditates spectate fuerunt, caui, & contestatus sum his uerbis: Etiam si sexcentis iuramētis me obstrinxero, nequaquam ea seruare potero, si quando utilis ministerio uerbi futurus sum: tametsi planè multas ob causas talem me fore haud crediderim. Eam conditionē

non reijciebant, sed confirmabant, priuilegiumq; suū monstrabant, quod ad concionandum exire possint, si cubi hæreses pullulent. At ego tum nihil tale suspicabar fore.

Habes animum meum, si qui aliter narrant, uana referunt. Hic dices: At fidem adhuc impiguorasti. Etiam mi Bilibalde, seruauī fidem quatenus licuit, nunc autem liber sum, tametsi temeritatē nōnullam fatear, & illam ipse condemnem. Tardissimos enim ad iurandum per nomen domini nos esse oportebat. Non ignorabam autē tūc omnino, quatenus uota obstringant, & unde suborta, & quatenus bona conscientia uouere, et iterum à uotis recedere liceat.

Sunt autē nō unius generis uota. Vouemus deo, uouemus & propter deum proximo: interna deo, externa autem in utilitatem, uel nostram, uel proximi, iterumq; sicut omnia in gloriā dei. Nūc de pactis & fœderibus uulgaribus, prophanisq; nihil loquimur, sed de his quæ ad spirituales uitam aliquomodo attinēt.

Vouemus deo quicquid illi uoueri potest, quando liberati à peccato, & accedentes ad seruitutē Christi, nos totos illi dedicamus in baptismo, nimirū seruaturi fidem, & obedituri uerbo eius: ubi et obstringimur ad seruandam legem euangelicā. Euangelica igitur paupertas, quæ est spiritus, castitas corporis, patientia, humilitas, mansuetudo, charitas, misericordia, & quæ

cunq; fidei, omnibus præcepta sunt fidelibus, neq; hominis est aliquid relaxare in his, pergendum enim et non retrospiciendum. Quotusquisq; autem mortaliū non est præuaricatus hoc pactum? Nemo tamen illos, qui nunc deficiunt in hoc, nunc in alio præcepto, quam diu in confessione fidei, & communione charitatis perdurant, fidem uiolasse dixerit: Ex sua enim infirmitate, unusquisq; fidelium, etiam fratris infirmitatem discit. Qui autem idola colit, parentes senio confectos, & adiumento destitutos non fouet, qui fornicatur, qui furatur, qui occidit, qui falsa testimonia contra proximum profert, is fidem non seruasse cōuinci potest: nullam talia crimina excusationem recipiunt, qui enim tales sunt, indigni sunt regno dei, templumq; spiritus sancti contaminant.

Alia uota sunt, quæ idcirco suscipimus, ut si seruentur, uel sint nobis adminiculo ad seruanda alia, quæ in baptismo recepimus, uel ad alendam eorum, cum quibus uiuere decreuimus, charitatē faciant. Hæc quia externa sunt, non simpliciter uouentur: etsi uoueantur simpliciter, sub conditione tamen uota esse censeri debent, nempe quatenus adminicula sunt ad salutem, & quatenus charitatem fouere possunt, eatenus & rata sunt: Charitas hic, & salutis desiderium, uouere docent: docet etiā quando uota rescindi debeant. Exēpli gratia: Abstinentia uini, et carnis, uigiliæ, cœlibatus, secessus.

Secessus, atque alia id genus, deliguntur, & profunt quidem ad carnem domandam. Itaq; quandiu admicula sunt ad salutem, seruari debent, etiam si quis extra congregationem aliquam, & apud se solum de finiuerit: ubi uero uiderimus corpus supra modum extenuari, ita ut infirmitatum pericula sequantur, ita ut ministrare non possit proximo, neutiquam haberi debet pro uotis: impediunt enim à salute magis quam promouent. Castigatio moderata, corporis continentie seruit, & idoneum facit, ut spiritui caro pareat: immoderata, utrunq; perdit. Cœlibatus pleriq; utilis est, ijs autem qui uruntur, & frequentiore mulierum ministerio opus habent, plerunq; damnosus est. Secessus ad preces & philosophiam conducibilis ali-
quandiu est: sed, quum uita Christiana practica sit, perpetuus, Christianismi mors est. Stulta sunt & impia hæc uota, si simpliciter fiât, et absq; cautione, utpote, nisi ad salutem cõducibilia alia non sint. Cæterum ea quæ fraternitatis gratia iurantur, non ligant, nisi quandiu in illa cõgregatiõne uiuere licet, propter quã suscepta sunt. Talia esse debebant omnia uota monastica: & nisi talia sint, meram superstitionem sapiunt, ne quid aliud dicam. Qui enim originem, quare instituta sint, expenderit, inueniet quod absq; illis concordia non possit tutò cõsistere. Paupertas itaq; apud illos, nihil est nisi proprietatis carentia: nisi enim omnia cõmu-

nia, uix erit unū cor, & una anima, ubi cœnobitica uē
 ta deligitur. Etenim ubi in suū quiq; pro sua auaricia
 confiscant marsupium, fieri nō potest, ut diu pax etiā
 inter paucos seruetur. Similiter ubi uxores sunt, uel
 aliquid scueritati disciplinæ adimunt, uel alendis liti
 bus & suspicionibus fomitem suppeditant. Obediētia
 ubiq; necessaria, ne dum omnes gubernare uolunt, ne
 mo gubernet, nemoq; curā gerat, id quod & in omni
 repub. & bello, & naui, & ecclesia, & domo quoq;
 requiri uidemus. Contubernium perpetuum non est
 eius generis, sed propter charitatem illud amplecti
 possumus, quandiu nulla pericula sunt salutis, chari
 tasq; nihil melius præscribit, id qd' rarissimū fuerit:
 Nō tamen absq; causa suscipitur. Pij cœnobitæ ueros
 fratres optant, qui non curiositate, aut explorationis
 studio se adiungant, nemo enim magis tutò se & sua
 communicat. Aequalitas autem in uictu & uestitu,
 iuxta portionem cuiusuis, ut paruis parua, infirmāq;
 infirmis obueniant, etiam recte præscribitur: diruit
 enim societates, siquidem alij abundant, alij egeant,
 ubi eadem & omnia cōmunia dicuntur, & putātur.
 Assumpta hæc uota propter congregationem, diuti
 us durare non debent, q̄ quoad inter illos agere licet.
 Quis enim sine pprio uiuere poterit, ubi eiectus ab
 illis fuerit, uel eum salus sua uel proximi euocauerit?
 Quis item ad arbitrium prælati sui uitam tunc mode
 raretur?

raretur? De contubernio & æqualitate uictus per se manifestum est, temporariū esse. Quid autem iurare salua charitate prohibet? nisi forte hoc male uertas quod assumitur nomen dei in uanum: sed quum in ueritate assumptum sit, nequit perfidia haberi, etiamsi non probem. Verum si licet his qui iura ciuitatis accipiunt, per euangelia & sancta omnia facere fidem, se laturos onera reipub. quum non & in illis congregationibus, ubi uitam transigendam existimas, & nisi fidem feceris, nequaquam censeberis illis bona fide conuiuere? Igitur tamen si nō commendabile, nihil tamen fidei derogabit.

Quamuis autē uel maxime fidei præiudicet, nunquid si postea dominus reddat letitiam salutaris & spiritum principalem ad docendos iniquos, & conuertendos impios, pristina delicta sequenti gratiæ obstabunt, & spiritui sancto obsistent? Absit, ut ego unquam sic arguam. Doctrina ipsa erat improbanda, & non huiusmodi suspicionibus infirmanda, quibus tamen apud cordatos nequaquam periclitabitur. Hæc me tunc nō latebant, nam & ad optimū doctissimumq; uirum Ioannem Capnionem, mecum expositulantem, simile responsum dedi, etiam primis diebus, quibus secesseram.

Hæc erat illa mea crassissima caligo, quam opprobras mihi, mūdo aperiēte oculos, oppresso: utinā uel

hodie cum tuo mundo reciperes oculos ad iudicandū
 perspicaciores. Habes qua conscientia illuc peruene-
 nerim. Extundis autem, ut adijciam, quū factum sit, ut
 inde remigrarim, neq; enim biennium illic moratus
 fui. Primis mensibus arridebat institutum, nec irre-
 quieta mihi mens erat, utcunq; amici ueteres me lude-
 rent. Cœperam enim ridere, & cōtemnere etiā ego
 uicissim uanas hominū de me opiniones, quibus ultra
 me non uicturum, sed mihi decreueram. Illorum qui-
 dam, è quorum numero & tu, tales epistolas scribe-
 bant, ut absque contristatione fratrum legi, citraq; sus-
 spicionem occultari non possent: neque enim tantum
 consiliū, quod nesciebant an præceps esset, damnabāt,
 sed & ipsum institutū penitus improbabant. Respon-
 dendum illis erat. Contristandi autem ne tum contu-
 berniones, & adulandū morosulis cēsoribus? Eadem
 igitur prudētia, qua tunc ad me scribebatur, & nunc
 intempestiue effutis, quod ex familiaribus literis ui-
 rum grauem non decet, quantumuis tibi ciuilitatem
 arrogas.

Verum modis uarijs probādus eram. Consulebar
 ab amicis per literas, super quæstionibus, de quibus
 tunc crebrior sermo: respondebam, si non tam acute,
 certe fideliter & libere. Lecta autem ubi sunt, à plu-
 ribus, non mediocre potentiū quorundam conflagrant
 odium. Et quæ ego simplicior solis id à me petētibus
 amicis

amicis scribere arbitrabar, apud Vbios & Saxones
 inuulgari cœperunt. Sic prodierat & de confessione
 liber, & alia quædam, adhuc turbulentæ illius schola
 sticæ theologiæ sapientia aliquid. Quæ ut permisi, eti
 am his qui mecum agebant adhortantibus, pælo ex
 cudēda, longe plurimos in me irritarūt, carceres per
 petuos, mortemq; terribilem interminantes. Sed gra
 tia sit deo, crescebat tunc animus, & hoc magis quo
 plures afferrētur minæ. Solabatur enim me recta et
 nō sibi male cōscia mens. Nō me latebat quas in comi
 tijs Vuormaciensibus mihi struxerāt insidias: nō igno
 rabam quid princeps quidam palām minatus fuerat.
 Expectabantur aliquot mensibus, qui aduenirent, &
 seruari iuberent, uel ad pœnas raperent. Solicitabāt
 pleriq; ad fugam, quos ego melius fidere orabam: Mo
 nachorum esse etiam cum periculo uitæ ueritatē con
 fiteri testabar, imò omnium Christianorum: adeò ut
 & illi mirarentur, & sibi timere propter me incipe
 rent, pœnitereq; magis consuetudinis meæ, quàm me
 illorum: tametsi mihi mores illorum compertiores
 indies magis magisq; fiebant, quod suarum quàm di
 uinarum cōstitutionum obseruantiores essent. Quod
 ubi semel atque iterum, sic exigente charitate (alius
 morositatem dixerit) admonerē, præcepere summa
 cum interminatione, ut libros constitutionū suarum
 omnes diligenter perlegerem, & ea conscientia, qua

uenturo iudici Christo rationem redditurus sum, con-
 signarē omnia quæ in illis uerbo dei aduersa: parati
 enim erant, uitam suam emendare, quando quidem
 regula saluatoris gloriabantur. Equidē simpliciter
 imperasse illos credebam, si dolose egerunt, ipsi uide-
 rint, mihi satis fuerit simpliciter obedijsse. Mouenda
 erat camerina. O deum immortalem, quantas abomi-
 nationes in illorū statutis approbavit Rhoma: quan-
 tas tenebras amplexatus est orbis. Vix hunc laborem
 obiter attigeram, & gustū quendam obedientiæ præ-
 bueram, quin mox præmiū ueritatis ostensæ, intesti-
 num odium asequutus, defectorq; & hæreticus ap-
 pellatus sum, dignus qui uel perpetuo carcere pereā,
 uel iuxta regulam, quam Augustini aiunt, è societate
 eijciar. Non audebant tamen, ita custodiente me do-
 mino, manus suas in me conijcere, tametsi à precibus
 arcerent.

Neque sic peruincebatur animus, ut me destituriū
 à ueritate, quam cognoram, annucrem, quæ illis nimi-
 rum Morositas uidebatur. Tandē tertio die antequā
 capiendus essem, per amicos monitus sum, ut me ipsis
 seruarem, salutiq; meæ consulerem: satisfactum dice-
 bant charitati, periculū esse grauius, q̄ existimarem.
 Rem omnē exposui fratribus, et quid incōmodi illis, si
 ego periclitarer de uita: ostendi quàm uera esset quæ
 docerem: indicauī eis non licere illis, si me pro inno-
 cente

cente haberent, homicidis obijcere, uel ipsos fratrici-
 das fieri: sin tam impie docerē, & pro hæretico habe-
 rent, iam non ut fratrem retinere, sed ut contagiosum
 dimittere deberent. Quid multis? ancipites erant cō-
 filij, ut exirem, iubere non audebant: immeritū autem
 multo inuitius inimicis prodebant. Mittebant amici
 equos, qui in tutiorem locū deducerent, & urgebant:
 & tandem dimissoriae literæ concessæ sunt, cum iusto
 uiatico, dixi ualete, & liber factus sum. Nihil ultra
 monasterio debeo, tempus erat meminisse libertatis
 Christianæ. Cessabat conditio, quæ inter nos conuene-
 rat, cessabat ergo & pactum. Illis onerosus fuisset, et
 ipse à Christo magis auocabar. Priores ipsi non tam
 Christo, quàm Papæ seruabant fidem, & propterea
 à charitate uera priores abscessere: hoc & tu negare
 non poteris, nisi papistica omnia, quæ nec papistæ iu-
 sta dicent, iusta esse uolueris. Quid igitur imprope-
 ras impignoratam fidem? Profecto si tum ueritatem
 negassem, si recantassem ad antichristiani cuiusdam
 matæologi tyrannicum imperium, si libertate Chri-
 stiana usus non fuisset, potuisses expostulare mecum.
 Nunc autē quia domino uisum est, ne ab aratro respi-
 cerem, ne frustra perirem, nec tuum, nec alterius fue-
 rit ἡμεῖς ἀλλοτρίων me appellare, uel inconstantem. Et
 nunc quoq; nihil ad me uota illa, quæ propter illos su-
 scepta erant: possum iterum abundare & penuriam

pati, possum possidere, & marsupium proprium habere, modo ne obliuiscar paupertatis quam Christus praescripsit. Quid? quod & uxorem ducere, liberum erit, licebitq; thorus lubrica illorū castimonia multis modis sanctior, fortassis & multis nominibus consultum esset, modo id à praedicatione uerbi nō impediatur. Non ultra ab ipsorum, papaeq; Christo aduersa docentis iussibus pendeo, & inobedientiae propterea non ero reus, modo & magistratui, & omnibus qui ea quae Christi sunt docentibus, uoluntariò parere non detrectem.

Haec de monachis meis dicere coëgisti, ad quos me mittis ut discam, quare nocentes non puniantur: qui & nihil habebant quare me punirent, & nunc nihil in me iuris habent. Utinam ipsi in seipis Christo tam religiose fidem seruarent, quam mihi animus fuerit. Gratulati sunt mihi studiosi, & qui libertatem Christianam norunt omnes, quod ab illis me dominus liberarit: tu autem summum dedecus dicis, certe coram angelis dei non erit dedecus, utcunq; insanire mundo uidear: sed immodicus, ut dixi, zelus tuus est.

Quare autem non dicerem immodicum carpendi studium, qui & imitationem sanctorū male interpretaris? Proposueram ex propheta & Christo, uitia obliqua reprehendi nonnunquam cōsultius: ibi tu me belle irrides, quasi praëflatione mentis, illis me conferre,

ferre, & æquare audeam. Ita enim dicis: Ceterum quod se cum Nathan comparat propheta, suo forsitan iure facit, propheta cum propheta. Quod aut se cum Christo ipso confert, hoc iam ultra crepidam. Quis se confert propheta? Facta confero, nō personas. Nō est consentaneum: Idem egerūt prophetae quod ego, igitur ego confero me prophetae, & propheta uideri uolo. Obliqua enim reprehensio non faciebat prophetam, sed quia hoc opus in propheta & Christo inuentum est, iure irreprehensibile erat. Ita & de uite genere uario, non potes iure inconstantia dicere. Etiam sanctis dei uisum est pium, secedere & quiescere, & iterum piū censuerunt prædicare in toto orbe, et nūc in uno loco herere, nunc totum orbem peragrarè. Quid igitur, si & nostram fidem hoc non polluat, si & ocio & negotio possimus uti?

Hoc durius erat lectu, quum nostrum euangelium, ut est maxime pacificum, & à seditione alienum, quia tu seditionum suspicionem inieceras, demonstrarem, & calumniatorum uel innocentissimos quosdam non auditos deplorarem, tanquam seditiosos extinctos, quasi nemo prohibuerit euangelium annunciari, & nullos habeat hodie nouos martyres Germania: dicis me detestandis hominibus comparasse Eliam & Hieremiam: quum iterum dicta dictis conferrem, & nullum seditionis autorem cohonestarim unquam:

tales enim uerba prophetarum & apostolorum non saluant. Equidē scio impietatē alicubi eò progressam in Germania, ut in hominū conuentu, de gloria Christi loqui honeste, quàm de scortis turpiter, inhonestis us, & hoc periculosius, quo sanctius loquere: id quod profecto pseudoprophetis debemus, & antichristis, qui principum aures mendacijs sepiunt: & utinam mentirer, essetq; bene principibus & patriæ.

Quanta autem est hæc calumnia, & Bilibaldo digna? dum scribis: Porrò an diabolus præsidum, ac principum animos, ut ille ait, suspicione repleat, ipsi uiderint. Quis est ille, qui sic ait? ubi nam talia uerba scripsi uir candide? Verba mea sic se habent: Nouit diabolus uersutissimus animos præsidū ac principū, quàm teneri sint, & non alia causa magis exacerbabiles, quàm si seditionum suspiciones concipiant: eo quod magnam & ferè omnem felicitatem suam in potentatu, qui disturbijs potissimum periclitatur, collocant. Et si quidem ita res habet, ut illis narratur, recte agunt, fungantur munere suo, exerceant gladiū &c. Quid indignum queso principibus dixi? Ego dixi, uersutissimum diabolū nosse teneritatem principū: tu dicis, quod diabolus repleat animos suspicione. Repleri ego non dixi. Ita placabiles mihi reddis principes: sed nisi stulti sint, haud ignorant non rarissimam in aulis suis auem, calumniam: sicut nec in
magnis

magnis ciuitatibus rara.

Iam quis non uidet, quàm friuolam suspicionem inducis, ut me seditiosum facias? dicis enim: Etenim si innoxius esset, quid ad eum malorum flagellatio? si uero reus, quare eius causa reprobos non flagellarem? At ego antistrephon Christi pro me habeo: Si innoxius ego, & euangelium Christi, quare me tanquam seditiosum traducis? si reus, quare nõ probas, & de malo testimonium perhibes? Iam enim non erat generalis contra malos sermo, sed me innocentem tangebatur, dum dicis: Quàm uereor ne opinio hæc nouas suscitatura sit turbas. Et dū in fauorem Euangelij Christi, illud non esse seditiosum, simpliciter ostendo, contendis me esse seditiosum nugacissime. Quia excuso euangelium, quod prædico, non esse seditiosum, igitur seditiosus sum? Sed inquis, non debebas innocens excusare, animos sibi conscios timor arguit. Si non præcludis locum excusandi, quare tot uerba multiplicas? quare sic colligis? Tu certe non debebas dicere te uereri turbas, si euangelium, quod prædico, nolebas infamare.

Dicis te certissimum, si rustici non putassent nec in pane corpus Christi, nec in uino sanguinẽ eius contineri, quod ita calici & mero indulgissent, ut longe maior humani sanguinis effusio inde foret sequuta: & qua tamen truculentia, non parum deterruit eos di-

uini corporis & sanguinis reuerentia. Hæc tua uerba, imò calumniæ, ut calumniæ calumnias apprehendant, & protrudant: Quasi scilicet hoc solum doceamus, panem non esse substantiue corpus Christi, & nõ magis panem cœlestem fide manducandũ, charitatisq; habendam summam. Vbi charitatis præcipua cura, quis locus homicidijs? Eõs ne quibus panis cœlestis sapit, putas pro libertate carnis digladiaturos? Excommunicamus omnes seditiosos, & tu nos autores tumultuum facis? Quomodo posses absurdiora dicere? Sed illa tua carnalis corporis Christi præsentia, quantum deterreat uidemus, quod in bellis etiam iniustissimis, ubi mane sacrificio interfuerint milites, fidentius postea ad trucidandum ruunt. Terrét ne illos stulta sua superstitio? Minime. At si uel micam fidei charitatis haberent, mox gladios in uomeres conflarent. Si etiam ego sic uelim tecum argumentari, quanta mihi cõtra te & alios mercede conductos scriptores, daretur inuehēdi ansa? Etenim quũ suspicionem nec habuerim, nec habeam, neque ideo scribo ut quis ita de te sentiat, sed ut tu stultã tuam argumentationẽ cognoscas. Scribis quod in familiari quadã epistola dixerim, uix me temperare mihi, quin suspiciones admittam. Et ex his uerbis in libro tuo incipis te excusare, nõ te duci cupiditate habendi, et fama uanæ gloriæ. Quũ hæc in respõsione libelli mei nõ habeantur,

tur, & tam in epistola generaliter loquar, nōne iuxta tuam argumentationem uehemēter te suspectum reddis? Et si non esset beneuolus lector, facile excusationem tuā refelleret, dicens, diuites minus satiabiles, et metu perdendarum opum multa inhonesta facere, uane gloriosos esse etiam eos, qui titulos fastidiunt: sed ego nihil tale suspicor. Verum ut scias, quæ sit suspitionum præcipua: Susplicor nebulones quosdam hinc de me tanquam seditioso ad te scripsisse, & tua familiaritate abusos, ut ad scribendū talia incitarent. Falli possum, nam suspitionē esse dico. Quare autem sic suspicer, ipse nosti, quid ad me familiariter scripseris, quod ego nō ita temere inuulgo, tametsi omnium imprudentissimus tibi uidear.

Eadem digressionē superiore, quid attinebat, patriam meam exustam recensere? Exusta est, sed ibi seditiosum euangelium per me prædicatum non est: nescio tamen, sua culpa, uel sola militū confœderatorum seuitia deleta sit. Qui mihi factum narrarunt, innoxiam perijsse iurabant duplici calamitate: primum, ab agricolis diuexatam, deinde ab confœderatis penitus excisam. Arx enim ab agricolis occupata fuit, quum à nobilibus esset derelicta, qui in oppidum inuolidius, quàm ut ferre posset oppugnationem, descendere derant, & tunc tandem sese dediderint, ubi hostes oppido potiri, modisq; omnibus superiores fieri cœpe-

runt. Vnde & apud agricolas nullam inuenere misericordiam, furentes tunc, neque dignitatis, neque ætatis rationem habentes. Intercedebant ciues pro nobilibus & equitibus, & maxime pro comite ab Helfenstein, & intercedendo ferè grauius, quàm defendēdo se pro mœnibus periclitati essent. Deinde ubi nobiles & confœderati aliquot cladibus uicerunt, sanguinis effusione, & furore nondū satiati, ut cōtumeliā in oppido Vuinsberga acceptā uindicarēt, totū exusserūt. Nullū ibi seditiosum euangeliū prædicatū est, sed crudelitatem, quā inimici cōmunes exercuerant, quia ibi cōtiguit, luisse dicitur. Sed quid ad me? qui integro anno patriam nō uideram, & quū illic essem ad paucos dies, è parentū ædibus nunquam egressus sum, donec abirem. Multo autem minus negocij mihi cum alijs Sueuis, & Francis. Quid ego à carnificibus seditiosorum & flagiciosorum nomina expiscarer? Quid pessimas & uanissimas tanta cum iniuria famæ meæ seminas suspiciones? Hoc te non docuit Christi doctrina, innocentem sic traducere: quid diuturna, qua gloriaris, publicarū rerū administratio docuerit, haud scio. Testimonia solida, comperta, indubitata, et uera proferre, uirum grauem decebat, non inania, incerta, ficta, & neutiquam uerisimilia. Iudices & magistratus ignorare non debent, quanta multorum uanitas: & quū in plebe sint peruersi, et mēdaces multi, ipsos
 integri

integritate & ueritate solidos esse conuenit.

Iam quantam moues tragœdiam, dum sycophantiam impudentissimam, et calumniã manifestissimam, tu uere calumniando, mihi ascribes, quia dixerim te ægreferre, quod exhorter ad preces. Nulla aut̃ est calumnia, nec unquã mihi calũnandi fuit animus: quũ enim tu tam ridicule, tamq̃ contemptim de ea re loqueris, quid aliud dicerem, q̃ te ægreferre sermonem meum? Rursus ad solitas, inquis, te conuertis artes, et multis pijs ac deuotis uerbis rem agere pergis: sed frustra, ut speramus, laboras, & ut antea dixi, orbis oculos aperire cœpit, nec amplius blãdis ac simulatis uerbis capitur. Qui hæc uerba legũt, planè uident qd̃ irrideas: quæ irridentur, non boni cõsuluntur. Ipse fãteriste ridere artificium illud simulatum, ad quod ficta deuotione adhorter. Vnde autẽ habes quod fictẽ exhorter? potuisti ne intra cor meũ aspicere? Vnde ista iudicandi temeritas? non potuisti melius bona uerba interpretari? Nunc aut̃ multo amplius rides, legens tanquã exauditum gratias agentẽ, dum iterũ munere tuo fungeris, et gratiarũ actionem uocas gloriationẽ. Expendet spero lector æquus diligenter, siquidem Christianus est, qua in re gloriatur, quid ue precer: qd̃ nisi facerem, iam Christianus non essem. Quod autem ad te attinet, quid refert, siue minis, siue risu, siue praui iudicio depelleres? tametsi nemo deum uere inuocet

cans, tuum iudicium, uel risum, uel sannas curabit. Qui orare docet, maior est, ut talibus quempiã impedi sinat. Ceterũ quod et hoc ex familiaribus literis inuulgandũ putasti, quia precibus tuis me nõ indigere dixi, iterum indicasti quã candidè mecum agas. Adijcere oportebat & ea, ad quæ responderam. Tu enim mihi tenebras & caligines opprobraras in re eucharistiæ, quas mihi minime licebat agnoscere, agnouissem si mihi oratione tua in hac re opus esse testatus fuisssem. Nã ut uobis Momis ubiq; carpendi porrigitur ansa, statim inuulgasses: Ecce cõscientiam exulceratam, & ambiguam, ipsius autographo testari possum. Scripsit enim ea, quæ certa non sunt. Tutius igitur fuerit deprecari has preces. Etiam si hodie pollicearis te oraturum pro me, ut credam, deum omnipotentem, & Mariam uirginem, & Christum uerum hominem, nullas tibi habebõ gratias, neq; tuas preces gratas esse testabor. Alioq; mihi nõ erit gratius quippiam, quã ut synceris precibus pro me orët, qui charitate in Christum nobis iuncti sunt: scio enim me infirmum, & paruo ingenio, & peccatorem, & non est quod mihi arrogem, quamuis tu me arrogantissimum dicas.

Sic etiam nequaquam conuincēs me fuisse mendacem, tametsi in hoc nõ parum sudes. Mendacem facit, aliud sentire, aliud loqui. Ecce adhuc uidentur uerba

tua

tua talia, ut quis credat te nō ponere carnalem manducationē. Sic enim sonant uerba tua: Nos tametsi firmiter credamus corpus Christi sub pane, & sanguinē eius sub uino realiter contineri, non tamē aliter q̄ sp̄i ritualiter māducare & bibere. Hæc scripsisti, nec credere poteris: quibus etiam hodie, si patereris, non putarem esse alium intellectum, quàm quod sp̄i ritualiter manducares. Is autem solus sp̄i ritualiter manducat, qui per fidem manducat, credens corpus Christi pro suis peccatis mortuum, & hac uia patri se conciliatum. Is autem non sp̄i ritualiter manducat, qui carnem Christi in uicino sibi loco esse contendit, et ita per panem sibi uniri: imò fingit sibi idolum, hoc est, adesse credit, quod non adest. Ita ego nō mentior, dum semper de te meliora spero, nec tam crasse te existimo sentire, atq; ipse tandem prodis. Si illam habere contendis manducationem, scriptura tibi non suffragabitur. Edimus corpus Christi naturale sp̄i ritualiter per commemorationem, panem uero edimus realiter: & corpus quidem Christi physicum est, sed non corporaliter editur, neque carnali manducatione manducatur.

Arrogantem autem ut me coarguas, pluribus coniecturis attentas, sed frustra. Primo inuadis, quod præter morem apostolorum egerim, qui in rebus arduis conueniebant, & diligenter difficiebant: ego autē

rem nō contulerim cum doctioribus et expertioribus,
 sed cum meæ notæ hominibus inuouationem tantam
 inconsiderate disseminarim. Quis te, inquis, νομοθε-
 τῆς constituit papæ officio fungi nitentem? Atqui ego
 me aliquid noui nequaquam asserre certus sum. Neq;
 enim nouum censerī debet, quod iuxta apostolorum
 doctrinam traditur, etiamsi tibi tuisq; nouum uideas-
 tur. Facis autem perinde ac cum nullis contulerim,
 qua in re longe erras: sed si illos tibi dixero, mox eos
 meæ farine, abiectæq; sortis homines uocabis. Nun-
 quid ad Cardinales, Episcopos, et Abbates et Præpo-
 sitos eundum? sed illis præ solitudine rerum tempo-
 raliū, non uacat ad illa uel respicere. Lutetiā ne
 erat migrandum, uel Louanium, uel Ingolstadium, et
 à Magistris nostris descendum? uerum non ignoro,
 qui & quanti sint, quoq; spiritu pleriq; ducantur: alij
 tam addicti ueteri saluæ, ut præter mortem nihil eos
 emendaturum sit: alij tam meticulosi, ut & id quod
 norunt, testari nō audeant. Nunquid autem ad Apol-
 lines Noricos, & Saxonicos transendum? uerum illi
 nostros aliquandiu audire dedignati sunt, neque enim
 fuere contempti. Neq; mihi soli id negocium curæ. Et
 quid mihi de uniuerso hoc hominum genere sit expe-
 ctandum, haud ignobile specimen, hæc scribenti Iudoc-
 cus Clichthouæus, os Sorbonicæ nugacitatis, iusto indē
 cauit uolumine, ipse opusculum inscribit, com plexus
 nimirum

nimirum quicquid in Sophistarum, & Papistarum reconditū est archiuis: cui etiam ad has nundinas respondissem, nisi expectarem, quid episcopali dignum in fide la Ioannes Rossensis, ex Anglia mittat, quē ex eadem fidelia, eodemq; male temperato luto, hunc ruentem ipsorum parietem in gypfare affirmāt. Videbit autem lector, quā pœnitendum fuerit consilium, quod inde petitur. Et profecto tu ipse non audires illos, quantiscunque conciliorum se muniant autoritatibus: nisi transsubstantiationem, quam negas, cum illis asserturus sis. Equidem, ut omittam quid hinc inde cum amicis collatum sit, arrogantiam meam excuso. Conuocaui ex toto orbe doctores, quibus maiorem fidem habeo, quā his ad quos hodie me mitteres. Nempe auscultavi ex Oriente & Alexandria ecclesia Origenem, ex Constantinopolitana Chrysostomum, ex Cappadocensi Basilium, ex Africana Augustinum, ex Europa Hieronymum & Ambrosium: qui me in catholica esse ecclesia, & ab apostolica doctrina nihil nouum in hac re docuisse affirmant. Vnde calumnia est, quod omnes illos reijciam, & condemnē, nilq; eatenus recipiam, nisi quatenus mihi nō repugnāt: & sicubi in mea sentētia nō fuerint, subdititia, adulterina, et à Papistis deprauata pronunciem: in hac enim causa mecum sentiūt. Sed tibi licere uis, quicquid dicere libet:

Non audebis facere omnes doctores paris auctori

tatis, ipse nosti etiam in Cypriani, Hilarij, Origenis, Chrysostomi, Hieronymi, & aliorum classicorum autorum libris multos nothos pro germanis diuendi. Quum autē mihi certissimis argumentis constet esse opera quedam tantis uiris indigna, quare ita cæcè in eorum libris uersarere, ut citra delectum quosuis deo rem, quum etiam in ipsis autoribus, quando non ambigitur quod ipsorum sunt libri, adhibendum sit iudicium? Solis canonicis libris hunc honorem damus, ut addicti ipsis prorsus simus.

Proinde si & Theophylactus, qui non ex uetustioribus, tametsi in latinum sermonem à me uersus sit, minorem habet auctoritatem, quid mirum? Sed non erat uertendus si absurda quædā haberet? At ratiōe hac pleriq; tã ecclesiastici quàm Ethnici, uerti, legiq; nõ debent. Quin tu quum me nullius fidei hominem dicas, uel in hoc fidem meam incorruptissimam dicere potuisses. Certe sunt qui illo tempore quo à me uersus est, sciunt in hoc non esse approbatum. Et lector diligenter præmonitus est, fruatur suo iudicio: quod si in liminari epistola non adiecissem, quantum etiam tunc triumpharent? id quod plerosque tam male habet, ut epistolam ipsam excindant. Oportebat, dixerit quis, huius rei nominatim facere mentionem. Sed hoc typographis male cessisset: quum enim illam epistolam generalem ferant ægre, si plura nominatim taxarem, quàm

quàm male exciperetur? Pulchre scilicet commendasse autorem, si n̄ uos eius quàm elegantiam exactius ostendissem.

Quos in Augustini, Ambrosij, et Cypriani libris censui exautorandos, non solus neque absq; rationibus egi, et mecū faciunt quotquot emunctioris sunt naris. Proinde de tanta arrogantia sugillandus non eram, uiribus enim meis nihil tribuo, tenuitatemq; agnosco: sed interim officij mei sum memor, ut talentulo mihi concredito fideliter utar, & propter irrisiones tuas nō defodiam. Neq; hoc acceptū ferre debebas arrogantiae, quia dixi, me sepe in magna multitudine eorum qui pro spiritualibus habentur, uix unum & alterū deprehēdisse, qui iuxta uerbū domini responderint. Vrges autem ualde importunis uerbis, dicens: Quis illum cordium scrutatorem constituit? quis illi dispiciendi ac dijudicandi potestatem talem tribuit? ut omnes credere cogantur, quicquid ipse dijudicat, ac somniat? Hæc tu. Bilibalde, quid sibi uult ille sermo? quis tale quiddam sibi arrogat? Nunquid ex uerbis meis hæc colliguntur? Certe ego de uerborum iudicio loquor: & tu dicis, quod scrutandi corda auctoritatem, quæ solius dei est, assumam? Ego quod ex scripturis & doctoribus labore congeffi, fideq; experior, si deliter communico, citra condemnationem eorum, qui uel dilucidius quiddam tenent, uel id quod dico, non

apprehendunt: tu quasi ad credendum coacturus sim homines, tyrannidem inuasisse dicis.

Demum quod in papistis taxandis oculatior sim, quàm par est, recte moneres, si aliud genus mortalium tellus portaret, ueræ pietati, & Christianæ religioni magis aduersum, Christi ue uerbum magis persequens. Quod si hi te patronum constituere, age totam illorum causam, ut palàm uideamus, à cuius parte stes: nam ut nunc scribis, pro quo pugnes ignoratur. Utiam nam contra Christum non pugnares. Bonos certe episcopos, & sacerdotes suo munere fungentes, qui admodum pauci, nunquam damnaui, sed duplici honore dignos prædico. Alia quæ hinc inde scripta sunt, satius mihi fuerit contemnere quàm diluere, nam & sic prolixior fui quàm statueram.

RECEPVI igitur cano, & te nunc amice hortor. Desine oro à fucatis uerbis: & siquidem prophetam agere uis, aguerum, et penitius uide, quid in uerbis suis Christus commendare uoluerit, deq; sacramentis ut sacramentis loquitor, & tunc antiqui doctores tibi suffragabuntur. Ecclesia sanè tam Græca quàm Latina sacramentum esse corporis Christi, corpus Christi clamat, à qua neutiquam desciscendum. Fructus pseudoprophetarum & tu obserua, esse ueritatis impugnationem, & fraternitatis offensam. In quibus arboribus nascantur, satis liquidum. Mihi sanè

& ueritas & charitas curæ est. Seditioes & tumultus his exprobra, quorum malignitate exorti sunt. Da operam, ut lector non modo tua, sed & ea quæ tuis recte obijciuntur, legere possit, quo melius diiudicet: & inueniet utique, quod toties inculcas, totiesq; rogas, illam quam tu ponis in pane præsentiam, & manducationem, nõ solum ignorare, sed & planè nõ probare. Cuius rei uel unicus Augustinus idoneus fuerit testis, qui de hoc præ omnibus cæteris egit tam in libris de trinitate, q̄ de doct. Christiana. Verba autem Christi saltem ita tractato, sicut tua uelis. Vis enim, ut opinor, non contendendum de uerbis, sed eruendi sensus habendam curam. Et profecto nec rideberis, nec contemneris, sed etiam si alicubi aberraris, ut feruentior quàm par sit zelotes fueris, libenter tibi condonabitur, perspicuumq; erit, gloriam dei salutemq; proximi à te spectari: id quod hoc scriptionis caractere, quo nũc usus es, etiã si in aliũ sexcentis Oecolampadijs deteriore scribas, declarare non poteris: imò si sic perges, reliquias ingenij tui dotes ita obfuscabis, ut antea Eccijs & Murnerijs maledicendi magistris, quàm his qui rem ecclesiæ iuuare cupiant, connumereris: Quod plurimum deprecor, ne tibi obuenciat. Orabo autem cum ecclesia mihi commendata, ut uere Christum agnoscas, & per illum, quod nunc neglexisti, me inuidiosis argumentis ad hanc defensionem la

*cessens, qualiter cum fratribus agendum sit, discas:
quo fiat aliquando rixarum finis, & efficiamur
tandem unus panis, et unum corpus
in Christo, cui sit gloria.*

Amen.

F I N I S.